تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

دیڤید ئۆین

منتدى إقرأ الثقافي
للكتب (كوردي - عربي - فارسي)
www.iqra.ahlamontada.com

دەسەڵات و نەخۆشی

وەرگێڕانی
شێرزاد هەینی

دیڤید نۆین

دەسەڵات و نەخۆشی

کتێبێکە باس لە بڕیارە سیاسییەکانی سەرۆکە نەخۆشەکان دەکات لە سەدەی ڕابوردوودا

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە
شێرزاد هەینی

المـرض والسلطة

تـاليف : د . ديفيـد اوين

ترجمة واعـداد : محـمـد حسن ومحـمـد امـين

حكومەتی هەرێمی كوردستان

وەزارەتی ڕۆشنبیری

بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوكردنەوە

بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان

xaneywergeran@hotmail.com

- ناوی كتێب: دەسەڵات و نەخۆشی
- نووسەر: دیڤید ئۆین
- وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: شێرزاد هەینی
- بابەت: مێژوو
- پیتچنین: شێرزاد هەینی
- هەڵەبڕی: ئەحمەد مەحمود
- دیزاینی ناوەڕۆك: نزار نوری
- بەرگ: ئارام عەلی
- تیراژ: ٧٥٠
- زنجیرە: ٢٦٨
- چاپخانە: كانۆ
- چاپ: چاپی یەكەم ساڵی (٢٠١٠)
- ژمارەی سپاردن: (١٨٦٠) ساڵی (٢٠٠٩)

پێرست

بەشی یەکەم

پەیوەندیی نێوان سیاسەتو پزیشکیو سیاسییەکانو دکتۆرەکان چییە...؟

پزیشکیو سیاسەت ٢٢

سەرەتا ٢٢

لە پەرلەمانو لە نەخۆشخانەدا ٢٤

پەیوەندییە نهێنییەکان ٢٥

وەزیری دەرەوە ٢٦

گەندەڵی دەسەڵات ٢٦

ئاوەزو جەستە ٢٨

دەستنیشانیان پێ ناکرێت ٢٩

جەماوەرو پزیشکیو سەرکردە ٣١

لەدەستدانی کارامەیی ٣١

چ کاتێك سەرۆك لووتی بەرزدەبێت ٣٢

نەخۆشی دەسەڵات ٣٤

بەشی دووەم

شای ئێرانساڵی ١٩٧٣ تووشی کانسەری لیمفە رژێنەکان بووە

نەخۆشییەکەی بەنهێنی مایەوە تا ساڵی ١٩٧٩و، تا باری تەندروستی

خراپ نەبوو ئاشکرای نەکرد ٣٩

با بردوو ٤٠

کەسێکی پەککەوتوو ٤٠

بەرەو رۆما ٤١

ساڤاك بۆ داپلۆسين ٤٢
پاش مردنی نهێنییەكانی دەزانرێت ٤٣
كێ نەخۆشە...؟ ٤٤
پێنج كەس ٤٦
نهێنییەك هەبوو شا خۆیشی نەیدەزانی ٤٨
نەخۆشییەكە ترسناك دەبێت........................ ٤٩
بارێكی گران........................ ٥٠
ژنەكەی دەزانێت ٥١

بەشی سێیەم

شا بەرنامەی وابوو تا ساڵی ١٩٨٣ لە دەسەلات بمێنێتەوە

پشتگوێخستنی باری تەندروستی ٥٥
ریفۆرمەكە زۆر دوا دەكەوێت........................ ٥٦
شەقام بڵێسەی گرتبوو ٥٨
كشانەوەی دكتۆرە تایبەتییەكە ٥٩
نائومێدیو شپرزەیی ٥٩
تەنها پروپاگەندەیە........................ ٦١
نەخۆشیو، ناوابوونی شا........................ ٦٣
دەرهێنانی زراو ٦٥

بەشی چوارەم

فرانسوا میتێران و كانسەری پرۆستات

نەخۆشی برژنێف لە قژی و بۆمبیدۆ لە میزەكەیدا زانرا ٧١
لە لووتكەی دەسەڵاتدا ٧٣
لە نهێنییەكانی دەوڵەت........................ ٧٣
دكتۆرێكی ئاشكرابێژ ٧٥

دارودەستەکەی ئەوە بە درۆ دەخەنەوە ٧٦
پەیامەکە ٧٧
هەڵخەڵەتاندن لەجیاتی راشکاویی ٧٨
دکتۆرە دەبەنگەکان ٧٩
گرفتێکی ئەخلاقی ٨٠
رەوشێکی نائاسایی ٨١

بەشی پێنجەم
رۆماتیزم لەبری کانسەر

بە فێڵەکانی خۆی میتێران نەخۆشییەکانی شاردۆتەوە ٨٧
خەڵاتێکی نازییانە ٨٨
چەپکە گوڵێك لەسەر گۆڕی بیتان ٨٩
چیرۆکێکی شاراوە ٩٠
دەربازبوونێکی شاراوە ٩١
بنەماڵەیەکی هاوسەنگ ٩١
گوێگرتن بۆ بەرژەوەندی سەرۆك ٩٣
دوو فرۆکە بۆ گەشتەکانی خۆی ٩٤
وەڵامدانەوە زەحمەتەکە ٩٦
تۆماری سەرۆکایەتی ئەو ٩٦

بەشی شەشەم
میتێران لەکاتی شەڕی کەنداودا چالاك بوو، شوێنەواری نەخۆشیشی پێوە دیارنەبوو

داگیرکردنی کوێت ١٠١
ئاشکرابوونی نهێنییەکە ١٠٢
حکومەتی هاوبەش ١٠٤
مردنەکە ١٠٦

بەشی حەوتەم
ئەنتۆنی ئایدن و نەخۆشی

دیوەزمەی عەبدولناسرو شەڕی سوێس ١١١

ژنان عاشقی ئەو دەبن.................................... ١١٤

بەدبەختی ١١٤

دووەمەکەیان زۆرتر نیگەران بوو ١١٥

دەستێوەردانی تەواو، بەڵام بێ سوود ١١٦

لە کار وەستانی مێشکی چەرچڵ ١١٧

کەسێکی زۆر زیاتر ناسراو................................. ١١٨

جەمال عەبدولناسر ١٢٠

کۆمەك بۆ بەنداوی ئەلعالی................................ ١٢١

بەشی هەشتەم
ئایدن لە کاتی قەیرانەکەی ئەلسوێس دەرمانی زۆرتری خواردووە

ئایدن خۆی ساز دەکات...................................... ١٢٨

پەلاماردانی شارەکان...................................... ١٢٩

هەڵوێستی ئەمریکییەکان.................................... ١٣١

حەبی ئارامکردنەوە لە رووبەڕووبونەوەی قەیرانەکەدا ١٣٢

پلانگێڕان و سەرکزکردن ١٣٣

سەرکزەکان ١٣٦

بەشی نۆیەم
لە وڵاتانی دیموکراتیدا هەتا هەتایی نهێنییەکان بە شاراوەیی نامێنێتەوە

پەلاماردانەکە ١٤١

چاکە دانەوە....................................... ١٤٢
لێکدانەوەیەکی هەڵە...................................... ١٤٣
قەیرانێکی دبلۆماسی ١٤٥
رووپۆش لەسەردانان...................................... ١٤٦
وەڵامدانەوەی هەڵخەڵەتاندنەکە............................ ١٤٧
کۆتایی... ١٤٩

بەشی دەیەم
کەنەدی نەخۆشییەکەی لە ئەمریکییەکان دەشارێتەوە

سەرۆك جۆن کەنەدیو نەخۆشی ئەدیسۆن ١٥٥
نەخۆشی بە دزی... ١٥٦
هەڵەکانی ساڵی یەکەمی.................................... ١٥٧
نەخۆشیو چارەسەرییەکان................................... ١٥٨
پەلاماردانێکی بێ بناغە...! ١٥٨
ئێسکێکی تەڕ ١٦٠
کۆڵۆنی دوازدە گرێ....................................... ١٦١
یەك ساڵی تر ناژی... ١٦٣
تاقیکردنەوەی ئازایەتی ١٦٤
لێکهەڵوەشانەوەکە... ١٦٧

بەشی یازدەهەم
ئەو دکتۆرەی چارەسەری کەنەدی دەکرد، مۆڵەتی کاری نەمابوو

سەرۆك لە ماسولکەکانی ئاسوودەیە ١٧٢
ئێف بی ئای دەرمانەکە دەدۆزێتەوە......................... ١٧٢
نیگەرانییەکی زۆر ١٧٤

پرسیارێکی گرنگ....................۱۷٤
ئەو بەبێ ژن چۆن دەگوزەرێنێت...؟!....................۱۷٦
خوگرتن بە ماددە سڕکەرەکانەوە....................۱۷۷
خورانی قوورگ....................۱۷۸
ژانو خەواڵوو بوون....................۱۷۸
حاڵەتێکی ترسناک....................۱۷۹
تەنها میدیا نەبێت....................۱۸۰
ماسولکە لاوازەکان....................۱۸۱
تارمایی ئیفیلجبوون....................۱۸۱
مانگە خۆشەکان....................۱۸۳
بەختیاری....................۱۸٤

بەشی دوازدەهەم

بۆشو بلێر لوتیان بەرزبوو

بلێرو بۆش....................۱۸۹
هەڵوێستو دژە هەڵوێستەکان....................۱۹۰
تاقیکردنەوەیەکی دەولی....................۱۹۱
دەسەڵاتی بەرپرس یان دەسەڵاتی دەزگاکان...؟!....................۱۹۲
جۆرج بۆش....................۱۹۲
بەرەوپێشچوونی لوتبەرزییەکان لەلایەن بۆشو بلێرەوە....................۱۹٤
هێمای مەترسییەکان....................۱۹٤
گرنگیدانی زۆر بە راگەیاندن....................۱۹۵
چەقی رووداوەکە....................۱۹٦
جیاوازییەکان....................۱۹۷

بەشی سیازدەهەم

پاوڵ: پرسیبووی کەسی مەعقول هەیە بەدیلی سەدام بێت...؟

هەنگاوێکی هەڵە ٢٠٢
ئەو رێگایانەی بۆش هەڵیبژاردن ٢٠٣
راپۆرتێکی رەسمی ٢٠٥
رووداوە جۆراوجۆرەکان ٢٠٦
گوێ پێنەدان ٢٠٧
نایەوێ گوێ لە هیچ رابگرێت ٢٠٨
سوپا دەشکێت ٢٠٩
بیانوویەکان ٢١٠
لوتبەرزییەکەی بۆش پاش داگیرکردنەکە ٢١١

بەشی چواردەهەم

فشارە بەهێزەکەی رەوشی عێراق بلێری دووچاری نەخۆشی دڵ کردبوو

نەهێشتنی حیزبی بەعس ٢١٦
مەندوبی سامی ٢١٧
پاش شەڕەکە ٢١٨
هەڵەکانی سوپا ٢١٩
گۆڕانی رێگای کاروانەکە ٢٣٠
لوتبەرزییەکەی پاش داگیرکردنەکە ٢٣١

بەشی پازدەهەم

بۆش و بلێر لە نەفامییەوە تووشی لوتبەرزی هاتن

تێوەگلانێکی مەترسیدار ٢٢٧
کەلێنێک ... بۆ تێکدەرو تاوانبارەکان ٢٢٨

خاڵی وەرچەرخان.. ٢٢٨
دڵتەنگیو وازهێنان ٢٣٠
قەیرانەکەی لوبنان ٢٣٧
هەڵوێستێکی بەدڕەوشتانە.. ٢٣٧
شوێنەوارە کارەساتبارەکە ٢٣٨
ساڵی کۆتایی.. ٢٤٠

بەشی شازدەهەم

بۆش و بلێر لەرووی سیاسییەوە گەمە بە کارتی ئایین دەکەن

ئەوانە بۆ لوتبەرزی دەیانگرێت ٢٤٤
شانۆو ئەکتەر.. ٢٤٥
درۆ بووەتە عادەت ٢٤٧
کارتی ئایین ٢٤٩
رەوشی تەندروستی.. ٢٥١
تەندروستی بلێر.. ٢٥١
دکتۆرێك لەسەر پاسکیلەوە.. ٢٥٣

بەشی حەڤدەهەم

دەڵێن گوایە سەرۆك بۆش گەڕاوەتەوە سەر مەی خواردنەوە

ئەو ناخوێنێتەوەو کەسێکی رۆشنبیریش نییە ٢٦٠
ئاستی زیرەکی.. ٢٦١
یەك جار دواکەوتووە.. ٢٦٢
شێتی خۆبەزلزانین ٢٦٤

لە نێوان دوو کەوانەدا

(ئــەم کتێبــە لەلایــەن لــۆرد دیڤیــد ئــۆین بــە زمــانی ئینگلیــزی نووسراوەو چاپکراوەو لە رۆژنامەی ئەلقەبەسی کوێتی بە زنجیرە لـە رۆژانــی ٢٧ی مــایۆ تــا ١٢ای یونیــۆی ســاڵی ٢٠٠٩ بــە زمــانی عــەرەبی بڵاوکراوەتەوە. دیارە کەوا کتێبەکە چەندین لاپەڕەو راستی مێـژوویی بڕیــارە سیاســییەکانو دەســەڵاتی ســەرۆکە نەخۆشــەکانی جیهــانی باســکردووە، بــەڵام وا دیــارە چــەند بەشــێکی حیســاباتی خــۆی لەگــەڵ حکومەتەکەیـدا کـە ماوەیـەك تێیـدا وەزیـری دەرەوەی بریتانیـا بـووە ساغکردبێتەوە. ئەو لە سەردەمی حکومەتی جیمس کالاهان لە ساڵانی حــەفتاکانی ســەدەی رابــردوو وەزیــری دەرەوەی برَیتانیــا بــووە. بەشـداربووە لـە دامەزرانـدنی حیزبـی سۆسـیال دیمـوکراتی بریتـانی، ماوەیەکیش سەرۆکی ئەو حیزبە بووە، ئێستاش دوا پۆستی ئەنـدامی ئەنجومــەنی لۆردانــە، ماوەیــەکی زۆر ســەرقاڵی بــاری تەندروســتی سەرۆکەکان بووە. نووسەرەکە چەندین کتێبی تری لـە بـواری سیاسیدا

هەیە، وەك (ئۆدیسای بەلكان)و (رەوشتی لوتبەرزی)و چەندی تریش.

من وا هەست دەكەم ناوەرۆكی ئەم كتێبە بابەتێكی زیندووەو كەم لە كوردستان‌و ناوچەكەمان ئازایانە ئاوڕی لێ دراوەتەوە، چونكە ماوەی حوكمڕانی سەرۆكەكانی ئەم ناوچەیە، تا مردنە لە كورسییەوە بۆ نەخۆشخانە، یان یەكسەر بۆ گۆڕستان بووە، لەو ماوەیەشدا كەس باسی نەكردوون‌و توێژینەوەی بابەتییانەیان لەسەر نەنووسراوە.

شێرزاد هەینی

ستۆكهۆلم

هاوینی ٢٠٠٩

بڕیارە مێژووییەکان کە لەلایەن سەرکردە نەخۆشەکانەوە دراون

پێشەکی

کتێبی دەسەڵاتو نەخۆشی، کە لە لایەن وەزیری دەرەوەی بریتانی پێشووتر (دیڤید ئۆین) نووسراوەو لە رۆژنامەی ئەلقەبەسی کوێتی بە زنجیرە بڵاوکراوەتەوە، لێکۆڵینەوەیەکە لەسەر باندۆری سەرۆکە نەخۆشەکانی جیهان. بابەتێکە لەسەر باندۆری نەخۆشییەکانو چارەسەرکردنەکانی بەدەنیو دەروونییان، لەسەر بەڕێوەبردنی دەسەڵاتو دەرکردنی بڕیارەکان، کە ئەنجامی بڕیارەکان کوێرانەو گێژانەو گەوجانە بووە.

نووسەرەکە بایەخی بەو سەرکردانە دابوو کە نەخۆشی ئاساییان نەبوو، کارو فەرمانەکانیان بە شێوەیەکی باش بەڕێوە دەبرد، بەڵام ئەوانە لەگەڵ لوتبەرزیو زۆرداری هاوسۆزبوون، ئەوەیان لە رەوشتیان دیاربووە، ئەوانە کەمیی وزەیان هەبوو، بڕوایان بە خۆیان نەبوو بۆ چارەکردنی کێشەکان، بۆیەش هیچ جۆرە ئامۆژگارییەکیان وەرنەدەگرت، ئامادەش نەبوون داوای هاوکاریش بکەن.

دکتۆر دیڤید ئۆین ماوەیەکی زۆریش سەرقاڵی پەیوەندییەکانی نێوان سیاسەتو پزیشکی بووە، خەریکی بەدواداچوونی نەخۆشی

سەرکردەکان بووە، کە ئەو نەخۆشیانە چۆن لەگەڵ ژیانیاندا گونجاوە، چۆن دەکرێ ئەو کۆمەڵگایانە لەو سەرکردە نەخۆشانەو لە نەخۆشییەکان بپارێزن.

ئەم کتێبە لە بەشی یەکەمو دووەمیدا باس لە نەخۆشییەکانی سەرۆکی وڵاتەکانی سەدەی بیستەم دەکات، بەتایبەتی ئەو سەرۆکانەی لە ماوەی ساڵانی ١٩٠١ تا ٢٠٠٧ دەسەڵاتیان بە دەست بووە، هەروەها کتێبەکە پێنج بەشی تێدایە کە رووداوە مێژووییەکان دەگێڕێتەوە، لە بەشێکیشدا باس لە نەخۆشی سەرۆك وەزیرانی بریتانی (ئەنتۆنی ئایدن) دەکات، بەتایبەتی لە کاتی رووداوەکەی کەناڵی سویس. بەشێکی تریشی باس لە هەڵسوکەوتو نەخۆشییەکەی (جۆن کەنەدی) دەکات لە ساڵی ١٩٦١ لە کاتی کێشەکەی دوورگەی بەرازەکانو کێشەی مووشەکە کوبییەکانو دیمانەی سەرۆکی سۆڤیەتی خرۆشۆف. هەروەها بەشێکی تایبەتە بە نەخۆشی سەرۆکی پێشووتری فەرەنسی فرانسوا میتێران، کە لە کاتی سەرۆکایەتیەکەیدا نەخۆشی کانسەری پرۆستاتی هەبووەو ماوەی ١١ ساڵ بە دەست ئەو نەخۆشییەوە ناڵاندوویەتی. بەشێکی تری کتێبەکە تەرخانە بە رەوشتی لوتبەرزیو خۆبەزلزانینی جۆرج بۆشو تۆنی بلێر.

بەشی یەکەم

پەیوەندیی نێوان سیاسەتو پزیشکیو،
سیاسییەکانو دکتۆرەکان چییە...؟

٢

من وەك پزیشكێك ماوەیەك سەرقاڵی پەیوەندی سیاسەتمەداران و دكتۆرەكان بووم، بە درێژایی ژیانم لەگەڵ ئەو بابەتەدا خەریك بووم، لەبەرئەوەی من خۆشم پزیشك بووم بۆیە بایەخم بەو لایەنە داوە، ئاورم لە نەخۆشی سەركردەكان داوەتەوە كە بە درێژایی ژیانیان لەگەڵیاندا بوون. نەخۆشییەكان زۆر مەسەلەی گرنگیان وروژاندووەو كاریگەرییان لەسەر پرۆسەی بڕیاری ترسناك هەبووە، شاردنەوەی راستی نەخۆشی سەركردەكان لە سیستەمە دیموكراسییەكان و دیكتاتۆرەكان ئاسان نەبووە، دكتۆرەكانیش كە چارەسەری ئەو سەركردە نەخۆشانەیان كردووە، بەرپرسیەتیان دەكەوێتە سەرشان، ئایا ئەوان تەنها مەبەستیان خزمەتكردنی نەخۆشەكانیان بووە، وەك چۆن باو بووە...؟ یان مەبەستیان لە پاراستنی تەندروستی سەركردەكان هۆیەك بووە بۆ باش جێبەجێكردنی سیاسەتی وڵاتەكەیان...؟

ماوەیەكی دوورو درێژە ئەندامانی بنەماڵەكەمان پیشەی پزیشكیان هەبووە، یان كاریان لە پیشەیەكی تر كردووە كە لەو بوارەوە نزیك بووە، زۆریشیان لە سیاسەتدا كاریان كردووەو لەسەر ئاستی لۆكاڵیش رۆڵیان هەبووە، هەندێكیان سیاسەت و پزیشكییان بەیەكەوە كردووە.

پزیشکی و سیاسەت

بۆیە منیش وا دەزانم و بە ئاساییشی دەزانم کە بواری پزیشکی و سیاسەت رۆڵی شەریکی لە ژیانی خەڵکدا ببینێت. ئەگەرچی سیاسەت لەسەر بوارە پزیشکییەکەم زاڵ بووە، من پەیوەندیم لەگەڵ سیاسەت هەر گەرم بووە، من پۆستی وەزارەتی دەرەوەم بینیووە، من خۆم لەناو دیکۆمێنتە رەسمییەکاندا بە لێزانی تەندروستی پێناسە کردووە، من هەر پۆستە سیاسییەکەم بە کاتیی زانیوە، من هەرگیز سیاسەتم نەکردۆتە پیشە، من لە هەموو پرۆسەکانی هەڵبژاردنەکاندا بەشدار دەبووم، هەموو کاتێکیش وام زانیوە لەو پرۆسەیەدا سەرناکەوم، دڵنیا نەبووم لەوەی دەردەچم، بەلام لە کۆتاییدا ماوەی ٢٦ ساڵ وەك ئەندامی ئەنجومەنی عموم مامەوە، ئەوەش لە ماوەی هەموو هاورێیەکانم درێژتر بووە.

سەرەتا

ژیانی من لە سەرەتاوە ئاوێتەیەك بوو لە پزیشکی و سیاسەت، من لە نەخۆشخانەی (سانت تۆماس) لەسەر رووباری تایمز بەرامبەر کۆشکی ویسنمستر لە لەندەن دکتۆرێکی نوێ بووم، بە شێوەیەك لە شێوەکان پزیشکی منی بردە ناو پۆلیتیك، من لە ساڵی ١٩٦٢ بۆ یەکەم جار بۆ هەڵبژاردنەکانی پەرلەمان کاندید کرام. من کە خوێندکاری کولێژ بووم لە سیاسەت نزیك بووم، کە ژیانی نالەباری هاولاتیانی

خـواروی لەنــدەنم بـینی کـە دەکاتــە ناوچـەی خزمەتگوزاریــەکانی نەخۆشخانەی سانت تۆماس، برسیەتی ئەوانم هەست پێکـرد، نـەبوونی یەکەی نیشتەجێیم زانی، بوومە ئەنـدام لـە حیزبـی کرێکاران، کە لـە ساڵی ١٩٦٢ خوێنــدنم تــەواو کــرد، حیــزب داوای لــە مــن کــرد وەك پاڵێوراوی ناوچەیەکی لادێی گەورە خـۆم کاندیـد بکـەم، ئێسـتا زۆرم لا سـەیرەو بـڕواش ناکـەم مـن چـۆن ئـەو بیرۆکەیـەم قبـووڵ کـردو خـۆم کاندیـد کـرد، رەنگـە هۆکـاری سـەرەکی کـە مـن خـۆم هاویشـتۆتە ئـەو بازنەیە نـەوەبوو کـەوا زۆر سـەرقاڵی پزیشکی نـەبم، ژیـانم تـەنها لـەو بوارەدا سەرف نەکەم، چونکە ئەوەم باش دەزانی کەوا زۆر لـە هاوڕێیـە دکتۆرەکـانم لـە ژیـانی خۆیـان لـەو بـوارەدا ئەوەنـدە سـەرقاڵ دەبـوون ئاگایان لە هیچ بـواری تـر نـەدەما، زانیارییـان لـە لایـەنی ژیـانی گشـتی نــەبوو، رۆژنامەیــەکیان نەدەخوێنــدەوە، گوێیــان لــە رادیۆیــەك رانــەدەگرت، سـەیری بەرنامەیـەکی تەلـەفزیۆنییان نـەدەکرد، بـواری هیچیان نەبوو، هەموو ژیانیان لـە نەخۆشـخانەکان سـەرف دەکـرد. مـن لە ساڵی ١٩٦٤ بۆ کـاری هەڵبژاردنـەکان مـاوەی سێ هەفتـە مۆڵـەتی بـێ مووچەم لە دائیرە وەرگرت، تا خەریکی بازنەکانی هەڵبژاردن بم، بەڵام لـەو هەڵبژاردنــەدا دەرنەچــووم. بۆیــەش کــە گەڕامــەوە نەخۆشــخانە لەسەر پۆلیتیكو خۆپاڵاوتن سارد بوومـەوەو زۆرتـر ڕووم لـە پزیشکی کردەوە، بەڵام دوا بڕیارم نەدابوو، من لـە هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٦٦دا لە پرۆسەیەکی چاوەڕوان نەکراودا بوومە ئەنـدام پەرلەمان.

له پەرلەمان و له نەخۆشخانەدا

دوو ساڵ له نەخۆشخانەو له پەرلەمانیش کارم دەکرد، بەڵام کە بوومە وەزیری دەریاوانی لە ساڵی ١٩٦٨ ەوە مەسەلەکە گۆڕا، چونکە لەودەمانەدا نەدەکرا کەسی وەزیر بێجگە لە کاری وەزارەت هیچ پۆستو کاری تَر بکات، بۆیە سەرقاڵی وەزارەت بووم، بەڵام کە حیزبەکەمان حیزبی کرێکارانی بەریتانی هەڵبژاردنەکەی دۆڕاندو حکومەتەکەمان له دەست نەما، منیش له پۆستی وەزارەت نەمام، تەنها وەك پەرلەمانتارێك لەو حیزبە مامەوە، بۆیە بوارم بۆ سازبوو، وەك دکتۆرێك بگەڕێمەوە نەخۆشخانە، تا ساڵی ١٩٧٤ بوومە وەزیری تەندروستی، بەڵام کە لە ساڵی ١٩٧٧ تا ساڵی ١٩٧٩ پۆستی وەزارەتی دەرەوەم وەرگرتبوو، زۆر رازی بووم هەرگیز ئەوەندە بە وەزیفەکەم دڵم خۆش نەبووم، ئەوەندە بە کارەکەم شادمان نەبووم، هەروەها کە لە پۆستەکانی سەرۆکی حیزبی دیموکراسی کۆمەڵایەتی لە نێوان ساڵانی ١٩٨٣ تا ١٩٨٧و لە نێوان ساڵانی ١٩٨٨ تا ١٩٩٨و سەرۆکایەتی هاوبەشی کۆنفراسی تایبەت بە یۆگۆسلافیای پێشوو لە نێوان ساڵانی ١٩٩٢ تا ١٩٩٥ کارمکردووە.

پەیوەندییە نهێنییەکان

ماوەی چەند ساڵێك وەك پزیشك لەو بوارەدا کارمکردووە، لەو ئەزموونە جوانەدا زۆر شت فێربووم، لەگەڵ چەندین پزیشك کارمکردووەو سیاسەتمەداری گەورەم چارەسەرکردووە، راستەوخۆ وزەو خۆماندوکردنی رۆژانەی کاری سیاسەتم هەست پێکردووەو لە پەیوەندییە نهێنییەکەی نێوان سیاسەتو دکتۆرەکان باش تێگەیشتووم، زۆریشم دیوە.

سیاسەتمەداری پایەدارم لە خولیابوون بە ئەلکحول چارەسەرکردووە، کەسانی سیاسیم دیوە دووچاری خەمۆکی دژوار هاتووە، زۆریان دەیانپرسی ئەو ئەرکە گرانانە چەند باندۆریان لەسەر باری تەندرستی هەیە، ئەو کارە قورسانە چەند نەخۆشمان دەخات، نەخۆشم لەوانە دیوە مادەی سڕکەریان هەڵمژیوەو خولیای موخەدەرات بوون.

لەوماوەیەی کە دکتۆر بوومو لە سیاسەت نزیك بووم باش شارەزا ببووم کە بڕیاری گرنگ لەسەر ئاستی سیاسی بالا بدەم، لە ساڵی ١٩٦٢ ئاگاداری تەنگژەی مووشەکەکانی کوبا بووم، لە شەڕەکانی ڤێتنام نزیك بووم، کە لە ساڵی ١٩٧٢ لە وەزارەتی بەرگری کارمکردووە کتێبێکم لەسەر پرۆسەی بڕیاردانو مەترسییەکانی ئەو بڕیارانەو هەڵەکانی ئەو پێشهاتانەم نووسیبوو. هەمووتان ئەو قسە بە نرخەی (لۆرد ئاکتۆز) دەزانن کە وتبووی:

پاوەر بۆگەن دەبێتو دەسەلاتی رەها هەمووی بۆگەنییە. یان قسە بە نرخەکەی مێژوونووسی ناودار (باربارە توشمان) دەزانن کە وتبووی: (هێزو پاوەر گەوجی بەرهەم دەهێنێت).

وەزیری دەرەوە

کە مـن بوومـە وەزیـری دەرەوە، تێگەیشـتم نەخۆشـی کاریگـەری زۆری هەبوو لەسەر پرۆسەی بڕیاردانەکان لەناو حکومەتدا، ئـەوەم لـە زۆر بۆنەدا هەستپێدەکرد، زۆریـش بـە سـەرکردە تەندروست باشـەکان سەرسـام بـووم، ئەوانـە هەسـتی پێزانینیـان بـاش‌و کارامـەبوو، بـەڵام ئەوانە نـەخۆشییەکی تریان هەبوو، ئەویش لووتبـەرزی بـوو، لـە وڵاتـە دیموکراسیەکان ئەوەیان بە چاودێری‌و پەرلەمان‌و حکومەت‌و میـدیاوە لە بن دەستی ئەو سەرکردە زۆردارانە دەرهێناوەو کۆنترۆڵیان کـردووە. ئـەو دیاردەیـە لـە وڵاتـانی تـری سیسـتەم دیکتاتۆریـەت، کـە چـاودێری دیموکراسی‌و پرینسیپ تێدا نەبووە، تەنها کودەتـای سـەربازی هـەبووە، یان گەمارۆو بایکوت‌و فشاری نێودەوڵەتی کاریگەری هەبووە، دیارە کـە چارەنووسـەکە بـەرەو داگیرکردنـی بێگانـە تـەواو بـووەو بوونەتـە چەندین هێمای پرسیار بۆ سەرکەوتنەکان‌و دەربازبوون.

گەندەڵی دەسەڵات

من بەختیاربووم کە لـە حکومەتەکەی سـەرۆك وەزیـران (هارۆلـد ویلسۆن)و (جیمس کالاهان) بەشداربووم، چونکە ئەوانە گەندەڵیان تـێ نەکـەوتبوو، یەکـەمیان لـە هەڵبژاردنەکـەی سـاڵی ١٩٧٩ شکسـتی خـواردو دووەمیشـیان لـە هەڵبژاردنەکـەی سـاڵی ١٩٧٩ شکسـتی بەرکـەوت. ئەزموونەکـە دژواربـوو. بـەڵام کەسـی سیاسـی وەك چـۆن کەسـێکە بـۆ

خزمەتی میللەتەکەی کار دەکات، بڕواشی وایە هەر دەمێك میللەتەکەی ئەو متمانەی لێوەرگرتەوە، پێی ئاساییەو لە پۆستەکەی دەکشێتەوە.

لە ماوەی پۆستەکەیدا لە نێوان ساڵانی ١٩٦٤ تا ساڵی ١٩٧٠ ویلسۆن دەسەڵاتی ڕەهای هەبوو، ئەگەرچی ئەو لە بەرەی ئۆپۆزسیۆن بوو، لەسەرەتای حەفتاکانەوە چەند گرفتی تەندروستیشی هەبوو. کە لە ساڵی ١٩٧٤ دەسەلأت وەردەگەڕێتەوە، دەسەڵاتی بیرکردنەوەی لاواز بوو، بۆیەش کۆمەڵێك کێشەی سیاسیو ئابووری لەگەڵ گرفتە تەندروستییەکەی هاتووتە پێش، بەڵام ئەو لە ساڵی ١٩٧٩و لەناکاو دەست لەکار دەکێشێتەوەو واز لە دەسەڵاتەکەی دەهێنێت. ئەو پاش چەند ساڵێك تووشی نەخۆشی زهایمر دەبێتو چالاکی مێشکی نامینێت. پاش ئەو جیمس کالاهان دەبێتە سەرۆك وەزیران، ئەو بە تەمەن لە ویلسۆن گەورەتر بوو، ئەو لە ساڵی ١٩٧٢ نەشتەرگەری پرۆستاتی بۆ دەکەن، کە چاك دەبێتەوە لە ساڵی ١٩٧٤ دەبێتە وەزیری دەرەوە، کە دەبێتەوە سەرۆك وەزیران تەندروستی باش بووە، پاشان لە بەرامبەر مارگرێت تاتشر لە ساڵی ١٩٧٩ هەڵبژاردنەکە دەدۆڕێنێت، بە شەرەفو بە کەرامەت لە داونںگ ستریت دەچێتە دەرەوە.

من لەگەڵ چوار سەرۆك وەزیران بووم لەوانە ئیدوارد هیپو مارگرێت تاتشرو جۆن میجەرو تۆنی بلێر. من گۆششم کردووە تەندروستیو نەخۆشی سەرۆك حکومەتەکانی هەموو جیهان سۆراخ بکەم، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندیم پێوەیان هەبووە، ئەوەشم بۆ ئەوە بوو تا خوێنەرەکانم چاك بزانن کە چ جۆرە پەیوەندییەك لە نێوان ئەو دوو میتۆدەدا دەسلأتو نەخۆشی هەیە.

ئاوەزو جەستە

قسەکردن لەسەر نەخۆشی جەستەیی سەرکردە سیاسییەکان بە ئاشکرا جیاوازە لەگەڵ ئەو سەرکردانەی نەخۆشی دەروونییان هەبووە، ئەوانەی ئاوەزیان تەندروست نەبووە، چونکە خەسڵەتەکانی نەخۆشە دەروونییەکانی وەك شێتی و وڕێنەو وەهمگری و لوتبەرزی و خۆبەگەورەزانین، لە کەسایەتییە زۆردارەکانی وەك (ئەدولف هیتلەر) و (عیدی ئەمین) و (ماوتسی تۆنگ) و (سلۆبودان میلوسڤیتش) و (ڕۆبرت موگابی) و (سەدام حوسێن) دا هەبووە. لەولاشەوە سەرکردە دیموکراسیخوازەکانیش وەك (تیودور ڕۆزفلت ٢٧ ی ئوکتۆبەر ١٨٥٨ - ٦ ی یەنایەر ١٩١٩) و (لیندون جۆنسۆن ٢٧ ی ئۆگستی ١٩٠٨ - ٢٢ ی یەنایەری ١٩٧٣) و (ریتشارد نیکسۆن ٩ ی یەنایەری ١٩١٣ - ٢٢ ی ئەپریل ١٩٩٤) و (مارگرێت تاتشر ١٣ ی ئوکتۆبەری ١٩٢٥) و (تۆنی بلێر ١٩٥٣) و (جۆرج بۆشی باوك ١٢ ی یونیۆی ١٩٢٤) ئەوانەیان هەبووە، بەڵام لە ڕوویێکی ترەوە ئەوان جیاواز بوون. میدیاکان و ڕای گشتی زمانێك بەکاردەهێنن ئەو زمانە لەلایەن پزیشکەکانەوە ڕاستکراوەتەوەو یان نەماوەو یان قەدەغەبووەو بەکار نەهاتووە. زۆر لەسەرکردەکان تووشی خەمۆکی و دلگرانی و نەخۆشیە دەروونییەکان دەبنەوە، بەڵام لە ڕاپەڕاندنی کاری پۆستەکانیان سست نابن و شکست ناخۆن و بەکەڵکی دەسەڵات دەمینن، سەیرە کە حاڵەتی (ئابراهام لینکۆلن ١٢ ی فبرایری ١٨٠٩ - ١٥ ی ئەپریلی ١٨٦٥) دەبینین، ئەگەرچی نەخۆشی خەمۆکی هەبووە بەڵام دەسەڵاتی تۆکمە بووە. زۆرن ئەو سەرکردانەی وەك لینکۆلن دووچاری ئەو نەخۆشیەش هاتوون، بەڵام ئەو ڕازی نەبووە.

دەسبەرداری دەسەڵاتەکەی ببێت. ئەو هەر لە گەنجییەوە مەزاجی تەواو نەبووەو زۆریش ڕەوشی خراپ بووە، جارێکیان لە وتاریکدا ئاماژەی بەوە دابوو کەوا نیازی خۆکوشتنی هەبووە، بەڵام ئەو کە لەگەڵ خەلکدا بووە زۆر ئاسایی بووە بەڵام تەنهاییەکەی بێزارو سەخڵەتی کردووەو دڵگران بووەو تا رادەیەك نەی وێراوە یەك چەقۆی بچووکیش هەڵگرێت. ئەو یەکێکە لە مەزنترین سەرکردەکانی ئەمریکی کە توانیویەتی لەگەڵ نەخۆشییەکەی خۆی بگونجێنێتو کەسایەتی خۆی ساز بکات، یەکێك لە نووسەرانی کتێبەکانی لینکۆلن دەڵێت:

ئەو کەسێکی شێت نەبووە، بەڵام ڕەنگە جۆرێك لە ناهاوکێشەییەکی تێدا بووە، هەروەها ڕۆزفلتو خرۆشوفیش ئەومیان هەبووە.

دەستنیشانیان پێ ناکرێت

ئەگەر دکتۆرەکانیش دەستنیشانی شێتی سەرکردەکانیان کردبێت ئەوا هاوڵاتیان بڕوایان نەکردووەو سەرکردە مەزنەکانیان لەبەرچاو نەکەوتووە، ئەوان وەك سەرکردەی نەتەوەیی سەیریان کردوون. بەپێی ڕاپۆرتێکی پزیشکی کە لەم دواییانەدا بڵاوکراوەتەوە هەر یەك لە سەرۆك تیۆدۆر ڕۆزفلتو لیندون جۆنسۆن بێ مەزاج بووینەو هەستیان بە دڵتوندی کردووەو لە ماوەی سەرۆکایەتییاندا ئەو نەخۆشیانەیان هەبووە. بەڵام ڕای گشتی ئەومیان قبووڵ نەبووە کە بە

سەرکردە نەتەوەییەکانیان بڵێن نەخۆش بوون، یان لە ڕۆژانی حکومڕانیاندا نارەحەت بوون.

دەڵێن وینستۆن تشرشل هەمان نەخۆشی دەروونی هەبووە، بەڵام کەس ناتوانێت نکۆڵی لەوە بکات کەوا ئەو جۆرێک لە خەمۆکی هەبووە، کە خۆی ناوی لەو حاڵەتە دەروونیەی خۆی نابوو (سەگە ڕەشەکە)، بەڵام رازی نەبوو بە لوتبەرزیو بەخۆ بە زلزانین بڵێت ئەوە نەخۆشییە.

زۆر لە نووسەرەکانی شانۆ باسیان لە لوتبەرزی دەسەڵاتدارەکان کردووەو ئاماژەیان بەو نەخۆشیە داوە، ئەوەشیان بە هەلزانیوە باس لە نەهامەتییەکانی مرۆڤایەتی لە سەردەمە ئاڵۆزەکاندا لەو ڕووانگەوە بکەن، شکسپیر یەکێك بووە لەوانەی زۆر داهێنانی لەو بوارەدا کردووە. ڕەنگە هاوڵاتیان ئەوە لەسەرکردەکانیان بخوازن کەوا کەسانی زۆر نائاسایی بن، کەسانێك بن بیانەوێ زۆرترین کات کار بکەنو ماندوو نەبن، کەسانی وا بن زۆر بڕوایان بە کەسایەتی خۆیان هەبێت، بە کورتی ئەو جۆرە ڕەوشتو خەسڵەتانەش لەلای پیشەوەرانی پزیشکی جۆرێکە لە شێتی. سەرکردەکان هیوادارن وەك چۆن میللەت دەخوازێت ئەوان وا بکەن، هیواو مەبەستەکانیان جێبەجێو مەیسەر بکەن، ئەو میللەتەش قبوڵ ناکات ئەو سەرکردانەیان بە کەسانی شێتو کاڵفام وەسف بکەن، ئەگەر سەرکردەکان پشتیوانی ڕای گشتیشیان نەمینێت ئەوا ئەوان ئامادە نین، ئەو نازناوەی دکتۆرەکان بە سەرۆکەکانیان دەڵێن ئەوان قبووڵی بکەن.

جەماوەرو پزیشکی و سەرکردە

پزیشکیی وەك جاران باس لە شێتبوونی خۆبەزلزانین وەك نەخۆشییەك ناكات، بەڵام جەماوەر بەردەوام ئەو دەستەواژەیە بەكاردەهێنێت، منیش جارێكیان لەلایەن رۆژنامەنووسێكەوە بەوە تاوانبار كرام، كەوا من دووچاری شێوەیەك لە شێوەكانی شێتبوونی خۆبەزلزانین هاتووم كە رازی نەدەبووم حیزبی دیموكراسی كۆمەڵایەتی لەگەڵ حیزبی كرێكاران لە ساڵی ١٩٨٧ یەكبگرنەوە، گوایە من لە ئاكامی تەنگژەی عەقڵییەوە تووشی دەبەنگی هاتووم. كە دكتۆرەكان ئەو دەستەواژەیە بەكارناهێنن مانای ئەوە نییە جەماوەرەكەش بۆیان نییە ئەوە بەكاربهێنن، شێتی خۆبەزلزانین ئەگەر لەلایەن سیاسەتمەدارانەوە پەیڕەو كرا ترسناكە، بەتایبەتی ئەگەر لوتبەرزیشی لەگەڵدا بوو، رەنگە وەك بابەتێكی نوێ لە پیشەی پزیشكیدا لێكۆڵینەوەی لەسەر بكرێت، بەڵام هێشتا دیاردەی لوتبەرزی نەبوویتە زاراوەیەكی پزیشكی.

لەدەستدانی كارامەیی

من وا دەزانم ئەو سەركردانەی لووتیان بەرزەو خۆیان بە گەورەو كاریزما دەزانن، كەسایەتییان لاوازەو كارامەییان نییە، لە پۆستەكانیشیان ناوەشێنەوە بۆیە ئەو دیاردەیان پێوەیە، ئەوانە زۆر بڕوا بە خۆیان دەكەن، گاڵتەیان بە ئامۆژگارییەكان دێت، سەیرو ئاوڕ

لە دیدی بەرامبەریان نادەنەوە، هەندێ جاریش بە چاوی کەمیش سەیری ڕێنمایی‌و ئامۆژگارییەکانیش دەکەن. من دەمەوێ ئەوە بزانم ئایا ڕەوشتی لوتبەرزی هەندێك لە سەرکردەکان بەندە بە کەسایەتی‌و ڕەوشتی خۆیانەوە، کە بەو جۆرە هەڵسوکەوت دەکەن‌و بەرامبەرەکانیان بەو چاوە دەبینن، یان ئەو دیاردەیە وا دەکات ئەو کەسە لوتبەرزانە بەو شێوەیە دەجوڵێنەوە، یان ئەوانە هەر کە دەگەنە دەسەڵات‌و پۆستە باڵاکان وەردەگرن، دەگەنە ئەو ڕەوشتەو بە شێوەیەکی ئاسایی ئارەزووی ئەو گەورەبوونە دەکەن. یان ئەو جۆرە سەرکردانە هەر گەیشتنە سەر کورسییەکەی دەسەڵات دەگۆڕێن‌و دەسەڵاتەکەیان هزریان دەشێوێنێت...؟

چ کاتێك سەرۆك لووتی بەرزدەبێت

ئەوانەی دووچاری ئەو دیاردەیە دەبن، حەز دەکەن‌و کار بۆ ئەوە دەکەن ماوەیەکی دوورودرێژ لەسەر کورسی دەسەڵات بمێننەوە. من وا دەزانم ٣ تا ٤ لە دیاردەی ئەو نەخۆشییە پێوە دەبێت:

◄ سەیرکردنی جیهان وەك کۆمپانیێك بۆ بەکارهێنانی دەسەڵاتەکە بۆ نەمری‌و شکۆیی، نەك پێگە کە وا ببینێت کێشەو گرفتی زۆری لە پێشەو پێویستی بە شێوازی براگماتی دوور لە نێرمیی هەیە بۆ کارکردن.

◄ ئەوانە لە خۆڕسکەوە مەیلی ئەوەیان هەیە، خۆیان لێهاتوو کارامە نیشانبدەن.

◄ ئەوانە لە خۆرسکەوە مەیلی ئەوەیان هەیە وێنەی خۆیان جوان بکەن.

◄ ئەوانە بایەخی زۆر بە وێنەو شێوەی خۆنیشاندان بە جەماوەر دەدەن.

◄ ئەوانە شێوازی تەبشیری لە قسەکردن لەسەر کارەکانو مەیلکردن بۆ شکۆدارکردنی خودی خۆیان هەیە.

◄ ئەوانە خۆیان وا بە دەوڵەتەوە دەنووسێنن، وەك دوو دیاردەی گیربوو (من دەوڵەتمو دەوڵەت منم).

◄ ئەوانە کە قسە دەکەن ئارەزوو دەکەن ئامرازی (ئێمە) بەکاربهێنن.

◄ ئەوانە بڕوابوونی رەهایان بە خودی خۆیان هەیە، کە دەتوانێت دەسەڵاتی بە سەر هەموو شتێکدا بشکێت، ئامۆژگاریی‌و رەخنەکانی ئەوانی تر بە کەمی‌و بە رقەوە سەیر دەکەن.

◄ ئەوانە زێدەرۆییان لە هەستکردن بە مەزنی کارکردنو کارامەیی خۆیان تێدایە.

◄ بڕوابوون بەوەی کە ئەوان لە بەرامبەر یاسا بەرپرس نینو رای گشتی ئەوان ناگرێتەوە، یان لە بەرامبەر خوداو مێژووش بەرپرس نین.

◄ بڕوابوون بەوەی کە حوکمی خوداو میژوو دەستیان ناگاتە ئەوان.

◄ ئەوانە بڕوایەکی پۆڵایینو رووبەڕووبوونەوەیەکی بەهێزو هەڵچوونیان تێدایە.

◄ ئەوانە تەواو لە واقیع دابڕاون، ئەوەش تەریبە لەگەڵ تەنهایی و دوورکەوتنەوە لە هەموو بوارەکانی جیهان.

◄ ئەوانە کار بۆ ئەوە دەکەن هەموو بۆچوونەکانی پابەند بە راستی ئەخلاقی و کارنامەکان لە لایەنەکانی تایبەتی و ئەنجامە نەخوازراوەکانیان نەکۆڵێتەوەو بە شێوەیەکی رەها ئەو جۆرە رامانانە رەفز دەکەنەوە.

◄ لەبەر کەماسی لە جێبەجێکردنی سیاسەتەکان کە جۆرێکە لە بۆگەنی چەقیو، واتە ئەوانە لە کارەکانیاندا لەبەر بڕوابوونی رەها بە کارەکانیان هەڵەی زەق دەکەن، دەستدەکەن بە پەردە دانان لەسەر دانوستانی باشەو خراپەکانی سیاسەتەکەی.

نەخۆشی دەسەلات

ئەو جۆرە کەسانە ئەو رەوشتەیان هەر لە تەمەنی هەژدە ساڵییەوە پێوە دەبێت تا دەمرن، ناکرێ بوونی دیاردەی لوتبەرزی بە دیاردەیەکی تایبەتی بناسرێت، ئەوەش لە کەسایەتی سەرکردەکانەوە دەبینرێت کە دەگەنە دەسەلات، بەتایبەتی کە سەرکردەکە بۆ ماوەیەك دەسەلاتەکەی بەهێز دەکاتو، ئەوەش بە نەمانی دەسەلاتەکەی هەمان کەس ئەو دیاردەیەی نامینێت، بە کورتی ئەو نەخۆشیەکەی بەندە بە دەسەلاتەوە، نەك بە کەسایەتییەکەیەوە. دیارە کەوا ئەو کەشوهەوایەی کەسەکە دەگەیێنێتە دەسەلات رۆڵی هەیە لە تەسلیمبوونی سەرۆکەکە بەو دیاردەیە. فاکتەرە دەرەکییەکانیش

کەسەکە سەرکەوتوو دەکات بۆ گەیشتن بە دەسەڵاتو مانەوەی لەو پۆستەدا، ئەوەش سەرۆکەکە دەست والآ دەکات بۆ شکاندنی کۆتە سیاسییەکان تا ئازادانە دەسەڵاتە تایبەتییەکەی وەك خۆی‌و وەك دەیەوێت بەکاربهێنێت، هەر ئەو فاکتەرانەش رۆڵیان هەیە لەوەدا کە ئەو سەرکردەیە ماوەی چەند ساڵ لەسەر کورسییەکە دەمینێتەوە.

کۆمەڵگای پزیشکی ئامادە نییە، ئەو دیاردەیە، لوتبەرزی خۆ بەگەورە زانینە لە لیستی نەخۆشییەکان تۆمار بکات، وەك چۆن خەڵکەکە بە جۆرێك لە شێتبوون‌و گەوجیی دەزانن، بەڵام ئەو کۆمەڵگە (پزیشکییە) زۆر بە دیسپلینە (لەوەشدا لەسەر حەقە) بۆ شێوەی بەکارهێنانی زمان، ئەوەش مانای ئەوە نییە ئەو جۆرە رامانانە لەلایەن فەیلەسوف‌و پارێزەرەکانەوە بەکاردێت، هەروەها لەلایەن پزیشکانیشەوە، من ناڵێم لەم کتێبەدا وەڵامی ئەو رامانەم داوەتەوە.

بەشی دووەم

شای ئێران ساڵی ١٩٧٣ تووشی کانسەری لیمفە ڕژێنەکان بووە

نەخۆشییەکەی بەنهێنی مایەوە تا ساڵی ۱۹۷۹و، تا باری تەندروستی خراپ نەبوو ئاشکرای نەکرد

رووخانی شاو هاتنە سەرکاری خومەینی لە ساڵی ۱۹۷۹ لە ئێران اوو کارەساتێکی جیۆپۆلتیك بوو، کە تا ئەمڕۆش هەموولایەك لە ەنجامەکەیدا دەژین، من ئەو دەمانە وەزیری دەرەوەی بریتانیا ووم. ئەو دەمانە پەیوەندییەکانی شاو وڵاتانی ئەوروپی ئاڵۆزو بێ شیرازە بوو، وڵاتەکە لە ناوچەکەدا پێگەیەکی زیندوو بە بەرژەوەندی ئابووری‌و ستراتیژی هەبوو لەگەڵ ئەو وڵاتانەدا، بەڵام ئەو حاکمێکی بە زەبرو کوشندە بوو، ئەگەرچی لە لایەن هێزە کاریگەرەکانی ناوەوە بەرهەڵستی دەکرا، بەڵام ئەو دەیخواست وڵاتەکە بگۆڕێت‌و نوێکاریش پەیڕەو بکات. هەر لە ساڵی ۱۹۷۰ەوە دیاربوو ئەگەر بە شێوەیەك لە شێوەکان ریفۆرمی دیموکراسی نەکات، لەوانە پەیڕەوی مەلەکیەتی دەستووری، ئەوا رژێمی شا دووچاری زۆرترین گرفت‌و کێشە دەبێتەوە. دیارە زەحمەتیش بوو هێزە دەرەکییەکان بۆیان نەدەکرا فشار لەسەر شا بکەن، تا ریفۆرمەکەش بکات، لەبەر ئەوەی ئەو کەسێکی لاواز بوو، زۆریش بڕوای بە ئیلتزامەکانی ئەمریکاو بریتانیا نەمابوو، کە بینیی ئەوان دوودڵ بوون لە کۆشش بۆ رووخانی حکومەتەکەی سەرۆك وەزیرانی ئێران محەمەد موسەدەق لە ساڵی ۱۹۵۳دا.

با بردوو

خـەڵکێکی زۆر کـەم، دەیـانزانی شـا لـە سـاڵی ١٩٧٣وە نەخۆشـەو نەخۆشییەکەشی کوشندەیە، ئەو دووچاری نەخۆشی کانسەر لە غودەی لیمفاویـدا هـاتبوو، ئـەو نهێنییـەش تـا سـاڵی ١٩٧٩ مایـەوە، لـەو رۆژەوە نەخۆشـییەکەی تـەنگی پـێ هەڵچنیبوو، گلۆڵـەی کـەوتبووە لێـژی‌و بـا بردبووی، ئەو لەتاراوگەو لە وڵاتی میسر بەو نەخۆشییە لە رۆژی ٢٧ی یۆلیۆی ساڵی ١٩٨٠ کۆچی دوایی دەکات.

محەمەد رەزا پەهلەوی لە ساڵی ١٩٤١ لـە پـاش بـاوکی دەبێتـە شـای ئەو وڵاتـە، ئـەوەی کـە لـە سـاڵی ١٩٢٦ وەك پاشایەکی ئـەو وڵاتـە خـۆی ناساندبوو، بەڵام لە سەردەمی شەڕی دووەمـی جیهانیـدا کـە هێزەکـانی بریتـانی‌و سـۆڤیەتی وڵاتەکـە داگیردەکـەن ئـەو واز لـە کورسـییەکەی دەهێنێت، کـە سـەرکردەکان رۆزفلت‌و تشرشـل‌و سـتالین لـە سـاڵی ١٩٤٣ کۆدەبنەوە، ئەو گەنجێکی نـەناسراوبوو، بـەڵام سەرسـام دەبـن کـە پـاش سی ساڵ ئەو دەبێتە خاوەن هێزێکی مەزن لەو ناوچەیەدا.

کەسێکی پەککەوتوو

بـۆ یەکـەمجار کەسـایەتی شـا بـە لاوازی دەرکـەوت کـە موسـەدەق کودەتاییـەکی لـە سـاڵی ١٩٥٣ بەسـەردا کـردو لەسـەر تـەخت هێنایـە خـوارەوە. کــە موســەدەق هاتۆتــە ســەر حکــوم پترۆڵــی وڵاتەکــەی خۆماڵیکردووە، ئەوەش ولایەتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکاو بریتانیـای

نیگەران کردبوو، بەرەی دەرەوەی لێهەڵساوەو لە ناوەوەشدا نارەزاییەکی زۆری روو بە روو دەبێتەوە، بۆیە هەردوو دەزگای موخابەراتی ناوەندی ئەمریکی‌و موخابەراتی بریتانی بە ئاسانی رووخاندنیان. ئەو دوو حکومەتەش توانیبوویان شا بەرەو بەرنامەی ریفۆرمی بهاژۆن، حکومەتە نوێیەکە پەیرەوی دیموکراسی راستەقینە بکات، لەودەمانەدا شا لەگەڵ (سورەیا)ی هاوسەری بە فرۆکە دەگاتە بەغدا. لەوێ سەفیری بریتانی قسەکانی شای کە بۆ ئەمریکییەکان کردبووی بەبیر دەهێنێتەوە. ئینجا ئەوان ئاکاری دوارۆژی شا دادەرێژن، بەو هیوایەی وڵاتەکە خوێنی لەبەر نەڕوات‌و نەبێتە ئاژاوەو دەستێوەردانی سۆڤیەتییەکان.

بەرەو رۆما

لە گەرمەی رووداوی کودەتایەکە، شا هیچی لەدەست نەمابوو تەنها ئەوە نەبێت را بکات، بۆیەش ئەو بە فرۆکەیەك دەگاتە رۆما، ماوەیەك بێ پارەوپول لە هوتێلدا دەمینێتەوەو هیچ دەسەڵاتیشی بە سەر رووداوەکانی ناو وڵاتدا نەدەشکا، بەڵام ئەمریکییەکان وەك حاکمی شەرعی پشتی دەگرن، چونکە ئەوان وا دەزانن موسەدەق بە کردەوەکانی ناشەرعییەتی کردبوو. لە ناو شەقامەکانی ئێرانیشدا دۆست‌و هەوادارانی موسەدەق‌و شیوعییەکانی حیزبی تودە دەسووڕانەوە، لەولاشەوە (سی ئای ئەی) ی ئەمریکیش جەماوەرێکی بەرینیان بۆ پشتیوانی شا لە شەقامەکاندا سازکردبوو، ئەوەش

جەماوەرەکەی هاندا پشتیوانی خۆیان بۆ شا دووپات بکەنەوەو سوپاش پشتیوانی کردو لە کودەتاکەی موسەدەق هەڵگەڕانەوە. لە کاتی دادگاییکردنیشیدا موسەدەق وتبووی:

من گلەییم لە بریتانییەکان هەیە. بەڵام قسەی واش هەبوو کەوا ئەمریکییەکان بۆ سەرکەوتنی ئەو کارکەر بوون.

ساڤاك بۆ داپڵۆسین

شا بە گەڕانەوەی بۆ وڵات لە ساڵی ١٩٥٣، وا دەزانرا خۆی بە قەرزاری میللەتەکەی دەزانێت، بەڵام ئەو بۆ خۆپاراستن دەزگایەکی موخابەراتی تایبەتی بە ناوی ساڤاك دادەمەزرێنێت، بۆ سەرکەوتنی ئەو دەزگایەش پشت بە یارمەتیو ڕێنماییەکانی دەزگای موخابەراتی ئەمریکیو ئیسرائیلی مۆساد دەبەستێت، پاشان ئەو دەزگایە دەبێتە ئالەتێك بۆ داپڵۆسینو ئەشکەنجەدانی میللەت. لە مانگی یولیوی ساڵی ١٩٦٢دا شا (ئەسدوڵا عەلام) دەکاتە سەرۆك وەزیران، کە خۆپیشاندان لە ساڵی ١٩٦٣ ڕوو دەدات، بۆ بەر پەرچدانەوەی ئەو هەڵمەتەو کپکردنی ناڕەزاییەکە ئەو دەبێتە ئالەتێکی بە زەبر، سەرۆك وەزیرانی بە بێ دوودڵی خۆپیشاندەرەکان بە زەبرو زەنگ بێدەنگ دەکاتەوە. سەرەتا شا لەگەڵ ئەوەدا بوو ئایەتوڵا خومەینی لە سێدارە بدات، بەڵام پاشان پەشیمان دەبێتەوەو لە وڵات دەری دەکات، خومەینی ڕوو لە تورکیا دەکات، پاشان دەچێتە عێراق. سەرەتا خۆرئاواییەکان بەتایبەتی ئەمریکییەکان شا بە پۆلیسی خۆیان دەزانن لە کەنداو، بەڵام ئەو

گەمەی دەستی ئەوان نەبوو، یان چرپنووکی دەستی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش نەبوو، ئەوان دەیانویست پشتیوانی بکەن تا مەملەکەتەکەی بەرەو دیموکراسییەت ببات.

پاش مردنی نهێنییەکانی دەزانرێت

ئەڤینە ئەمرەکە، کتێبێکە لە نووسینی شاژن فەرەح پەهلەوی، ئەو لەو کتێبەدا هەموو وردەکاری نەخۆشییەکەی شا ئاشکرا دەکات، تا ساڵی ٢٠٠٤ ساڵی دەرچوونی ئەو بیرەوەرییە چیرۆکی راستی نەخۆشییەکەی ئەو زانرا. فەرەح پەهلەوی ئاماژە بە دوو نامە دەدات کە دکتۆر (فلاندرین) ئاراستەی پروفیسۆر (جین بیرنارد)ی کردووە، ئەو دوو کەسە هەردووکیان فەرەنسی بوون، سەرپەرشتی چارەسەرکردنی شای نەخۆشیان دەکرد، فلاندرین تا مردنی شا بەردەوام بووە، هەردوو نامەکە لە ساڵی ١٩٨٧ەوە نووسراوە، باس لە وردەکاری نەخۆشییەکەو رەوشی تەندروستی دەکەن. راوێژکاری شا دکتۆر (عەباس سافافیان) پەیوەندی کرد بە (بیرنارد)ەوە لە پاریس، داوای لێکرد ئەو بگاتە تاران، ئەودەمانە بیرنارد بەڕێوەبەری ئامۆژگەی توێژینەوەکانی لۆشیمیا بوو لە نەخۆشخانەی سانت ئەتییان لە پاریس، ئەو پسپۆڕێکی زۆر شارەزابوو لە نەخۆشییەکانی خوێن، هەروەها دکتۆری تایبەتی سەرۆک جۆرج بومبیدۆش بوو، سافافیان دڵنیابوو ئەو دەتوانێ نهێنی نەخۆشییەکەی شا بپارێزێت، ئەو داوای لەو دوو دکتۆرە فەرەنسییە کردبوو بە هەموو کەرەستەو

پێداویستییەکانیانەوە بگەنە تاران‌و لەسەر سەری شا ئامادەبن، پاش ئەوەی ئەو دوو دکتۆرە هەموو مەوعیدەکانیان هەڵدەوەشێننەوەو لە دوای دوو رۆژ دەگەنە تاران، ئەو رۆژە رێکەوتی ١ ی مایۆی ساڵی ١٩٧٤ بوو. کە فڕۆکە ئێیرفرانسەکە لە فڕۆکەخانەی میهرباد دەنیشێتەوە دوو ئوتومبێلی چرا داگیرساو چاوەڕوانی دوو میوانەکەیان دەکرد، لەوێ دەگەنە باڵەخانەیەکی حکومی‌و سافافیان چاوەڕوانی دەکردن، ئەویش لە پاریس پزیشکیی خوێندبوو، لەگەڵ فلاندرین ڕۆژێك لە رۆژان پەیوەندی خوێندن‌و کاریان هەبووە، بۆیەش بەیەك ئاشنابوون.

کێ نەخۆشە...؟

لە هوتێل هلتۆن تاران سافافیان بە دوو دکتۆرەکە دەڵێت، کەوا وەزیری بەلات ئەسدولا عەلام نەخۆشە، بەڵام بیرنارد گومان لەو قسەیە دەکات، بە هاوڕێیە دکتۆرەکەی دەڵێت، من وا دەزانم نەخۆشەکە لە ئەسدولا گەورەترە. کە دوو دکتۆرەکە چاویان بە وەزیری بەلات دەکەوێت، ئەو پێیان دەڵێت، ئێوە بانگکراون بۆ چارەسەری شاکەمان کە نەخۆشە. کە شا بۆ یەکەمجار دوو دکتۆرەکە دەبینێت بە زمانێکی فەرەنسی زۆر باش قسەیان لەگەڵدا دەکات. لەو دیمانەیەدا کەسێك بە جلی سەربازی لە تەنیشتیان دانیشتبوو، کەسەکە (عەیادی) بوو کە دکتۆرە سەربازییەکەی ئەو بوو، پلە سەربازییەکەشی ژەنراڵ بوو.

هەموویان لەسەر مێزێك دادەنیشن، شا باس لە وردەکاری

نەخۆشییەکەی خۆی دەکات، لەوێ دەڵێت:

من پێش چەند مانگێکو لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٣ دا، ئەودەمانەی لە دوورگەی کیش بووم، زانیم کەوا لە لای خوارەوەی لاچەپی قەفەسی سینگم بۆشاییەك هەیە، وتیان زەنگە ئەوە ئەستووربوونی سپڵ بێت، کە پشکنینی بۆ کرا رێك مەزندەکە راست بوو، هەوکردنەکە لە سپڵدا بووە نەك لە غودەی لیمفاوی.

لەم دەمانە شا تەمەنی ٥٥ ساڵ بوو. هەردوو دکتۆرەکە نموونەیان لە جەستەی ئەو لەگەڵ خۆیاندا بردو کاریان لەسەر کردبوو، بۆیان دەرکەوت کەوا ئەو نەخۆشی غودەی لیمفاوی هەیە، کە قسەکەیان بە عەیادی وتبوو، ئەو وتبووی، دەستەواژەی لوشیمیا بەکاربهێنن، داوای کردبوو، ئەو ئەنجامە بەو نەڵێن، بە شا بڵێن تەندروستی زۆر باشەو هیچ مەترسی لەسەر ژیانی نییە. ئەو قسەیەی عەبادی بە دڵی دوو دکتۆرەکە نەبوو، وتبوویان ئێمە کار دەکەین، بۆ چارەسەرکردنەکەش کۆشش دەکەین، بەڵام ناکرێ راستییەکە بەو نەڵێین، دەبێ مەسەلەکەی باش بۆ روون بکەینەوە. سەرەتا دکتۆرەکان لە نەخۆشییەکەی شا نیگەران نەبوون، هەردوو دکتۆرەکە وتیان ئێمە دەگەڕێنەوە پاریس کە ئەنجامی وردی پشکنینەکانمان تەواو کرد، ئەوا ئەنجامەکە رادەگەیەنین، دەرکەوت شا نەخۆشەو ناوێکیان بۆ نەخۆشییەکەی دۆزییەوەو ناویان نا نەخۆشی (والدنستروم) بەڵام ئەوان زۆریش لە ناوەکە رازی نەبوون، واتە قەناعەتیان بەو ناوە نەهێنابوو.

کە هەردوو دکتۆرەکە لەناو کۆشکی شا دەردەچن، دوو بۆچوونی

جیاوازیان لەسەر رەوشی تەندروستی ئەو دەبێت، بۆیەش بیرنارد وایدەزانی ئێرانییەکان ئەوان بە دکتۆری ئەمریکی دەگۆڕن، بەلام ئەوەیان راست نەبوو، دیارە ئەوەش مەبەستی تایبەتی شا خۆی بوو کەوا حەزی نەدەکرد ئەمریکییەکان بزانن ئەو نەخۆشەو نەیدەویست ئەوان ئاگاداری وردەکاری تەندروستی ئەو بن، بۆیەش دکتۆرە فەرەنسییەکانی لا باشتربوو. ئەگەر ئەمریکییەکان بیانزانیبووایە ئەو نەخۆشە، ئەوە کاردانەوەی سیاسی بۆ دەکرا، هەروەها سەبارەت بە بریتانیاش هەمان بۆچوونیان هەبوو. هەردوو دکتۆر باش لەوە حالی بوون کەوا شاو عەلام کاریان بۆ ئەوە کردبوو کەوا کۆشش بکەن نهێنییەکانی ئەو بپارێزن، هەوالی نەخۆشییەکە لەو بازنە نەچێتە دەرەوە.

پێنج کەس

دوو دکتۆرە فەرەنسییەکەو زەنرال عەبادیو شاو ئەسدولا عەلام، ئاگاداری وردەکاری نەخۆشییەکەی شاو قۆناغەکانی چارەسەرییەکان بوون، سەرەتا تەنها ئەو پێنج کەسە لە هەموو شتەکان ئاگاداربوون. سافافیان بیری لەوە نەدەکردەوە لەگەڵ عەلام پێشبڕکێ بکات، بەلام دوو دکتۆرە فەرەنسییەکە سووربوون لەسەرئەوەی ئەگەر سافافیان لە ناو بازنەکەدا بێت ئەوان لە چارەسەرکردنەکە دەست دەکێشنەوە، نەیاندەویست ئەو لە ناو وێنەکەدا بێت.

لە مایۆی ساڵی ١٩٧٤ لە راستیی نەخۆشییەکە، شایان

ئاگاداركردەوە، بەلام نەیاندەویست مەسەلەكان لە تەلەفۆندا باس بكەن، بۆیەش لە نەخۆشخانەی ئەمریكی لە پاریس سەردانی ئەو دەكەن، بەوەشیان ئەو دەبێتە كەسی ژمارە شەش لەوانەی لە نەخۆشییەكەی شا ئاگادار بن. تێستە تایبەتییەكانی خوێنەكەی بە ناوی یەكێك لە خزمەكانی فلاندرینەوە لە پاریس كرابوو. دوو دكتۆرەكە ئەنجامەكانی تێستەكە دەبەنە پێش سافافیان، ئەو تا مانگی سێپتەمبەری ساڵی ١٩٧٤ هیچ قسەیەكی نەكردبوو، بۆیەش لە رۆژی ١٨ ی ئەو مانگە داوا دەكات بچێتە تاران. لەودەمانەو لە رۆژانی نێوان ٢٤ تا ٢٩ ی یۆنیۆ شاو شابانو بە یەكەوە بۆ پیرۆزبایی سەرۆكی نوێی هەڵبژێردراو (ڤالیری جیسكار دیستان) لە پاریس دەبن، هاتنەكەی ئەو هیچ پەیوەندی بە تێستی خوێن و نەخۆشییەوە نەبوو، لەو رۆژانەش شا بە هیچ شێوەیەك پەیوەندی بە دكتۆرەكانییەوە نەكردبوو. بۆ جاری دووەم هەردوو دكتۆرە فەرەنسییەكە دەگەنە تاران، دكتۆرێكی تر بە ناوی میلیز لەو رۆژانە دەگەنە ناو بازنە تەسكەكەی نەخۆشییەكەی ئەوو ئەوانەی دەزانن كەوا شا نەخۆشە. سافافیان وتبووی دەبێ میلیزیش بەشداری ئەو نهێنییە بێت، چونكە ئەومیان مەعقول نییە، ئەو پێشتر چارەسەری هەر یەك لە سەرۆكەكان شارل دیگۆل و یەكێك لە پاشا سعودییەكانی كردووە، هەستدەكرا ئەو دەتوانێت نهێنییەكە راگرێت، بەو كەسەش ژمارەكە گەیشتۆتە حەوت كەس، كەسی ژمارە هەشتیش ئەو كەسە بوو كە دەیزانی شا لەلایەن دكتۆرە فەرەنسییەكان چارەسەر دەكرێت، بەلام نەیدەزانی نەخۆشییەكەی شا چییە.

نهێنییەك هەبوو شا خۆیشی نەیدەزانی

بۆ دۆزینەوەی ڕێگاچارەیەك بۆ مەسەلەی نەخۆشییەکە شاو پاش دووەم ڕاوێژکارییەکە لەو بارەیەوە، هەر یەك لە بیرناردو فلاندرین‌و میلیزو سافافیان لە کۆشکی ئیمپراتۆریەت کۆبوونەوە، سافافیان سووربوو لەسەرئەوەی مەسەلەکە زۆر بەنهێنی بمێنێتەوە، هەتا شاش لە هەندێ شتیش ئاگادار نەبێت، نەوەك شاش خۆی باس لە نەخۆشییەکەی خۆی بۆ کەسە نزیکەکانی بکات. ئەوەی لە ئاکارو ڕەوشی ئەو بەدی دەکرا، شا تەندروستی باش دیاربوو، بەڵام سپڵەکەی ئەستوور دەبوو، دکتۆرەکان بڕیاریاندا بە شێوە کلاسیکییەکە چارەسەری کانسەری غودە لیمفاوییەکانی بکەن، مانگانەش خوێنەکەی تێست بکەن.

پێش ئەوەی عەیادی فەرمان بدات خوێنەکەی تێست بکەن، ئەو هەفتەی یەکەم چارەسەری وەرگرت، بەڵام ماوەی هەفتەیەك بۆ ئەو حاڵەتە زۆر کەم بوو، لە تێستەکەدا دەرکەوتبوو کەوا ژمارەی خڕۆکەی سپی خوێنی کەم بووەتەوە، ئەوەش هەموولایەکی ترساندبوو، بۆیە بەرنامەی چارەسەرییەکەیان ڕاگرتبوو، داوا کرابوو بۆ جاری سێیەم دکتۆرە فەرەنسییەکان چاویان بە شا بکەوێتەوە.

بۆ ئەو دیمانەیە ڕۆژی ١٨ی یەنایەری ساڵی ١٩٧٥ دانرابوو، دیمانەو پشکنینەکە لە زیورخ بوو، شا لە گەشت‌و سەیرانی خلیسکانێی سەر بەفربوو، لەوێ دوو دکتۆرەکە تێگەیشتبوون کەوا شا چارەسەرییەکە وەرناگرێت، ئەو ڕێنماییەش بە ئاگاداری عەیادی‌و سافافیان‌و میلیزو بیرناردو فلاندرین بووە، فلاندرین زۆر هەستی بە ترس کردبوو، کە

زانیبووی ڕەوشی تەندروستی بەرەو خراپبوون و ترسناکی دەچێت، بڕیار دەدەن چارەسەرکردنەکەی بە وەرگرتنی دەرمانی (CHLORAMBUCIL) بێت، کە لەسەرەتاوە لەلایەن ئێرانییەکانەوە بۆی دانرابوو. تا مەسەلەکە نەزانرێت و هەواڵەکە لە ناو ئێران بڵاونەبێتەوە سافافیان بۆ بەردەوامی تێستی خوێنی شا داوای کرد، کەوا فلاندرین بێتە زیورخ لەوێ تێستەکانی بۆ بکات، چونکە شا یەك مانگ لەوێ دەمینێتەوە. فلاندرین دووبارە لە ١٩ ی فبرایر بۆ تێستی خوێنەکە گەڕایەوە تاران، ئەوەشی بە بەردەوامی دەکرد، هەندێ جار لەو سەفەرانەدا بیرناردیشی لەگەڵدابوو ، ئەگەرنا هەر بەتەنها دەهات و کارەکانی خۆی بەنهێنی ئەنجام دەدا، دوا گەشتیشی بۆ تاران لە کۆتایی مانگی دیسمبەری ساڵی ١٩٧٨ بوو.

نەخۆشییەکە ترسناك دەبێت

لە نێوان مانگی یەنایەرەوە تا مانگی دیسمبەری ساڵی ١٩٧٥ سپڵەکەی شا هێندەی جارانی ئاسایی خۆی لێدێتەوە، ئەگەرچی ڕەوشەکە بەرەو باشیش دەڕۆیشت، بەلام ئەو بەردەوام چارەسەرییەکانی ئاسایی خۆی وەردەگرت. لە مانگی فبرایری ساڵی ١٩٧٩ دا فلاندرین بە سەرسامییەوە هەستیکرد کەوا سپڵی دووبارە ئەستوور دەبێتەوەو هەستی بە پەیدابوونی حاڵەتێکی ناسروشتی لەناو خوێندا کردبوو، واش هەستدەکات نەخۆشییەکەی پەلی هاویشتووەو تەشەنەی کردووە، بۆیە دەخوازێت چارەسەکردنەکە چڕتر بکرێت،

باشیش دەزانێت کەوا ئەوەیان ئاگادارکردنەوەیەکی درۆ نییە، ئەوان لە سەرەتاوە بڕیاریان دابوو ناوی راستەقینەی دەرمانەکە نەڵێن، دەرمانەکەیان لە ناو کارتۆنی ترو قاڵبی تریاندا دادەنا، واتە دەرمانی CHLORAMBUCIL لەناو کارتۆنی QUINERCYL دادەنا، فلاندرین دەرمانەکەی لە پاریس دەکڕی، بە ناوە دووەمەکەیەوە دەیهێنایە تاران.

بارێکی گران

سافافیان تاکە ئێرانی بوو هەموو وردەکاری نەخۆشییەکەی شای دەزانی، چونکە دوو کەسەکەی تر عەلام و عەیادی راستی نەخۆشییەکەیان نەدەزانی، ئەوەش بۆ سافافیان ئاسان نەبوو، چونکە بنەماڵەی شا لە دوارۆژا گلەییان دەبوو ئەگەر قسە راستەکەیان پێ نەڵێت، شاردنەوەی ئەو نهێنییەش مەترسی و رەنگدانەوەی سیاسی دەخولقاند، پاش ئەوەی دووجار لەگەڵ دکتۆرە فەرەنسییەکان قسەی کردبوو، بڕیاردەدەن راستییەکە بە هاوسەرەکەی بڵێن، ئەوان مەبەستیان بوو ژنەکەی ئامادەیی هەبێت، چونکە نەخۆشییەکەی تەشەنەی دەکرد، سەرەتا بە شایان وت، کەوا خۆت باسی مەسەلەی نەخۆشییەکەت لەگەڵ شابانو بکە راستییەکەی پێ بڵێ. بەڵام ئەو هەموو جارێك ئەوەی پێ نەدەکرا، بۆیەش دکتۆرەکان بڕیار دەدەن بە شێوەیەکی نهێنی ئەوە بە ژنەکەی بڵێن. بیرناردو میلیو سافافیان و کلاندرین لە پاریس ژنەکە دەبینن و راستی نەخۆشییەکەی شای پێ دەڵێن، ئەوەش دیارە ئاسان نەبوو، چونکە پیاوەکە لە ئاکاری هیچ دیار

نەبوو، بەلام لە راستییدا ئەو نەخۆشییەکی ترسناکی لە خوێندا هەبوو، ئەوەی جێگای باسە، شا هەموو وردەکاری نەخۆشییەکەی دەزانی، بەلام ئامادەش نەبوو هیچ بە ژنەکەی بڵێت.

ژنەکەی دەزانێت

شاژن بە مێردەکەی دەڵێت کەوا مەسەلەکەیان پێ وتووەو راستییەکەشی زانیوە، دەیویست بوار لە شا وەرگرێت، شاژن خۆی لەگەڵ دوو دکتۆرە فەرەنسییەکە قسە بکات، بێ ئەوەی شا بزانێت ئەو بەنهێنی هەردوو دکتۆرەکەی دیوە.

کە دوو دکتۆرەکە دەگەڕێنەوە تاران، شاژن داوا دەکات بیانبینێت، بەوەش کەسێکی تر دەزانێت کەوا شا نەخۆشە. پاش مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٧٩ پێش ئەوەی بچێتە نیویۆرکو بچێتە مەکسیکو دوورگەی باهاما، خەڵکێکی زۆر دەیانزانی ئەو نەخۆشە.

من لە ساڵی ٢٠٠٥ دووجار دیمانەم لەگەڵ سافافیان بووە تا باسی نەخۆشییەکەی شام بۆ بکات. ئەوەی جێگەی باس بووە شاو شاژن بڕوایان بە دکتۆرەکان هەبووە کە لەو ماوەیەدا نهێنییەکەیان پاراستووە، ئەگەرچی شوێنەکەیان زۆریش نائاسایی بووە. دکتۆر بنیامین کین، کە دکتۆرێکی ئەمریکی بوو، ئەوەی پاشان هاتووتە ناو تیمەکە وتبووی:

شا لە ساڵی ١٩٧٤ قبووڵی نەکردووە نموونەی خوێنەکەی تێست بکەن، بەلام هەردوو دکتۆرە فەرەنسییەکە ئەو قسەیەی ئەو رەفز

دەکەنەوە. ئەوان دەڵێن پەیوەندی شا بە دکتۆرەکانەوە زۆر رەسمی بووەو بەرێزو شکۆوە مامەڵەی لەگەڵدا کردوون، ئەو هەرگیز بەو شێوەیە قسەی لەگەڵ دکتۆرەکان نەکردووە.

بەشی سێیەم

شا بەرنامەی وابوو تا ساڵی ١٩٨٣ لە دەسەڵات بمێنێتەوە

هاوسەری شای ئێران بەو جۆرە باسی رەوشی تەندروستی مێردەکەی بۆ سەرۆکی فەرەنسی جیسکار دیستان کردوووە:

ئەو وایدەزانی کێشەکە لەوەدایە ئەو کاتی کەمە، ئەو زۆر لە دەسەڵات نامێنێتەوە، ئەو دەیەوێت تەنها حەوت هەشت ساڵی تر بمێنێتەوە، ئەودەمانە تەمەنی دەگاتە شێست ساڵێك، حەزی دەکرد زوو بڕوات، بەڵام کوڕەکەمان هێشتا گچکەیە، ئەو چاوەڕوانی دەکرد دەسەڵاتەکە بداتە ئەو، ئەو بە پەلە بوو، تا مەسەلە سیاسییەکان بۆ ئەو ئامادە بکات و ئینجا ئەو بڕوا، ئەگەرنا لە سەرەتاوە ئەو کێشەو کۆسپی زۆری دێتە پێش. ئەو دەیووت ئەرکی گۆڕانی ئێران لەسەر شانی من دایە، دەمەوێ ئەومیان بکەم.

پشتگوێخستنی باری تەندروستی

بەڵام وردەکاری رەوشی تەندروستی ئەو لەگەڵ بەرنامەو پلانەکانی دەسەڵاتەکەی تەریب نەبوو، تا لە نێوان ساڵانی ١٩٨١ یان ١٩٨٢ تاجەکەی بداتە کوڕەکەی، ئەودەمانە ئاگاداری تەندروستی نەبوو، شاهبانۆ وتبووی، من بڕوا ناکەم ئەو هیچ زانیاری لەسەر تەندروستی خۆی هەبوو بێت، کە ئەو قسانەی کردبوو نەیدەزانی تەندروستی چۆنە.

لە چەندین بۆنەدا بیرنارد ویستبووی لەسەر تەندروستی ئەو قسە لەگەڵ شا بکات، ئەویش لە کۆشکی هاوینەی خۆیدا لە ساڵی ١٩٧٨ وتبووی:

من تەندروستیم زۆر باشە، لەوەشیان دڵنیام کە زۆر باشم.

لەودەمانەشدا کوڕەکەی ئەو لە کولێژی فڕۆکەوانی ئەمریکی پرۆڤەی دەکرد. شا بە فلاندرینی وتبوو:

من داواکارم بۆ ماوەی دوو ساڵ چاودێری رەوشی تەندروستیم بکە، تەنها دوو ساڵ، تا کوڕەکەم نیمساڵ خوێندنەکەی تەواو دەکات، ساڵێکیش لە تاران بمینێتەوە.

ریفۆرمەکە زۆر دوا دەکەوێت

لە ساڵی ٢٠٠٥ دیمانەیەکی دوورودرێژم لەگەڵ فەرەح پەهلەوی کردبوو، لەوێ ئەو وتی:

کە هاوسەرەکەم لە رەوشی تەندروستی خۆی تێگەیشتبوو، کۆششی دەکرد کوڕەکەی بۆ دەسەڵات ئامادە بکات، بۆ ئەوەش چەند پرۆسەیەکی ریفۆرمی بۆ سازکردنی دیموکراسیش کردبوو. چونکە باش دەیزانی دەسەڵاتی ئەو رۆژانەی وڵاتەکەی بەو کوڕە گەنجە زەحمەتەو نەستەنگی زۆری دێتە پێش.

شا تا لە ژیاندا مابوو، دەیتوانی کۆمەڵێك ریفۆرم بکات، من وەك وەزیری دەرەوەی بریتانیاو لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ئەمریکی سایروس ڤانس دەمانزانی شا نەخۆشە، ئێمە لە رۆژی ١٤ ی مایۆی ساڵی ١٩٧٧ بۆ بەشداریکردنمان لە کۆنگرەی ئاسایش و هاوکاری ئەورووپی بەیەکەوە بووین، دەمانزانی ئەو نەخۆشەو لەوێش پێمان وت:

وا چاکە ریفۆرمێك لە وڵاتا بکات، پەیڕەوی دیموکراسی ئەوروپی بکات تا پاشایەتی دەستووری بۆ کوڕەکەی جێبهێڵێت، من ئامۆژگاریم کرد ئەزموونەکەی وڵاتی ئیسپانیا پەیڕەو بکات. لەوێ ژەنەراڵ فرانکۆ مەلیك خوان کارلۆسی وەك پاشایەکی دەستووری دانابوو، ئەوەش دیموکراسی راستەقینەبوو، دەگرا ئەو ئەزموونەش لە ئێران کۆپی کرابووایە. دەبووایە ئەمریکاو بریتانیا شا رازی بکەن چەند هەنگاوێك لەو ریفۆرمە بچێتە پێشەوەو خشتەیەکی زەمەنی بۆ گواستنەوەی بەرەو پاشایەتی دەستووری بڕوات، چونکە ئەو نەخۆشەو کاتەکەش ناسکە، بەداخەوە کارەکان دەکرا، بەڵام ئەویش بۆی نەکرا.

لە نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٧٣ەوە شا دەیزانی جەرگی ئەستوور بووە، بۆیەش بڕیاریدابوو ئەنجومەنێکی راوێژکاری دامەزرێنێت، هەموو دەسەڵاتەکانیش لە بن دەستی ژنەکەی دەبێت تا کوڕەکەی تەمەنی دەگاتە ئاستی یاسایی کە تاجەکەی باوکی وەرگرێت. لە ساڵانی ١٩٧٧و ١٩٧٨دا کێشەکانی ناو وڵات زۆرتر دەبێت‌و نارەزاییەکان ئەستوور دەبن، دەبووایە شا بچێتە دەرەوەو دکتۆرێکی پسپۆڕ ببینێت، دیارە ئەوەش مانای ئەوەبوو کە تەندروستی خراپەو زێدەڕۆییشە ئەگەر بەو جۆرە بمێنێتەوە، بۆیەش دەبوایە زۆر خێرا ئەنجومەنی راوێژکاری بۆ ریفۆرمی سیاسی دامەزرێنێت، لەودەمانە دوورکەوتنی ئەوو ئەگەری گواستنەوەی سیاسی، بە شێوەیەکی ئاشتیانە، بوار ساز دەبوو سیستەمی پاشایەتی دەستووری بێتە ئاراوە.

شەقام بڵێسەی گرتبوو

بەپێچەوانەوە باسی نەخۆشییەکەی شا نەدەکرا، دۆستە خۆرئاواییەکانی باسیان نەدەکرد، کە لە تاران کۆنفراسەکە کرا باسی ئەو مەسەلە نهێنییەیان نەکرد، ئەگەرچی هەموویان لەسەر خوانەکەی ئەو دانیشتن و داوەتی ئەویش بوون.

رووداوەکان لە ساڵی ١٩٧٨ زۆر خێرا گەشەی دەکرد، خۆپیشاندانەکان زۆربوون، نارەزاییەکان لە شاری قوم گەیشتە ئاستێکی بەرز، لەوێ چەند کەس لەناوچوون، بڵێسەی رووداوەکە گەیشتە شارەکانی تاران و تەبریز و شارەکانی تر، لە مانگی مایۆی ساڵی ١٩٧٩ ئاگرەکە خۆش بوو. شا سەرۆکی دەزگای ساڤاك ژەنراڵ نیعمەتوڵا ناسری گۆڕی. لە کۆتایی مانگی یۆلیۆدا خۆپیشاندانەکان گەیشتە شاری مەشهەد، لە شاری ئەسفەهانیش حاڵەتی ئامادەباشییان راگەیاندبوو، لەوەدەمانەداو لەگەڵ ئەو پێشهاتە ترسناك و خێرایانە شا بەڵێنی زۆرتر ریفۆرم و چاکسازی دەدا، دەیووت هەڵبژاردنی داهاتووی مانگی یونیۆی ساڵی ١٩٧٩ ئازاد دەبێت، هەموو ئازادییەکانی.رادەربڕینیش فەراهەم دەکەین، بەڵام ژمارەی ئەوانەی بڕوایان بە بەڵێن و قسەکانی دەکرد کەم و دەگمەن بوون. ئەگەر حکومەتە خۆرئاواییەکان دەیانزانی شا نەخۆشەو تەندروستی خراپە فشاریان لێدەکرد، کە واز لە دەسەڵات بهێنێت. چونکە ئەو بە بێ ئەو فشارانە دەستبەرداری تاجەکەی نەدەبوو، حکومەتی بریتانیا گازی فرمێسك پرژێنی دەدایێ، ئەگەرچی سەفارەتی بریتانیا لەگەڵ بەخشینی ئەو گازە نەبوو بۆ کپکردنی خۆپیشاندەرەکان، سەفیری بریتانیای ئەو رۆژانە (ولیام سولیفان)و

وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکاش دژی هاوکارییەکەی بریتانیابوون، بەڵام ڕاوێژکاری کارتر بۆ کاروباری ئاسایشی نەتەوەیی (زیگنیو بریجنسکی) لەگەڵ هاوکارییەکەی بریتانیابوو.

کشانەوەی دکتۆرە تایبەتییەکە

ڕەوشی سیاسی ئێران بەرەو شپرزەییو ئاڵۆزی دەچوو، دکتۆرەکانیش بەرپرس بوون لەوەی حکومەتەکانی خۆرئاوایان ئاگادار نەکردەوە کەوا تەندروستی شا خراپە، ئەوان دەیانتوانی دیمەنی ڕوونی ئێران وەك خۆی بەرجەستە بکەن، ئەوان باش دەیانزانی شا لە چ وەزعێکدایە بە چاوی خۆیان ڕۆژەڤی شەقامەکانی تارانیان لێوە دیاربوو، دیارە کەسێکی نەخۆشیش ئاسان نەبوو ئەو مەسەلانە چارەسەر بکات، لەودەمانەش دکتۆرە تایبەتییەکەی ئەو گەڕایەوە فەرەنساو نەخۆشەکەی لە تاران جێدەهێڵێتو ئامادەش نەبوو ڕاستی نەخۆشییەکەی شاش بە کەس بڵێت.

نائومێدیو شپرزەیی

دوا سەفەری دکتۆر (فلاندرین) بۆ تاران لە مانگی دیسەمبەری ساڵی ١٩٧٨ بوو، ئەو ٣٩ جار شای نەخۆشی دیبوو، لەوانە ٣٥ جاریان لەناو ئێران بووە، لەودەمانەدا سەرەتای ڕەوشێکی زۆر نیگەرانیو

نائومێدی له شا به دەردەکەوت، هەتا له کاتی سەردانی دکتۆرەکانو چارەسەرییەکانیش تاقەتی ئەوەی نەمابوو بە پێوە راوەستێتو گوێ له رادیۆش بگرێت.

پرسیاریش ئەوەبوو، ئایا ئەو دەمانە دکتۆرەکان راستی نەخۆشییەکەی شایان بە میللەتی ئێران راگەیاندبوو...؟

ئایا دەبوایە دکتۆرە فەرەنسییەکان رەوشی تەندروستی ئەویان بە سەرۆك جیسکار دیستان گوتبووایە...؟

مەترسییەکان لەسەر وڵاتی ئێران زۆر ترسناك بوو، نەدەبوایە دوو دکتۆری پیشەیی وەك سیاسییەك هەڵسوکەوتیان بکردایە، ئەوان رەچاوی باشی چییان بۆ نەخۆشەکەیان هەبوو...؟ خراپەکان چی بوون ...؟ چ لە بەرژەوەندی ئەو دابوو، کە بەو جۆرە دەجوڵانەوە، هیچ ئینساف نەبوو، دکتۆرەکان ئەو مەسەلەیان لە گۆشەیەکی سیاسییەوە سەیر بکردایە...؟

دیارە کەوا دکتۆرە ئیرانییەکان ئەومیان لەدەست نەدەهات، بەڵام بۆ دکتۆرە فەرەنسییەکان ئەومیان ئاسانتربوو، دکتۆر فلاندرین بە منی وت:

کەوا ئەو مەسەلەیەی بە حکومەتەکەی خۆی رانەگەیاندبوو، بەڵام نازانم پرۆفیسۆر بیرنارد، یان پرۆفیسۆر میلیز، ئەو زانیاریەیان بە سەرۆك دیستان گوتبوو، یان نا...؟

لە هەموو لایەکەوە وەزعەکە ئاڵۆزبوو، رەوشەکەش ئاڵۆزتر دەبوو ئەگەر هەمان حاڵەت لە لەندەن بوایە یان لە واشنتۆن. ئەودەمانە پاریس ئارەزوومەندبوو شا پەیوەندی بە خومەینییەوە بکات، کە لە

پـاریس دەژیـا، رەنگــە دوو دکتــۆرە فەرەنسـییەکەی چارەسـەری نەخۆشیەکەی ئـەویان دەکـرد درکیـان بـەوە نـەکردبێت، ئەگـەر ئـەوان سـەرۆك دیسـتانیان ئاگـادار کردبوایـە کـەوا شـا نەخۆشـەو رەوشـی تەندروستی ترسناکە، خزمەتی نەتەوەییان بە فەرەنسا دەگەیاند.

ولیام شوکروس لە شاکارەکەیدا (دوا گەشتەکەی شا) نووسیویەتی:

دڵنیـام کـەوا هـەواڵگری فەرەنسـا بـە نەخۆشـییەکەی شـایان نەدەزانی، راستییەکەش وابوو، هـەردوو دەزگـای هـەواڵگری فەرەنسیو ئـەمریکی نەیانـدەزانی کەوا شـا نەخۆشـە، ئـەو نووسـیویەتی مۆسـادو ساڤاكو هەواڵگری بریتانیش نەیاندەزانی کەوا ئەو نەخۆشە.

تەنها پڕوپاگەندەیە

یـەکێك لـە دبلۆماتـە سـۆڤیەتییەکان کـە زۆرجـار لەگـەڵ هـاوڕێ ئەمریکییەکەی بەیەکەوە ئێواران لە یەکێك لە رێستورانتەکانی تـاران نانیان دەخـوارد، ئاگـاداری هـاوڕێ ئەمریکییەکەی کردۆتـەوە کـەوا شـا نەخۆشی کانسەری هەیـە، بـەڵام دبلۆماتـە ئەمریکییەکە قسـەکەی بـە پڕوپاگەندەیەکی سۆڤیەتی زانیبوو. لەسەردەمی بلسن کە نهێنییەکانی تۆمـاری هـەواڵگری سـۆڤیەتی بڵاوکرایـەوەو ئاشـکرا بـوون، دەرکـەوت دەزگاکە لەو پڕوپاگەندەیە دڵنیا نەبووە. کە من لە کۆتاییەکـەی سـاڵی ١٩٧٨ دیمانـەم لەگـەڵ وەزیـری دەرەوەی سـۆڤیەتی (ئەندریـە گرومیکـۆ) هەبوو، بەیەکەوە باسی رەوشی ئێرانمان کـرد، ئـەو بـە هـیچ شـێوەیەك ئامـاژەی بـە نەخۆشـییەکەی شـا نــەداوە، هـەروەها لــە تۆمـارو

ئەرشـیفەکانی هـەوالگری ئـەڵمانیای خۆرهـەڵاتیش بابـەتێك بـۆ پشتگیریی ئەو مەسەلەیە نەدۆزراوەتەوە، بەڵام هەوالگری ئەڵمانیای خۆرئاوا ئەوەی زانیوەو ئاگاداری لەندەنو واشنتۆنی کردۆتەوە کەوا شای ئێران نەخۆشەو تەندروستیشی خراپە.

لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٩ وەزیری دەرەوەی فەرەنسا لویس گیرنگاد، کە هەردووکمان لە دەرەوەی دەسەڵاتدا بووین، لەوێو ئەو کاتانە ئەو بە منی وت، کەوا شا نەخۆشەو ساڵێکە ئەو نەخۆشییەی هەیە، منیش وتم، ئەوەیان راست نییەو ئەو هەواڵە هەڵبەستراوە، چونکە بڕوا ناکەم ئەوەیان لەسەر کەسێکی دکتۆر تێپەڕێتو لەبیری بکات. ئەو وتی:

حکومەتەکەمان لە هاوینی ساڵی ١٩٧٨ەوە زانیویەتی کەوا ئەو نەخۆشە. دیارە کەوا ئەو پیاوەی کە دۆستایەتییەکی باشمان بەیەکەوە هەبوو، قسەکەی راست دەرچوو. ئەوەی جێگەی باسە کەوا سەفیری پێشووی بریتانیا لە تاران سیر (دینیس راتب) لە دیمانەیەکدا لە (بی بی سی) داو پاش ئەوەی خانەنشین کرابوو، وتبووی من هەواڵێکم زانیوە کەوا شای ئێران نەخۆشەو نەخۆشییەکەشی ترسناکە، بەڵام من لەو دەمانەدا کە قسەکەم زانیبوو سەردانی شام کرد، بینیم تەندروستی زۆر باشەو هیچ شوێنەواری ناساغی پێوە نییە. پاش ماوەیەکی زۆر لە مانەوەی لە پۆستەکەی لە یەکێك لە بۆنەکاندا لە سەرۆك دیستانیان پرسیبوو، ئایا تۆ هیچ زانیارییەکت لەسەر تەندروستی شای ئێران هەبوو، دەتزانی ئەو نەخۆشە، لەوێ بە شێوەیەکی ناراستەوخۆ دانی بەوەدا نابوو، بۆیەش ئێمە دەپرسین ئەگەر سەرۆكو وەزیری دەرەوەی فەرەنسا بزانن کەوا شا نەخۆشە، ئەو هەواڵە بە دەزگای هەوالگری

خۆیان نەلێن، یان هەواڵەکەیان لەلای خۆیانەوە پاراستووە نەوەك هەواڵەکە بکاتە زۆر گۆشەی ترەوە لەوێشەوە بلاوبکرێتەوەو بکاتە دەزگاکانی هەوالگری ئەمریکاو بریتانیا.

رەنگە دیستان ئەو هەواڵەی زانیبووبێت، بەلام لەبەرئەوەی سەماحەتی ئایەتولا خومەینی لەلای ئەوان بووەو لە پاریس دەژیا، بۆیەش ئەکراوە باس لەو مەسەلەیە بکەن. دەزگای موخابەراتی فەرەنسی کە ئەو هەواڵەی ئەزانیوە زۆر تووڕەبووە، لە کۆتاییدا مـن وا دەزانم فەرەنسا لە ئاکامی مانەوەو بوونی خومەینی لە پاریس سوودی ئابووریو سیاسی زۆری بینیووە.

نەخۆشیو، ئاوابوونی شا

لە رۆژی ١٦ی یەنایەری ساڵی ١٩٧٩دا شا بەرەو قاهیرە تارانی جێهێشتووەو دیداری ئەنوەر ئەلساداتی کردووە، لەوێشەوە بەرەو وڵاتی مەغریب رۆیشتووە. لەو سەفەرەدا تەندروستی بەرەو خراپی دەچوو، دووجار دکتۆر فلاندرینی دیبوو، ئەو قەناعەتی وابوو لە دەرەوە بتوانێت دەسەلاتی بەسەر ولاتدا بشکێتو جڵەوی حوکمی بە دەستەوە بمێنێت، بەلام راستییەکە بە پێچەوانەی بۆچوونەکەی ئەو بوو، لەو سەردانەدا بەیەکجاری عەرشی ولاتەکەی لە دەستداو دەستەیەك لە کۆبەندی مەلاو رووناکبیران تاجەکەیان رووخاند، وەك چۆن چەند جاری تر ئەوە بەسەر بنەماڵەکەی قاجاردا هاتبوو، دیارە ئەو سوودی لە دەرسەکانی مێژوو وەرنەگرتبوو، لە هەمووش گرنگتر

دەسەڵاتو قسەی مەلاکانی ئێرانی بە چاوێکی کەم سەیر دەکرد، وەك چۆن ئەمریکاو بریتانیاش بە هەمان چاو سەیری ئەوانیان دەکرد.

پرسیارەکەش لەو رەوشەدا ئەوەیە، ئایا نەخۆشییەکە بەراورد لەگەڵ کەسایەتیو سیاسەتەکەی چەند رۆڵی هەبوو لە رووخانی ئەو...؟ دکتۆر فلاندرین وایدەزانی کەوا باری خراپی تەندروستیو نەخۆشییەکەی ئەو، باندۆری نەبووە لە لاوازکردنی کەسایەتییەکەی بۆ بڕیاردان لەسەر مەسەلە هەستیارەکانی ئەو دەمانە کە لە دوا ساڵەکانی حوکمیدا رووبەڕووی دەبوونەوە. نەخۆشییەکەشی هۆکار نەبوو لەسەر درەنگ هەستکردنی ئەو، بەرووداوەکان بەو شێوە دراماتیکییە؟

بەڵام گەیشتنی نەخۆشی کانسەر بە غودە لیمفاوییەکان رۆڵی هەبووە لە دەرکردنی بڕیارەکان، دوو مەسەلە کاریگەری لەسەر ئەو هەبوو، ماندووبوونو کانسەرەکە، هەردووکیان یەکتریان تەواو دەکرد. وەزیری دەرەوەی ئەمریکی سایروس ڤانس لە مایسی ساڵی ١٩٧٩ داوایکردبوو بە هیچ شێوەیەك لە تاراوگەکەی خۆیەوە پێشوازی لە شا نەکرێت بۆ هاتنی بۆ ئەمریکا، ئەو داوایەی لە کارتر کردبوو، هەروەها هەمان داواشی لە سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی بریتانیا (جیمس کالاهان) کردبوو. لە کۆتایی ساڵی (١٩٧٩) شا غودەکەی ملی ئەستوور دەبێت، بۆیەش دکتۆر فلاندرین بەرەو لای ئەو دەفڕێت، داواش دەکات نەخۆشەکەی بخەنە ژێر چارەسەرکردنی چڕەوە، بەڵام هێشتا نەیدەویست کەس بزانێت ئەو نەخۆشەو حەزی دەکرد نەخۆشییەکەی هەر بەنهێنی بمێنێتەوە.

دەرهێنانی زراو

شاو خێزانەکەی لە مەکسیك بوون، کە ماوەی نیشتەجێبوونیان تەواو دەبێت، مەکسیکییەکان رازی نابن ماوەی مانەوەکەی بۆ درێژ بکەنەوە، بۆیەش ئەو بەناچاری دەچێتە باهاما، لەوێ نەخۆشییەکە تەنگاوی دەکات، بۆیە دکتۆر فلاندرین لە ئۆگستی ساڵی ١٩٧٩ دەیگاتێ، لەوێ پاش پشکنینی هەستدەکات خرۆکە سپییەکانی خوێنی کەمی کردووە، بۆیەش بەناچاری دکتۆرەکە بڕیاردەدات دەرمانە شیمیاوییەکەی کەم بکاتەوە. شا نەخۆش دەکەوێت، وادەزانن نەخۆشی مەلاریایەتی، بۆیە دکتۆری ئەمریکی بنجامین لە رۆژی (٢٩)ی سپتەمبەردا دەگاتە مەکسیك، لە پاریسەوەش دکتۆرەکەی خۆی دەگاتە سەری، بەیەکەوە چاویان لە نەخۆشەکەیان دەبێت، هەردووکیان دەبێتە مشتومڕیان لەسەر بڕیاردان لەسەر نەخۆشیو رەوشە تەندروستییەکەی، بۆیە لە رۆژی ١٨ ی ئوکتۆبەر فلاندرین دەکشێتەوە، کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە قسەی خۆی پەشیمان دەبێتەوە بۆ هاتنە ناوەوەی ئەمریکا، هانی سەرۆکی ولاتەکەی سەرۆك کارتەر دەدات بواری شا بدات بۆچارەسەر بێتە ناو ئەمریکا، بۆیەش دکتۆرەکەی هانی دەدات بچێتە ناو ئەمریکاو ئەو دەرفەتە بقۆزێتەوە. هەتا ئەودەمانەش یەك کەس لە ئێران نەیاندەزانی شا نەخۆشی کانسەری هەیە.

شا لە رۆژی ٢٢ ی ئوکتۆبەردا دەگاتە نیویۆرك، لە سەنتەری کۆرنیلی تەندروستی قەید دەکرێت، لەوێ زراوی دەردەهێنن، ئەگەرچی دکتۆرەکان پێیان باش بوو سپڵ (فاتەرەشە)ی دەربهێنن،

بەڵام بنەماڵەکەیان ئەوەیان لا خۆش نەبوو، کە پشکنینیان بۆ غودە لیمفاوییەکانی کردبوو، بۆیان دەرکەوتبوو کەوا ئەو دووچاری جۆرێکی زۆر کوشندەی کانسەربووە.

لە رۆژی چوارەمی مانگی نۆڤەمبەری ۱۹۷۹ خۆپیشاندەرانی ئێرانی لە تاران هێرشیان کردبووە سەر باڵەخانەی سەفارەتی ئەمریکی، لەوێدا شێستو شەش کەسی ئەمریکاییان دەستبەسەر کردبوو، ئەو تەنگژەیە ماوەیەکی زۆری خایاند تا ئەوەی گەمارۆدانەکەو دەسبەسەراگرتنی سەفارەتەکەش (٤٤٤) رۆژی خایاند. کە مەکسیك بواری نەدا شا بچێتە ئەو وڵاتە، ئەمریکا وا بە باش دەزانێت ئەو بچێتە دوورگەی پەنەما، لەودەمانەشدا تەندروستی بەرەو خراپی دەچوو.

لە رۆژی ۲۳ ی مانگی مارسی ساڵی ۱۹۸۰دا شا لە پەنەماوە دەفرێت بەرەو وڵاتی میسر، لەوێ دەستەیەك پزیشك دەبینێت لەوانە دکتۆر کینو دکتۆر مایکلو دکتۆر فلاندرینو دەستەیەك لە دکتۆرانی میسری، هەموولایەك بڕیار دەدەن یەکسەرو زوو سپڵەکەی دەربهێنن، بە نەشتەرگەرییەکیش پارچەو نموونەیەکیان لە جەرگی وەرگرتبوو، لەو نموونەیەوە بۆیان دەرکەوتبوو کەوا ڕەگی کانسەرەکە تەشەنەی کردووە. دکتۆر کین نەیدەویست لەدوا رۆژەکانی ژیانیداو بۆ ئەوەی تەندروستی زۆر تێکنەچێت چیتر چارەسەری شیمیاویی بۆ بکەن، بەڵام دکتۆرەکانی ترو ئەندامانی خێزانەکەی ئەوەیان دەویست، بۆیەش لە رۆژی ۳۱ ی مارس دکتۆر کین دەگەڕێتەوە ئەمریکاو دکتۆرە فەرەنسییەکەی دکتۆر فلاندرین لەسەر چارەسەکردنەکەی بەردەوام

دهبێت. له رۆژی ۲۷ ی مانگی یولیۆی سالّی ۱۹۸۰ شا له قاهیره دهمرێت، لهوێ به خاك دهسپێردرێت، له مهراسیمهكهدا سهرۆكی پێشووی ئهمریكا ریتشارد نیكسۆن و بالّوێزی ئهمریكاو فهرهنسا بهشداردهبن، لهو مهراسیمهدا بریتانیا بهرپرسێكی ئاسایی خۆی ناردبوو.

بەشی چوارەم

فرانسوا میتێرانو کانسەری پرۆستات

نەخۆشی برژنێف لە قژی و بۆمبیدۆ لە میزەکەیدا زانرا

من یەکێك بووم لەوانەی بە کەسایەتی سیاسی فرانسوا میتێران سەرسام بووم، ئەگەرچی من زۆر باشیشم نەدەناسی، چونکە ئەو کەم دۆستایەتی دەکرد، لە ناوەڕاستی شێستەکاندا کە سەرۆکایەتی کۆبونەوەیەکی پەرلەمانتارە ئەوروپییەکانی ناو ڕێکخراوی چەپی ئەوروپی لە پاریس دەکرد، من بۆ یەکەمجار ئەوم دیبوو. ئەو لە کەسێکی ڕۆشنبیری ئاساییەوە ببووە سەرکردەیەکی بالا، بەوەش ناسرابوو کەوا گوڵە سوورەکەی ئیشتراکی ئەوروپی نوێی بە یەخەوە بوو، من لە ساڵی ١٩٧٨ لە کۆنگرەی حیزبی کرێکاران قسەم لەگەڵدا کردبوو، کە سەرکردەی حیزبی سۆسیال- دیموکراسی بوو. کە سەرۆکی حیزبی سۆسیال- دیموکراسی بووم لە ساڵی ١٩٨٦ لە کۆشکی ئالیزێ باسمان لە هاوکاری ناوەکی ئەنگلۆ فەرەنسی کردبوو. جارێکی تر لە سەرەتای سپتەمبەری ساڵی ١٩٩٢ چاوم پێکەوتبوو کە ببوومە ڕاوێژکاری یەکێتی ئەوروپی لە یۆگۆسلافیای پێشوو، هەروەها چەند جاری تریش دیمانەمان بووە.

له لووتکەی دەسەڵاتدا

له یەکەم هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی فەرەنسی لە ٢٦ ی ئەپریلی ساڵی ١٩٨١ میتێران کاندیدی سۆسیالیستەکان پلەی دووەمی لە بەرامبەر سەرۆك ڤالیری جیسکار دیستان بەدەست هێنابوو، کە پێش ئەو سەرۆك بوو، کە تێدا زووتر لەسەر جاك شیراكو کاندیدی شیوعییەکان جۆرج ماشیە سەرکەوتبوو، کە رێژەی ٢٠٪ یان هێنابوو، ئەو جارە تەنها ١٥،٥٪ دەنگیان هێنابوو، کە میتێران زۆرتر لە ٢٥٪ دەنگی هاوردبوو. لە خولێکی تری هەڵبژاردندا میتێران تەنها رووبەرووی سەرۆك دیستان دەبێتەوە، کە لەو دەمانە فشاری سیاسی زۆری لەسەر بوو لە ئاکامی بەرزبوونەوەی نرخی پترۆڵ ، پاش ئەوەی جاری یەکەم لە ساڵی ١٩٧٩ ئەو تەنگژەیە روودەدات، هەروەها کە یەکێتی سۆڤیەت مووشەکە ناوەکییەکانی جۆری ئەس ئەس ٢٠ لە ئەورووپای خۆرهەلات تاقی دەکاتەوە، ئەو لە فشارو پەرچدانەوەکە دوودڵ دەبێت، ئەوەش باندۆری لەسەر کەسایەتی ئەو دەبێت، یان لەبەرئەوەی پارچە ئەڵماسێکی بە دیاری لە ئیمپراتۆری ئەفریقیای ناوەڕاست بۆکاسا وەرگرتبوو. میتێران لە خولی دووەمدا بە رێژەی ٥٢٪ کۆی دەنگەکانی بەدەستهێنابوو، بەوەش لە ٢١ ی مایۆی پۆستی سەرۆکایەتی وەردەگرێت، ئەوەش نیشانەیەك بوو کەوا لە رووی سیاسییەوە میتێران دەستی دەڕۆیشت، لەو رۆژانەش وەك کەسێکی قۆزو تەندروست و سەلامەت دەردەکەوت، میتێران یەکسەر فەرمان دەدات پەرلەمان هەڵوەشێنێتەوە، لە هەڵبژاردنەکەشدا لە ئەنجومەنی یاسادانانی فەرەنسی زۆرینەی رەهای دەنگەکان بەدەست دەهێنێت، کە حیزبی ئیشتراکی تێدا رێژەی ٣٨٪ دەنگەکانی وەرگرتبوو.

لە نهێنییەکانی دەوڵەت

لــەکاتی هەڵمــەتی هەڵبژاردنەکانــدا تەندروســتی میتێــران پەردەیەکی توندی بۆ شاردنەوەی رەوشی سەلامەتی لەسەربوو، ئەو پەیمانی دابوو ئەگەر لە هەڵبژاردنەکە دەربچێت هەر شەش مانگ جارێك و بەردەوام لێدوانێکی رەسمی رادەگەیەنێت و هاووڵاتیان لە سەلامەتی خۆی دڵنیا دەکاتەوە، کە میتێران و هاووڵاتیان زانیبوویان سەرۆك جۆرج بومبیدۆ نەخۆش بوو، هەر بەو نەخۆشییە کە کانسەری خوێن بوو مرد، تووشی شۆك ببوون. هاووڵاتیانی فەرەنسی ئەومیان نەدەزانی کەوا سەرۆك بۆمبیدۆیش نەخۆشە. کە ڤالیری جیسکاریش لە ساڵی ١٩٧٤ خۆی کاندید کردبوو وەعدی بە فەرەنسییەکان دابوو، بەردەوام لێدوانی روونیان لەسەر تەندروستی خۆی پێشکەش بکات، کە ئەو سەلامەتە و دەتوانێت کارەکانی راپەڕێنێت، بەڵام کە لە هەڵبژاردنەکە دەردەچێت ئەو بەڵێنە جێبەجێ ناکات، بۆئەو سەرپێچییەش هیچ بیانوویەك پێشکەش ناکات. لە ساڵی ١٩٨١ یەکەم بڵاوکراوە لە لایەن دکتۆر گلۆد گویل کە دکتۆری تایبەتی سەرۆك میتێران و خێزانەکەی بوو پێشکەش دەکرێت. لە ساڵی ١٩٦٩ وە، وا دەزانرا کەوا سەرۆك تەندروستی زۆر باشە و چاپوکانە کارەکانی بەرێوە دەبات. پاش شەش مانگ لە ناکاو و پاش گەڕانەوەی لە سەفەری کۆنگرەی لووتکەیی کانکۆن لە مەکسیك لە کۆتایی مانگی ئۆکتۆبەردا هەستکرا کەوا سەرۆك میتێران ژانەپشت و باسکەکانی هەیە، کە هەستیش کرا دەشەلێت هەست بە مەترسی کرا، کە دکتۆر گوێل پشکنینی پێویستی بۆ دەکات، دەردەکەوێت میتێران پرۆستاتێکی

قەبەو رەقی هەیە.

(گویـل) دکتـۆرە تایبەتییەکـەی سـەرۆك میتێـران، لـە رۆژی ٧ ی نۆڤمبەردا بە ئوتومبێلێکی کۆنو بە بێ پاسەوانی پۆلیسەکانی کۆشکی ئالیزێ دەیباتە نەخۆشخانەی (ڤال دوگـراس)ی سـەربازی، بـە نـاوێکی خواسـتراوی (ئـەلبیر بلـوت) چـەندین پشـکنینی وردی ئێسـك بـۆ نەخۆشییەکی ترسـناکی بـۆ دەکـەن. لـە ئێـوارەی رۆژی ١٦ی نۆڤمبـەری ساڵی ١٩٨١ دکتۆر گویل نوزداری ناودارو پسپۆڕ لەو نەخۆشیانەو لەگەڵ (ئودولـف سـتیگ) پرۆفیسـۆر لـە نەخۆشـییەکانی غـودەی لیمفـاوی دەچێتە کۆشکی ئالیزێ. لەوێ ستیگ بە گویل دەڵێت ئەو برینانەی لـە ئێسکی میتێرانـدا دیـارن کـە لـە تیشکەکانی پێشوودا بـۆی وەرگـیراوە دەردەکەوێ، جۆرێکە لە گەشەبوونێکی لاوەکی لـە کانسـەری پرۆسـتات. لـەوێ بـە سـەرۆك میتێـران دەڵـێن ئـەو کانسـەرەکەی لـە قۆنـاخێکی گەشەداردایە لە غـودەی پرۆسـتاتدا، رێـژەی ناوەنـدیش بۆ ژیـانی ئـەو نەخۆشـانە سـێ سـاڵە، بـەڵام ئەگـەری جۆرێـك لـە رێزپـەڕیش هەیـەو رەوشی ئەویش دڵخۆشکەر نییە.

دکتۆرێکی ئاشکرابێژ

بەپێی قسەکەی گویل، ستیگ راشکاوانە بۆچوونەکەی خۆی راگەیاندبوو. پێشتریش و لە رۆژی ١٣ای نۆڤەمبەردا گویل بە سەرۆك میتێرانی وتبوو، کەوا ئەنجامی پشکنینەکان باش نین، بەڵام بە روونی وشەی کانسەری پێ نەوتبوو، ئەگەرچی قۆناغەکەی زۆریش پەرەی سەندبوو، بەڵام ستیگ بە بێ دوودڵی قسەکانی خۆی کردبوو، بە سەرۆکی وتبوو:

پۆستەکەی من وایە ناگرێ راستییەکەت لێ بشارمەوە، تۆ کانسەری پرۆستاتت هەیە، ئەوەش رەگەکەی گەیشتووتە ناو ناخی ئێسکەکانت.

کە میتێران ئەو قسەیە دەبیستێت، بە دەنگێکی لاواز و نەرم دەبێژێت:

کەواتە من کۆتاییم هاتووە.

بەڵام دکتۆر ستێگ وەڵامی دەداتەوەو دەڵێت:

وا مەڵێ، ئێمە ناڵێین مەسەلەکە تەواوو تۆش کۆتاییت هاتووە، لەگەڵ دکتۆر گویل، هەموو شتە پێویستەکان دەکەین. بەڵام سەرۆك میتێران قسەکەی دەبڕێت و دەڵێت:

لە هەڵخەڵەتاندنم وازبێنە... من تەواو بووم.

بەڵام ستێگ، وەڵامی دەداتەوەو دەڵێت:

لە راستیدا رەوشەکە ترسناکە، بەڵام دەست دەکەین بە چارەسەرکردنت، بۆیەش دەبێ تۆ لەسەر ئەو چارەسەرکردنە رەزامەندیت هەبێت، هەموو هەنگاوەکان رەزامەندی تۆی دەوێت،

ئەگەر ئەوەش نەکرێت...

لێرەدا سەرۆك قسەکانی ئەو دەبڕێت و دەڵێت:

ئەگەر من رازی نەبم، قسەکەی تۆ وایە من تەواو بووم، تۆ هیچ رێگای ترت بۆ نەهێشتمەوە.

لێرەوە ستێنگ، لەگەڵ ئەو زۆر راشکاوانە قسەی کردبوو، بۆیە وەڵامەکەی بەو شێوەیە بوو:

کە کانسەری پرۆستاتەکەت بەو شێوە ناسروشتییە گەشەدەکات، شێوازەکان بە شێوەیەکی خراپ بەڕێوە دەچێت. ئەگەر نەکرا برینەکە بکوژین، ئەوە پرۆسەکە چەند مانگێك دەخایەنێت.

دارودەستەکەی ئەوە بە درۆ دەخەنەوە

گەورە یاریدەرەکانی سەرۆك میتێران (بیار بیریگوفو) لەودەمانەدا وتبووی، ئەو قسانەی کراون کەوا سەرۆك دووچاری نەخۆشییەکی ترسناك هاتووە راست نییە، دکتۆر هەموو ئەنجامی پشکنینەکانی بەو راگەیاندووە. ئەو قسەو هەواڵانەش پاش ئەوە راپۆرتێکی چوار لاپەڕەیی لەسەر سەردانی سەرۆك میتێران بۆ نەخۆشخانە لە هەفتەی رابردوو لەگەڵ چەندین وێنەیەوە لە گۆڤاری باری مانتش بلاوکرایەوە.

پەیامەکە

لەو دەمانەدا سەرۆك میتێران رووبەڕووی تەنگژەیەکی سیاسی دەبێتەوە، نەك تەنها لە رووی دەستنیشانکردنی نەخۆشییەکەیو بەس، ئەومیان دەتوانی خۆی بڕیاری لەسەر بداتو چارەسەری بکات، بەلآم کێشەکە لەوەدابوو کەوا ئەو زووتر بەڵێنی دابوو، کەوا راشکاوانە بەیانێك دەربکاتو باس لە تووشبوونی خۆی بە نەخۆشی کانسەر بکات، ئاماژە بە قۆناغەکانی چارەسەرکردنی خۆی بدات، کە لە نەخۆشخانەکان بۆی دەکرێت. ئەو پەیامە بۆ ئەو بەس بوو، پێویستیشی نەدەکرد باس لە ناوی نەخۆشییەکەو تووشبوونی بە کانسەریش بکات، کە چۆن گەیشتوونەتە ئێسکەکانی، ئەوەش ببێتە پەیامێکی روون کەوا ئەو لە کارنامەو رۆژانەی خۆی چالاکانە کاردەکات بەردەوام بێت، ئەوەش رێگا لەو وتارانەش دەگرێت کەوا ئەو دەبێ دەست لەکار بکێشێتەوە. لەو رەوشەدا زۆربەی زۆری دەنگدەرە فەرەنسییەکان ئامادەییان هەبوو، چاوەڕوان بکەن، بوار بە سەرۆك بدەن بەردەوام بێتو چاودێری رەوشەکە بکەن، ئەو مەسەلەیەش حیزبەکەی نیگەران کردبوو، بەلآم هەموو سەرۆکە فەرەنسییەکان کە دەنگیان هێناوەو بوونەتە سەرۆك بێ پشتیوانی حیزبەکەیانو هاوڕێیەکانی توانیویانە سیاسییانە کارەکانیان راپەڕێنن.

هەڵخەڵەتاندن لەجیاتی راشکاویی

لەجیاتی ئەوەی سەرۆك میتێران راستی رەوشی تەندروستی خۆی بە هاووڵاتیان رابگەیێنێت، مەسەلەکەی بەنهێنی هێشتۆتەوە. بە قسەی دکتۆر گوبلر، سەرۆك یەکسەر مەسەلەی نەخۆشییەکەی خۆی وەك نهێنییەکی دەوڵەت ناساندبوو، حەزی نەدەکرد ئەوەیان ئاشکرا بکات. بە دکتۆر گوبلری وتبوو، ئەو نهێنییە لەلای خۆت بپارێزە. هەموولایەك دەیانوت، ئەگەر دکتۆرەکە نهێنییەکەی ئاشکرا کردبوایە باجەکەی بە گرانییەوە دەدا، کە دە ساڵیش دکتۆری ئەو بووە، مانای ئەوە بووە ئەو نەیویستووە دەست لە کار بکێشێتەوەو دەسبەرداری ژانی نەخۆشییەکەی نەبووەو لەکاتی تەنگانەدا لەو دوور نەکەوتووەتەوە، هەردوو دکتۆرەکە گوبلرو ستێگ بە یەکەوە هەموو داواکانی نەخۆشەکەیان قبووڵ بووەو مەسەلەکەشیان بە نهێنی هێشتۆتەوە، بەوەش خزمەتێکی مەزنیان بەو گەیاندووە. میتێران دکتۆرەکانی خۆشی ئاگادار کردەوە کەوا نابێ نهێنی نەخۆشییەکەی بە ژنەکەشی بڵێن، خۆشی بە هاوسەرو منداڵەکانیشی نەوتبوو، ئەو مەسەلەیە بە شاراوەیی تا ساڵی ١٩٩١ بۆ دانیال میتێران ماوەتەوە، ژنەکەی وتبووی ئەو بە سادەییەوە هێمنی رۆحی ئێمەی دەپاراست.

دکتۆرە دەبەنگەکان

هەنـدێ نـەخۆش هەیـە داوا لـە دکتۆرەکـانی دەکـات، رەوشـی تەندروسـتییان لـە ماڵـەوەیان بشارنەوە، راسـتی نەخۆشـییەکانیان بـە کەسـوکاریان نـەڵێن، بـەڵام سـەرۆك کۆمارێـك کـە بـە شـێوازێك و لـە پرۆسـەیەکی هەڵبـژاردنی دیموکراسـیانەدا هەڵبـژێردرابێت، نـاکرێ نەخۆشـییەکەی لـە هاوولاتیـانی خـۆی بشـارێتەوە، چـونکە ئـەو نەخۆشـێکی ئاسـایی نییـە، ئـەو ئیلتیزامـی راسـتبێژی داوەو سـەرۆك میتێرانیش ئەو راستییەی باش زانیوە، بەڵام سەرپێچی کردووەو خۆی لـەوەیان دوور راگرتـووە. سـەرەتا میتێـرانیش دوودڵ بـووە لـەوەی هەواڵی نەخۆشییەکەی بە شاراوەیی بمێنێتـەوە، دکتـۆر گـوبلر دڵنیایـە کەوا سەرۆك میتێران لەگەڵ یەکێك لـە یاریـدەرە نزیکـەکانی ئـەویش جاك ئاتاڵی بوو باسی مەسەلەکەی کردووە. کە ئاتـاڵی بیرەوەرییـەکانی لە دیسمبەری ساڵی ١٩٨١ چاپکردووە لەوێ وتوویەتی:

سـەرۆك میتێـران بـەمنی وتبـوو مـن نەخۆشـی کانسـەرم هەیـەو چارەسەریشی نییە.

پاش چەند رۆژێك ئەو وتبووی:

سەرۆك بە منی وتبوو، دکتۆرەکان دەبـەنگن نـازانن، دەڵێن گوایـە من کانسەرم هەیە.! ئەوەش دیارە کـەوا سـەرۆك میتێـران دوودڵ بـووە لـــەوەی نەخۆشـــییەکەی رابگەیـــەنێت، بڕیاریشـــی داوە هـــەواڵی نەخۆشییەکەی زۆر نهێنی بێت، بەڵام ئاتاڵی لە کتێبەکەیدا باسـی ئـەو دوودڵییەی نەکردووە.

گرفتێکی ئەخلاقی

ئەو تەنگژە ئەخلاقیو مەعنەوییەی سەرۆك میتێران بۆ دکتۆر گوبلر زۆر قووڵ بوو، چونکە ناوەکەی ئەو پاش شەش مانگ لە بەیانە رەسمییەکەی سەبارەت بە تەندروستی سەرۆك دەهات. بە قسەکانی دکتۆر گوبلر کە وتبووی:

من دووچاری درۆیەکی گەورە هاتبووم سەبارەت بە نەخۆشییەکەی سەرۆك میتێران، ئەو درۆیەم پازدە ساڵ هەڵگرتبوو، تا توانیم رزگارم بێت، درۆیەکەی ئێمە هەموو شتەکانی شاردەوە.

دکتۆرەکانیش پاش ئێمە درۆیەکەیان درێژە پێ دەداو رایانگەیاند کەوا نەخۆشەکەمان ماوەی پێنج ساڵ دەژیت، ئەگەرچی دەستنیشانکردنەکە لەنێوان سێ ساڵ تا سێ مانگ دەبوو، ئەگەر جەستەی نەخۆشەکەمان بەرگەی ئەو چارەسەرییە بگرێت.

گوبلر نووسیبوی:

نەخۆشەکەمان سەرەتا درۆی لەگەڵ خودی خۆی دەکرد، ئەوەش هەڵسوکەوتێکی ئاسابیە کە خەڵك دەیکات، بەلام پاشان ئەو درۆی لەگەڵ خەڵکەکەش کرد، کە من لە مانگی دیسمبەردا سەرقاڵی سازکردنی دارشتنی بەیانێك بووم سەبارەت بە تەندروستی سەرۆك، ئەو بە منی وت، هەرچی بێت نابێ راستی رەوشی تەندروستیم ئاشکرا بکرێت.

لە کاتی سازکردنی دووەم پەیامی میتێران، دکتۆر گوبلر هەنگاوێکی گرنگی هاویشتبوو، ئەو بەراستی بەشداربوو لە ئامادەکردنی بەیانەکەو نەخۆشەکەش رازی نییە راستییەکە ئاشکرا

بکرێت، دکتۆرەکەش کۆشش دەکات میتێران رازی بێت راستییەکە لە بەیانەکە بگوترێت- یان چیتر بەیانی نوێ دەرنەچێت، وەك چۆن زووتر جیسکار دیستانیش ئەوەی کردبوو. دکتۆرەکە سووربوو لەسەرنەوەی لە بەیانەکەدا ناوی ئەو نەهێنرێتو تەنها پەیڤداری کۆشکی ئالیزێ بێت، پێویست ناکات ناوی دکتۆرەکەش لە بەیانی دووەم هەبێت، دیارە ئەوەش ئاسان نەبوو، چونکە زووتر لە بەیانەکەدا ناوی هاتبوو، وەك چۆن دکتۆرەکانی سەرۆکەکانی تری کۆمار کردوویانەو ناویان هاتووەو لە هەموو بەیانەکانی تەندروستی سەرۆکەکان ناوی دکتۆرەکانی پێوە بووە.

رەوشێکی نائاسایی

هەر شەش مانگ جارێك راپۆرتی تەندروستی سەرۆکەکان بە ناوی دکتۆرەکانەوە دەردەچێت. بۆیەش کاتی ئەوە هاتبوو دکتۆر گوبلر بکەوێتە رەوشێکی نائاسایی، ئەو حەزی دەکرد لەو رەوشەدا هیچ لێدوانیش دەرنەچێت، بەڵام سەرۆکە نەخۆشەکەی دەرچوونی ئەو بەیانەی دەویست. لە کۆتایی شێوەی دارشتنی بەیانەکە هەردوولا گەیشتنە رێکەوتنێك کەوا بەیانەکە ناتەواو بێت، مەبەستیش لەو بەیانەش دڵنیاکردنی هاوڵاتیانی فەرەنسی بوو کەوا سەرۆکەکەیان سەلامەتەو نەخۆشی کوشندەی نییەو ئەوان وەك سەرۆکی پێشوو جۆرج بومبیدۆ ناکەن کە راستی نەخۆشییەکەی لە میللەت دەشاردەوە، گوبلر ئەو رۆژە ناخۆشەی لەبیرمابوو کە دووچاری ببوو. رۆژێکیان

دکتـۆرێکی هـاورێی خـۆی لێـی دەپرسـێت ئەگـەر رۆژێکیـان سـەرۆك میتێران زانی نەخۆشەو نەخۆشییەکەی کوشندەیە، ئـەو رازی دەبێت ئەوە بە بەیانێك رابگەیەنن، گوبلر وەلامـی بـە بـەڵێ داوەتـەوە، بـەلام باشیشی دەزانی کەوا سەرۆك بە پێچەوانە دەجولێتەوە.

لـە نۆڤەمبـەری سـاڵی ١٩٨١ەوە میتێـران بـۆ چارەسـەرکردنەکەی هۆرمۆنی ئەستروجینی وەرگرتووە، ئەوەش ماددەیەکی دژە پـەیتبوونی خوێنی تێدایە، ئەو دەرمانەش کاردانەوەی لاوەکیشی هەیە، رێژەی ٣٠٪ نەخۆشـەکان لـە دوو سـاڵی یەکـەمی تووشـبونیان بـەو نەخۆشـییە دەمـردن. ئـەو رۆژانـەو بـۆ مـاوەی دوو هەفتـە دەرزییـەکی بـەهێزی ئەستروجینی وەردەگرت. پاشـان تـا کۆتـایی مـانگی فبرایـری سـاڵی ١٩٨٢ دوو رۆژ جارێـك ئـەو چارەسـەرییەی وەرگرتـووە، پشـکنینەکانیش لـە تاقیگەی ڤال دوگراسەوە دەکراو لە تاقیگەیەکی تـریش دڵنیـابوونی بـۆ دەکرا، لەبەرئەوەی هۆرمۆنەکە زۆر بـەهێزبوو بۆیـە ـەدەکرا ئـەومیان بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ وەرگرێت، ماوەکە بگاتە سێ تا چوار مانگ.

دکتۆر گوبلر بەردەوام لەگەڵ سەرۆك میتێـران سـەفەری کـردووە، ئەو خـۆی سەرپەرشـتی چارەسـەری‌و دەرمانـەکانی ئـەوی کـردووە، کـە دەگەڕایەوە پاریس زوو کەلوپەلـەکانی فرێـدەدا، سـەرۆك لـەوە دەترسـا بـــەو کەرەســـتانە جاسووســـی لەســـەر ئـــەوو دکتۆرەکـــەی بکـــەن. فەرەنسـییەکان وا دەزانـن کـەوا سـەرۆکی یـەکێتی سـۆڤیەت لیونیـد برژنیـف بـە هـۆی تاڵـە مووەکـانی سـەریانەوە کـە لـە شـانەکەی وەریـانگرتبوو، تێگەیشـتبوون کـەوا برژنێـف نەخۆشـەو چ دەرمانێـك بـەکاردەهێنێت، بۆیـەش ئـەو سەرکردانەش زۆرجـار فێڵیـان کـردووەو

جاسووسەکانیان چەواشە کردووە، ئەو مەسەلانە زۆربوو، ترسەکان زۆربوون، وایاندەزانی پاشماوەو کەڤ سابوونی ناو بانیۆکانیان بۆ پشکنین هەڵدەگرنەوەو حکومەتەکان بەو جۆرە سۆراغی تەندروستی سەرۆکەکانی وڵاتانیان کردووە، ئەوان وا دەزانن کەوا میزی سەرۆك بۆمبیدۆیان بۆ پشکنین وەرگرتووەو بەوەش زانیوویانە ئەو چ جۆرە نەخۆشییەکی هەیە، بۆیەش گوبلر زۆر بە وردی چاودێری گەرماوو ئاوی سیفۆنی توالیتەکەی میتێرانی پاش بەکارهێنانی کردووە. گوبلر بەو شێوەیە باس لەسەردەمی ئەو یازدە ساڵەی تەمەنی میتێران دەکات، کە نووسیویەتی:

لەو ساڵانەدا ئەو گەمەی خۆدزینەوەی لەگەڵ مردن کردووە. دانانی پەردەی نهێنی لەسەر نەخۆشییەکانیش بێگومان مەترسی لەسەر نەخۆشەکەش زۆرتر دەکات، بەڵام کەسە نەخۆشەکە ئامادەبووە ئەو قوربانییەش بدات، تەنها لە پێناوی ئەوەی کەس باری تەندروستی ئەو نەزانن، ئەو لە ئەنجامی ئەو دەرمانەی بۆ کەمکردنەوەی پەیتبوونی خوێنەکەی بەکاریهێناوە، لە ساڵی ١٩٨٢ دووچاری نەخۆشی گیرانی سییەکان بووە.

بەشی پێنجەم

ڕۆماتیزم لەبری کانسەر

بە فێڵەکانی خۆی میتێران نەخۆشییەکانی شاردۆتەوە

یەکێك لەو هۆکارانەی کە بە هۆیەوە پەردە لە سەر نەخۆشییەکەی میتێران لانەدەدرا، ئەوەبوو کەوا میتێران شارەزایی لەو دەرمانانە نەبوو کە بەکاریهێناون، ئەو وایزانیبوو ئەو دەرمانەی دکتۆر گوبلر بۆی دانابوو بۆ چارەسەری رۆماتیزمە، دیارە ئەو فێڵەش یەکێك بووە لە شێوەکانی هەڵخەڵەتاندن سەبارەت بە رەوشی سەرۆك میتێران. کەسایەتی ئەو مەرجێکی سەرەکی بووە بۆ تێگەیشتنی بڕیارەکە بە شێوازە نهێنییەکە، چونکە ئەو کەسێك بوو نهێنی پارێزی بەشێکی سروشتی بووە لە ژیانی سیاسیدا، بۆیەش ئاساییەو سەرسامی ناوێت کە هەندێ جار ناوی ئەویان بە (ئەبو هۆل) ناوبردووە.

خەلاتێکی نازییانە

کە تۆماری چالاکییەکانی ئەویان لەسەروبەندی شەڕی دووەمی جیهانی کردووە، ئەو خەوشەیان لەو دۆزیوەتەوە، ئەو لە ڕۆژانی کۆتایی شەڕەکەدا لە ڕێزەکانی بەرگری میللی فەرەنسیدا بووە، لەوێ بەڵگەو بەرنامەی پرۆسەکانی هەڵاتنی دیلەکانیان سازکردووە. لە ساڵی ١٩٤٣و لە ژێر ناوێکی خوازراودا (کاپتن مورلان) لەگەڵ (موریس بینو)ی سەرۆکی قومیسارییەکان، هاوکاربووە لە دانان و گەشەپێدانی تۆڕیکی بەرگری بە ناوی (بزافی نیشتیمانی بۆ دیل و کۆچبەرەکانی شەڕەکە)، بەڵام میتێران لە ساڵی ١٩٤٣دا لە مارشال (فیلیب بیتان) ی سەرۆکی حکومەتی فیشی کە هاوکاری داگیرکەرە ئەڵمانییەکان بوو لە فەرەنسا خەڵاتکراوە، دیارە ئەو خەڵاتەش دەدرایە ئەو کەسانەی جێگای بڕوا بوون، ئەو خەڵاتەش کە میتێران وەریگرتووە لە ژیانی سیاسیدا بەردەوام جێگای گومان و پرسیاری ترسناك بووە، چونکە بەوەیانەوە دیارە کەوا ئەو هاوکاری داگیرکەرە نازییەکانی کردووە، بەردەوام بەوە تاوانبارکراوەو هەڕەشەی لێکراوە، ئەو هەر بەوەندە وەڵامی داوەتەوە، کەوا ئەو شانازی بە کەرامەتی خۆیەوە دەکات.

چەپکە گوڵێك لەسەر گۆڕی بیتان

ئەو کە لە ساڵی ١٩٩٢ دا پۆستی سەرۆکایەتی وڵاتی وەرگرتووە گوێی نەداوەتە ئەو کەسانەی رەخنەیان گرتووە، بەڵکو راستی هاوکاریی داگیرکەرانی دووپات کردۆتەوە، ئەویش بە دانانی چەپکە گوڵێك بووە لەسەر گۆڕی بیتان، ئەو هەنگاوەش نوێ و کەسنەکردە نەبوو، زووتر سەرۆك دیگۆڵ و سەرۆك جیسکاریش لە یادی پەنجا ساڵە و شێست ساڵەی کۆتایی شەڕی دووەمی جیهان فەرمانیان داوە گوڵ لەسەر ئەو مەزارە دابنێن. بیتان سەرۆکی هێزەکانی فەرەنسی بووە لە شەڕی فیردون، بەڵام گوڵدانانەکەی میتێران جێگەی وروژاندنێکی گەورەبوو.

دیارە کەوا میتێران راستییەکی شاراوە لەسەر فەرەنسا دەزانێت، نایەوێ ئەو کیشەیەی لەسەردەمی ساڵانی حوکمی (فیشی) بە بنبڕی کۆتا بێنێت، ئەو هەستەش لەناو نەوەکانی سەردەمی گەنجی ئەو رۆژانە رەنگی داوەتەوە، کە حکومەتی فیشی دەستی لەگەڵ داگیرکەران هەبوو، تا ئێستاش لایەنی شاراوەیی تێدایە.

لە کاتی حکومەتە کاتییەکە کە لە مانگی ئۆگۆستدا چاوەڕوانی گەڕانەوەی دیگۆلیان دەکرد، ئەودەمانە میتێران تەمەنی ٢٧ ساڵ بوو، دوو هەفتە بوو دەستنیشانکرابوو بۆ ئەوەی ببێتە سکرتێری گشتی لیژنەی دیلەکانی شەڕەکە، لە کاتی شەڕەکەدا لەگەڵ دیگۆل لە جەزائیر بەشداری کۆبوونەوەیەکی شپرزە دەبێت، کە داواکار دەبن سێ رێکخراوی تایبەت بە کاروباری دیلەکان یەکبگرنەوە، لەوێش داوای لێنەکراوە لە سەردەمی دیگۆل بەشداری حکومەت بکات، بەڵام لە

حکومەتەکەی (پۆل رامادییر) لە ساڵی ١٩٤٧ وەك وەزیری سەربازە دێرینەکان بەشداربووە. لە نێوان ساڵانی ١٩٤٧ تا ١٩٥٨ لە ماوەی کۆماری سێیەمدا میتێران یازدە جار بەشداری حکومەتی کردووەو بە چاوی کەسێکی نائیشتراکیش سەیری کراوە، ئەو وەك نوێنەرێکی سەربەخۆ بەشداربووە.

چیرۆکێکی شاراوە

میتێران لە رێگای چیرۆکی شاراوە، کە گوایە هەندێکیان هەڵبەستراون و وەك پڕوپاگەندە بەکارهاتوون، ناوی بە کەسێکی فێڵباز دەرکردبوو. لە رۆژی ١٦ ی ئوکتۆبەری ساڵی ١٩٥٩ لە رۆژنامەکان هەواڵی ئەوە بڵاوکرایەوە کەوا میتێران لە هەوڵێکی کوشتندا دەرباز بووە، پەرلەمانتاری راستڕەو (رۆبێر بیسکیە) میتێرانی بەوە تاوانبارکردبوو، کەوا ئەو جۆرە هەواڵانە بۆ ئەوە هەڵدەبەستێت تا سۆزی جەماوەری میللی بۆ خۆی راکێشێت. لە ئەنجامدا حەسانەی پەرلەمانی لەسەر لادەچێت تا رەوانەی دادگای بکەن، بەڵام پاشان سەیری کێشەکە نەکرا، چونکە پەرلەمانتار بیسکیە لە وڵات رایکرد، ئەو کێشەیەش زیانێکی گەورەی بە میتێران گەیاندبوو، ئەو دووبارە گەڕاوەتەوە سەر کارە نهێنییەکانی خۆی، بەئاشکرا بەرگری لە خۆی نەکردووە.

دەربازبوونێکی شاراوە

یەکێك لە کارە شاراوەکانی میتێران ئەوەبوو کەوا لە مەیدانی سیاسیی فەرەنسییەوەو لە ریزی راستڕەوەکانەوە هاتۆتە ناو چەپەکان، ئەو لەو ماوەیەدا لە کەشێکی تەماویی شاراوە خۆی شاردۆتەوە کە خۆی بۆ خۆی دەیخولّقاند. لە ساڵی ١٩٦٥ بەشداری هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی بە رووی ژەنراڵ دیگۆل دەکات، لەوێوە بەوە دەردەکەوێت کەوا دەتوانێت بەرەیەك بۆ چەپەکان دامەزرێنێت، لەو هەڵبژاردنەداو لە خولّی دووەمیدا ئەو دەتوانێت ٤٥٪ کۆی دەنگەکان بەدەست بهێنێت. لەو رۆژەوە میتێران دوا رۆژێکی پرشنگداری لە سیاسەت لەپێشدا دەکرێتەوە، ئەو وەك کەسێکی رۆشنبیرو خاوەن خولیای خوێندنەوەو کتێبیش دەناسرێت، بەوەش پێناسە کرابوو، کەوا ئەو کەسایەتییەکە لە دەرەوەی رۆمانەکە.

بنەماڵەیەکی هاوسەنگ

یەکێك لە نهێنییەکانی ئەو لەوە دەرکەوتووە کە نەخۆش کەوتووە، سەرکەوتنی نهێنییەکانی ئەو لەوە سەرچاوەی گرتووە کەوا ئەو ژیانێکی هاوسەری هاوسەنگی هەبووە، کە ماوەیەکی زۆریش بە نهێنی لەگەڵ ژنە دۆستەکەی (نان بینگۆ) ژیاوە، کە لەو ژنە کیژێکی بەناوی (مازارین) هەیە. راستی کیژەکەی لە هاوڵاتیانی فەرەنسی شاراوەتەوەو بە نهێنی ماوەتەوە تا ئەوەی لە رۆژی ١٠ی نۆڤەمبەری

ساڵی ١٩٩٤ مەسەلەکە لەسەر لاپەڕەکانی گۆڤاری باری ماتش ئاشکرابووە، بەڵام ئەودەمانە تەمەنی کیژەکەی میتێران گەیشتبووە بیست ساڵ، واتە ئەو نهێنیە ماوەیەکی زۆر شاراوە بووە، کە مەسەلەکەش ئاشکرا دەبێت میتێران تەنها شەش مانگ ماوەی پۆستی سەرۆکایەتییەکەی مابوو.

کە لە ساڵی ١٩٨١ دەزانرێت میتێران دووچاری نەخۆشی کانسەری پرۆستات بووە، ئەو لە شاردنەوەی نهێنییەکان پسپۆڕبووە. هەبوونی نهێنییەکان لە ژیانی میتێران زیانی زۆری بە ژیانی سیاسی ئەو داوە، لە هەمووشیان کوشندەتر ئەوەبوو کە کەسێکی سیاسی دیموکراسیخوازی لایەنگیری حیزبی ئیشتراکیو زۆرینەی هاوڵاتیان بووە، داواکاری بەردەوام بۆ مافەکانی تاکە کەس بووە، تا دەبێتە سیاسییەکی بەزەبرو نقومبوو لە دەسەڵاتی دەوڵەتدا. ئەو بە هۆی دروشمە سیاسییە دیموکراسییەکانی گەیشتبووە لووتکەی دەسەڵات، بەڵام لەناکاو ئەو بەرنامەیەی تەنها وەك بژارێك دەمینێتەوەو حیزبەکەو دەنگدەرەکانو مافی رەوای فەرەنسییەکان، بە ژنو بە پیاوەوە دەکرێتە کەسێك لە پلەیەکی لاوەکی سادە، تەنها بۆ ئەوەی ئارەزووی بووە نەخۆشییەکەی بەنهێنی بمێنێتەوە.

گوێگرتن بۆ بەرژەوەندی سەرۆك

میتێران گروپێکی بە ناوی (گروپی قەلاچۆکردنی تیرۆر) دادەمەزرێنێت، ئەو گروپە راستەوخۆ لە ژێر چاودێری خۆی دەبێت، کە دوورە لە شێوە پۆلیسی نیشتیمانیو ژەندرمییەکەی جاران و بە سەرپەرشتی سەرۆك وەزیران ئەنجومەنی وەزیران مامەلەیان لەگەل کێسی تیرۆر دەکرد، بەلام لەبەر رۆشنایی رێنماییەکانی میتێران شانەکە ئەو ئەرکەی دەکەوێتە سەرشان، کە هیچ بنەمایەکی یاسایی گونجاویان نەبوو. رۆژنامەی لیبراسۆن پەردەی لەسەر ئەوە هەلمالیبوو کەوا سەرۆکایەتی گوێی لە تەلەفۆنەکان رادەگرێت و سەرۆك میتێرانیش سوور بووە لەسەر ئەوەی ئەو شتە بەنهێنی بمینێتەوە، بە بیانووی بەرژەوەندی دەولەت، ئەوەش پێشەنگی هەلمەتێکی بەرفراوانی نایاسایی دژ بە تایبەتمەندی تاکە کەس بووە لە مێژووی کۆماری فەرەنسیدا. گوێگرتن لە تەلەفۆنەکانی ژمارەیەك لە سیاسەتمەداران و رۆژنامەنووسان و بەخشکەران و کەسایەتییەکانی دیاری ناو پاریس، لەلایەن تیمێکەوە بە فەرمانی راستەوخۆی سەرۆك میتێران بووە، بیانووەکەی سەرۆك ئەوەبوو بزانێ کامیان باس لە نەخۆشییەکەی ئەو دەکەن، کێ نهێنی نەخۆشییەکەی دەدرکێنێت، بەوەش پەیوەندییەکەی بە (بینگۆ)و کیژەکەی ئاشکرا نەدەبوو، کە ئەو لەگەل ئەو ژنە نهێنییە لە مالێکی پارێزراودا دەژیا، کە لەسەر ئەرکی خەزینەی دەولەت کرێیەکەی بۆ دەدرا، بەلام میتێران ئەو تاوانەی بە توندی رەتکردەوە کەوا ئەو فەرمانی دابێت گوێ لە تەلەفۆنی فەرەنسییەکان راگیرێت، ئەوەشی بەئاشکرا لە دیمانەیەکی تەلەفزیۆنی بەلژیکی لەسالی ١٩٩٣دا گوتبوو.

دوو فڕۆکە بۆ گەشتەکانی خۆی

میتێران تا ژنی یەکەمی نەزانێت، بەردەوام کە سەفەری دەرەوەی فەرەنسای کردووە، ئەو بە دوو فڕۆکە سەفەری کردووە، خۆی بە فڕۆکەیەك‌و ژنە نوێیەکەشی فڕۆکەیەکی تایبەتی بۆ تەرخانکراوە، سەرکردە بێگانەکان‌و لە وڵاتانی دەرەوەش ئەوەیان دەزانی، میدیاش دەرکی بە شتێك کردبوو، بەڵام کەس یەك دێڕی لەسەر ئەو مەسەلەیە نەدەنووسی، ئەگەر نووسرابێتیش کەم‌و دەگمەن بووە، درۆکردن لە ژیانی ئەودا بەردەوام بووە تا ئاستی ئەوەی گەیشتۆتە بواری سازکردنی بڕیارە سیاسییەکانیش. ئێمە هەموو لایەکمان ئەوە باش دەزانین کەوا میتێران بەردەوام لێدوانەکانی نە نەخێرو نە نکوڵیکردن بووە، بەڵام ئەوەیان شاراوە نییە کەوا میتێران فەرمانی دابوو کە کەشتییەکەی دەستەی (گرین پیس) لە ناو ئاودا نقووم بکرێت، کە تایبەت بوو بە پارێزگاریکردنی ژینگە، کە تاقیکردنەوە ناوەکییەکانی فەرەنسییان سەرقاڵ‌و نیگەران کردبوو، لەودەمانە (رینبو وریر) لە ئۆقیانوسی ئارام خەریکی تاقیکردنەوەکانی ئاسایی ناوەکی خۆیان بوون، ئەوەش لە لایەن ئەدمیراڵ (بییر لاکوست) ەوە لە مانگی یولیۆی ساڵی ٢٠٠٥ پشتڕاست کراوەتەوە.

نووسەری فەرەنسی (تیێری بفسنر) کە پۆستی وتەبێژی رەسمی سەرۆك وەزیران (بیار ماورو) ی لە حکومەتی میتێرانی ئیشتراکی نێونەتەوەیی هەبووە، بۆچوونێکی تایبەتی لەسەر گوتنی راستییەکان لە رەوشتی میتێران هەبوو، کەوا ژەنەراڵ دیگۆل جارێك بە ئاشکرا لەسەر مەسەلەی راستگۆیی گوتبووی:

(ڕاستییەکان! بڕوا دەکەیت من حکومەتێکی ئازادی فەرەنسا بە ڕووی ئینگلیزو ئەمریکییەکان لە ڕێگای ڕاستییەکانەوە دادەمەزرێنم...؟ ئێمە مێژوومان لەسەر بەرژەوەندیو تەمووح دەبێت، نەك لەسەر ڕاستییەکان).

مەبەستی نووسەرەکەش لە هێنانەوەی ئەو پەیڤەی دیگۆل ئەوەیە کەوا لەناو بیری تاکی فەرەنسی سەبارەت بە سیاسەت، درۆکردن نەریتێکی باوە، ئەوەی دەخوازێت پەیوەندی پێناسەی ڕاستییەکان بە ڕەوشتی سیاسییەوە ببەستێتەوە، کەسێکی نەفامو سادەیە، هەروەها وتوویەتی، فەرەنسییەکان بەتایبەتی دەستە سیاسییەکە، لە سەروبەندی دادگاییکردنەکەی سەرۆکی ئەمریکی بیل کلینتۆندا، تەنها خەمی ئەوەیان بوو ئەوان کۆشش بکەن نهێنی ژیانی تایبەتییان ئاشکرا نەبێت، بەتایبەتی ڕۆژانەی ژیانی سێکسییان.

وەڵامدانەوە زەحمەتەکە

پرسیارێك هەیە کە زەحمەتە وەڵام بدرێتەوە، ئەویش ئەوەیە:

ئایا میتێران پەیرەوی رەوشتی رێگای نهێنیو تەمومژیو دەسەڵاتە توندەکە دەکات لە مەسەلەی رەوشی تەندروستی...؟

ئایا ئەو کەسێك بووە دەسەڵاتو پاوانکردنی لایەنە ئیجابیەکەی مەستی کردبوو...؟

من لە نزیکەوە چاودێری ئەو کەسەم کردبوو، من ئەو جۆرە ئارەزووانەم بەو شێوەیە لەو بەرجەستە نەدەکرد، من وا دەزانم نەخۆشییەکە فاکتەرێکی سەرەکی بووەو بەس، بەڵام سەبارەت بە هەموو مەسەلەکانی میتێران، پیاو ناتوانێت لە هەموو شتەکانی تر دڵنیا بێت.

تۆماری سەرۆکایەتی ئەو

سەرۆك میتێران ئەوەی سەلماندووە کەوا سەرۆکەکان، کە نەخۆش دەکەون، ناتوانن لە بەر رەوشی تەندروستیو شێوەو بەرنامەی چارەسەرکردنەکانیان کارو فەرمانەکانی سەرۆکایەتی بە دروستی راپەڕێنن، دیارە ئەوانیش وەك خەڵکی سادەن، لەگەڵ ئەواندا هیچ جیاوازییەکیان نییە، چارەسەرکردنی نەخۆشی کانسەر هەنگاوی باشی بڕیوەو زۆریش پێشکەوتووە، ئێستا خەڵکی نەخۆش دەتوانێت شێوەکانی چارەسەری بە شێوەیەکی زۆر باش وەرگرێت، لەوەدەمانە

سەرۆك میتێران تەنها چارەسەری هارمۆنی وەردەگرت، ئەوەش لە چارەسەرییە شیمیاوییەکە بۆ جەستە سووکترە، لە سەردەمی حوکمی ئەودا لە نێوان ساڵانی ١٩٨١ تا ١٩٨٨ دەسکەوتی مەزن بە دەستهێنراوە. لە سەردەمی یەکەمی ولایەتەکەیدا زۆر چالاکبووە، ئەو (١٧٠٠) جار قسەی رووبەڕووی لەگەڵ هاولاتیان کردووە، ئەگەرچی لەوەش دەترسا لە کاتی قسەکردندا دەنگی نەخۆشییەکەی دەربکەوێت، چونکە لە کاتی چارەسەرکردنەکەدا باندۆری لاوەکی نواندبوو. ئەو لەو ماوەیەدا سەفەری دەرەوەی ولاتی کردووە، لەوانە ٥٥ سەردانی رەسمی ولاتانی کردووە، لە ١٨ کۆبونەوەی ئەنجوومەنی ئەوروپیو شەش کۆبوونەوەی لووتکەیی بەشداربووە، ئەوەش مانای ئەوە نییە کەوا لەبەر نەخۆشییەکەی نەو دەبووایە لە ساڵی ١٩٨١ ەوە دەست لەکاربکێشێتەوە-یان لە ماوەی حەوت ساڵی یەکەمی سەرۆکایەتیدا هەموو ئەرکەکانی دروست راپەڕاندووە.

بەشی شەشەم

میتێران لەکاتی شەڕی کەنداودا چالاك بوو، شوێنەواری نەخۆشیشی پێوە دیارنەبوو

داگیرکردنی کوێت

کە سەدام حوسێن لە رۆژی ٢ ی ئۆگستی ساڵی ١٩٩٠ وڵاتی کوێتی داگیرکرد، بوار سازبوو سەرۆك میتێران هەموو دەسەڵاتی خۆی بۆ مەسەلەی سیاسەتی ئاسایش بەکاربهێنێت، دەیویست بۆ ماوەیەکی تریش خودی خۆی بەرجەستە بکات، ئەو هاورێیە ئیشتراکییەکەی خۆی (میشیل رۆکار)ی کردبووە سەرۆك وەزیران، ئەویش چالاکانە کاری دەکردو لەناو خەڵکیشدا بەرچاوو دیاربوو، بۆیەش دەسەڵاتی میتێران لە پاش هەڵبژاردنەکەی سەرۆکایەتی لاوازو کەم دەبینرا، حەزی کردووە ئەو خۆی سەرپەرشتی ئەو کێسە دەولییە بکات، داوای لە رۆکارکردووە پشوودانە دەریاییەکەی خۆی نەپچرێنێت بۆ بە دواچوون لەو پێشهاتە نوێیەدا، میتێران نارەزوومەندبوو لەگەڵ بەغدا پەیوەندییەکانی نەپچرێنێت، بەڵام نەدەکرا پەیمان لەگەڵ ئەمریکاش نەکات بۆ بەکارهێنانی هێز دژی سەدام حوسێن لە کاتی پێویستدا، میتێران کەسێکی واقیعی بوو، دەیزانی رۆژی ئەوە دێت کەوا دەبێ هێز رەوانەی کەنداو بکات، ئەو هێزەش بە رێنمایی و سەرکردایەتی ئەمریکا دەبێت، ئەوەش لەلایەن وەزیری بەرگرییان (جان بیار شیفنمۆن)ی توندرەو رەفز دەکرایەوە، بۆیە داواکاربوو ئەو مۆڵەتەکەی نەپچرێنێت. لە کۆتاییدا هەر سەرۆك میتێران کە بڕیاریداوە بە رەوانەکردنی هێزی سەربازی، کە لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکان بە دەنگی ٥٢٣ بەڵێ بەرامبەر بە ٢٥ دەنگی نەخێر بڕیاری لەسەر دراوە. لە رۆژی ١٤ ی مانگی سێپتەمبەری ساڵی ١٩٩٠ بڕیار دراوە کەوا فەرەنسا لە تیمی شەشەمی زرێپۆشی سووك پێنج هەزار سەرباز لەگەڵ پەنجا

فرۆكـه ڕەوانـەی شانشـینی عـەرەبی سـعودی بكـات، بـەوەش ١٢ هـەزار سـەربازی فەرەنسـی وەك بەشـێك لـە هێـزە فـرە ڕەگـەزەكان بەشـداری ڕاستەوخۆی شەڕەكەیان كردبوو. لە ڕۆژی ١٧ ی مانگی یەنایـەری سـاڵی ١٩٩١ هێزەكانی عێراقی لە بەرەكە لە ئاسمانـەوە مووشـەك بـاران كـران، بەڵام فەرەنسییەكان وەك بریتانییەكان ڕۆڵی سەرەكیو كاریگەریان لـە شەڕەكەدا نەبینیوە، بەوەش بەشێك لە فەرەنسییەكان بەو كـارە تـووڕە ببوون، لە ناوەوەش شـەپۆلێك نـاڕەزایی بـۆ ئاشـتیو هەڵوێستومرگرتن لەسەر مەسەلەی عێراق بەرزكرایەوە، لە ڕۆژی ٢٠ ی مـانگی یەنایـەری ساڵی ١٩٩١ شیفنمۆن دەستی لەكاركێشاوەتەوە، بـەڵام لـەو لاوە میتێـران توندترو ئازایانەتر هاتۆتە مەیدان، لەو ماوە درێژەدا هـیچ شـوێنەوارو نیشانەی نـەخۆشی لە ئاكاری میتێران دیارنەبوو.

ئاشكرابوونی نهێنییەكە

لە ڕۆژی ١١ی سپتەمبەری ساڵی ١٩٩٢ ەوە نـەخۆشـییەكەی میتێـران ئاشكرا دەبێت، ئەوەش پاش ئەوە هات كە نەكرا نەشتەرگەرییەكەی بۆ كەمكردنەوەی فشاری پرۆستات لە سەر میزڵدانەكەی ئەنجام نـەدرێت. ئەو فشارەش لەئەنجامی گەورەبوونو ئەستووربوونی پرۆستات بوو كـە بـواری بـەتاڵكردنی میزڵدانەكـەی نـەدەدا، ئـەوەش یەكێكـە لـە نیشـانە لاوەكییە ناڕەحەتەكانی بـۆری میزكـردن. پـێش نەشـتەرگەریو لەبـەر ئەسـتووربوونی پرۆسـتاتەكەی ئـەو بـەردەوام بـۆ میزكـردن بـە ڕێگـای تواڵێتــەوە بــوو. لــە ڕۆژی ٣ی ســێپتەمبەر، میتێــران لــە ســەر

ڕێکەوتننامەی ماسترێخت لەگەڵ فیلیب سیگوین دیمانەیەکی تەلەفزیۆنییان هەبوو، ئەو شەوە میتێران دەبوایە هەر دە دەقە جارێك کۆڕەکەی بۆ میزکردن جێهێشتبایە، بەڵام لەو کۆڕەدا تەنها بۆ کاتی ریکلامەکە پاوسێك هەبوو، لەوێ دەرکەوت ئەو ئیرادەی بەهێزەو ئازایانە خۆی پێ رادەگیرێت. بەڵام کە نەشتەرگەرییەکەی بۆ کرا نەکرا مەسەلەکە بەنهێنی بمێنێتەوە، دکتۆر گوبلر ڕۆژێکیان بە سکرتێری گشتی کۆشکی ئالیزێ (هیوبیر فیردین)ی وتووە، کەوا میتێران نەخۆشە، ئەو بە سەرسامییەوە وتبووی:

دیارە لەوەدا مەبەستت گاڵتە کردنە...؟ ئەگەر وایە چۆن توانیووتە ئەو ماوە درێژە ئەو نهێنییە ڕاگریت...؟

پاش ئەوەی نەشتەرگەرییەکەی بۆ کرا، نەخۆشییەکەی ئاشکرابوو، میتێران بەئاشکرا وتبووی، دکتۆرەکان شتێکی نامۆیان لە ساڵی ١٩٩٠ لە مـن دۆزیوەتەوە. ئەو قسەیەشی کردبوو، ئەوەك لە دواڕۆژا شتێکی لێ ئاشکرابێت و تەندروستی شپرزەبێت. پاش ئەوەی هەموولایەك زانییان کەوا میتێران دووچاری کانسەری پرۆستات بووە، پاش نەشتەرگەریەکەش هێشتا پەردەیان لەسەر وردەکاری نەخۆشییەکەی دانابوو. کە دکتۆرێك نموونەیەکی لە شانەکانی جەستەی بۆ دڵنیابوون وەرگرتبوو، لە ڕاپۆرتی دکتۆرەکە دەرکەوتبوو کەوا لە نموونەکەدا کانسەری تێدابووە. داوا لە دکتۆرەکە نەکرابوو، لە هەواڵی چارەسەرکردنی میتێران درۆ بکرێت، بەڵام داوایان لە دکتۆرەکە کردبوو، لە ڕاپۆرتەکەی خۆیدا ئاماژە بەوە نەدا کەوا دەرخستەی پشکنینی نموونەکە بۆ چارەسەری ڕەوشی تەندروستی

میتێران، پێویست دەکات چارەسەری شیمیاوی وەرگرێت. لە کۆشکی ئالیزێ حەزیان نەدەکرد بە هیچ شێوەو ئاماژەیەك باس لەوە بکرێت کەوا سەرۆك میتێران داوای لە دکتۆری ئامارو تۆماری شەش مانگەی خۆیاندا ئاماژە بە نەخۆشییەکەی ئەو نەکەن، باس لەوەش نەکرێت کەوا زووتر بە دەرمانو چارەسەری شیمیاویی بۆ بنبڕکردنی کانسەر چارەسەرکراوە، لەبەر ئەوە بۆ ماوەی ١١ ساڵ نەخۆشییەکەی بە شاراوەیی ماوەتەوە.

حکومەتی هاوبەش

حیزبی ئیشتراکی لە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی یاسادانان، کە لە کۆتایی مانگی مارسی ساڵی ١٩٩٣ ئەنجامدرا زەبرێکی کوشندەی بەردەکەوێت، کە تەنها ٢٠،٢٪ دەنگی لە کۆی دەنگەکان هێناوە. بۆیەش ژمارەی پەرلەمانتارەکانیان لە ٢٨٢ کەم دەبێتەوە بۆ تەنها ٧٠ پەرلەمانتار، ئەوەش نزمترین ژمارەیە لەوەتەی لە ساڵی ١٩٧١ ریفۆرمیان لەناو حیزبەکەیان کردبوو. کە لە ئەنجامی ئەو هەڵبژاردنەدا دوا سەرۆك وەزیرانی ئیشتراکی (ئار بیریغوفوی)ی سەردەمی میتێران دەگۆڕێت بە کاندیدی راستڕەوەکان (ئیدوار پالادور). لەسەردەمی دووەمی حکومەتی هاوبەشدا میتێران بە جۆرێکی زۆر جیاوازتر هەڵسوکەوت دەکات، کەسایەتی نوێی سەرۆك وەزیران زۆر دەوری دەبێت، لەودەمانەو لە سەردەمی ئەو حکومەتەدا

بەردەوام لەگەڵ جاك شیراك لەسەر دەسەڵات و پۆستەكان ململانێ و كێشەیان هەبووە، بەڵام لەگەڵ پالادورا شەریكایەتی پتەوو گونجاویان هەبوو.

من لە پاریس لە ١٧ ی ئەپریلی ساڵی ١٩٩٣ پالادورم بینی، ئەو كەسێكی زیرەك بوو، لەو دیمانەیەدا ئەو بە منی وت، من نیگەرانم لە بەشداری ژمارەی زۆرتری سوپاكەمان لە یۆگۆسلاڤیا. پالادور لە ئەزموونەكەی خۆیەوە هەستی بەوە كردبوو كەوا حكومەتی فەرەنسی دەتوانێت ئەركەكانی خۆی زۆر بە باشی و لێهاتووی بە سەرۆكایەتی میتێرانی ناساغ بەڕێوە ببات. بە مەرجێك ئەگەر هاوسەنگی لە بیركردنەوەو رامان لە نێوان سەرۆك وەزیران و سەرۆكدا هەبێت.

بالادۆر لە بەردەم رووبەڕووبوونەوەیەكدا بوو، دەیویست پۆستی سەرۆك وەزیرییەكەی بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتەكەی بەكاربهێنێت، تا خۆی نەك شیراك لەلایەن حیزبە راستڕەوە ناوەندەكانەوە وەك كاندیدی سەرۆكایەتی كاندید بكرێتەوە. لە ساڵی ١٩٩٣ بالادور كاتی زۆری بۆ ئەو بەرنامەیە دەویست، ئەو لە كتێبەكەی خۆیدا (دوو ساڵ لە ماتینو) دا نووسیویەتی:

نەخۆشییەكەی سەرۆك میتێران رۆڵێكی بایەخداری هەبوو لە تێڕوانینی فەرەنسییەكان لە من، من هیچم لەو بارەوە نەدەزانی، تەنها ئەو زانیاریانەی خۆی بە منی دەوت، ئەو زۆر بە درێژی قسەی لەگەڵ دەكردم، هەندێ جاریش قسەكانی زۆر وردەكاری تێدا دەبوو. ئەو دەیزانی من نهێنییەكان نادركێنم، كەوا من نەخۆشی و لاوازییەكەی ئەوم قۆرخ نەدەكرد بۆ دەسكەوتەكانی دەسەڵات و سیاسەت، من ئەو

جۆره كارانـهم بـه شـووردیی دهزانـی، مـن ئـهوهش دهڵێم هـیچ هەست بەشانازی ناكەم ئەگەر من نەخۆشییەكەی ئەوم بۆ بەرژەوەندییـەكانی خۆم بەكارهێنابێت.

هاوكاری میتێران لەگەڵ بالادور لە حكومەتە هاوبەشەكەیاندا بـه شێوەیەك بوو، هیچ كەس لـه لایـەنگرانی لەگـەڵ شـیراك نـەیانكردبوو، سەرنووسەری رۆژنامەی لۆمۆند له ١٦ ی یولیۆی سـاڵی ١٩٩٣دا وتبـووی، كەوا میتێران ئەو جارەیان بیردۆزێكی دۆزیوەتەوە لە هاوژینی میسالی كە لەسەر بنەمایەكی سادەبوو، ئـەویش رێكـەوتن بـووە لەسـەر ئـەوەی رێكنەكەوتنەكانیان لەسەر هەر مەسەلەیەك لەسەر كاروباری دەسـەڵات نەكەنـە كێشـەو ململانـێ، ئەگـەر ئـەو رەوشـەش هاتـە پێشـەوە ئـەوە ناكۆكییـەكان بـاس بكـەنو رەخنـە بگـرن، نەگاتـە ململانـێ لەسـەر دەسەڵات، وەك ئەوەی كە لە ساڵی ١٩٨٦ روویداوە.

مردنەكە

كە نـەخۆشـیەكەی فرانسـوا میتێـران (١٩١٦ ـ ١٩٩٦) دەزانرێـت، زۆر باس لە شێوەو دەرمـانی چارەسـەرییەكانی دەكرێـت، دكتـۆر گـوبلر بـه وردی تۆماری دەكردن، بەڵام كە مانگی مایوی ساڵی ١٩٩٣ نەخۆشیەكەی دەگاتە مەترسی زۆرترو وردەكارییەكانی دەزانرێت، تەندروستی ئەو لە مانگی نۆڤمبەر زۆرتر دەبێت. بۆ چارەسەریەكان جۆرەها دەرمـان، بـه جۆرەها شێوەش ئامادە دەكرا، بۆیەش دكتۆرەكان لەسـەر دەرمانـەكانو

بەرنامەکانی چارەسەرکردنەکەش دەکەوتنە ناکۆکی بۆ باشترین شێوەی چارەسەری. پەیوەندی دکتۆر گوبلرو نەخۆشەکە لاوازو بڕوانەکردبوو، ژمارەیەکی زۆر لە دکتۆرەکان پێشبڕکێیان بوو لە چارەسەرکردنی سەرۆك، بەڵام گۆڕانو دەرمانی نوێ بۆ ئەو سوودی نەمابوو، چونکە تەندروستی ئەو بەرەو تەواوبوون دەچوو. لایەنێکی چارەسەرکردن هەبوو کە شیاوی باسکردن بوو، ئەویش گۆڕینی بەرنامەکانی چارەسەرکردنەکە بوو، بە هیوای پێشەوەچوونێك لە مانەوەو تەندروستی باشتر بەدی بکات، کە تەندروستی بەرەو ئاڵۆزیی دەچوو، میتێران بڕوای بە تیمی دکتۆرە راوێژکارەکانیشی نەمابوو، دیارە ئەوەش لەلای خەڵکی زۆر هەستی پێدەکرا، لەوانە بینگۆی ژنە دۆستەکەی میتێران لە رێگاو شێوازێکی تری هەتوانو چارەسەری دەگەڕا. بۆ دۆزینەوەی بوارێکی چارەسەری (روبیر)ی برای پەنای بردبووە بەر شێوەو بەرنامە نوێیەکانی ناو ئەمریکا ئەگەر هەبێت. لەودەمانە دکتۆر گوبلر پشتگوێ خرابوو، بۆیە چارەسەرییەکە بەر دکتۆر (میرکۆ بیلجانسکی) کەوتبوو، ئەو زووتر توێژەر بووە لە ئامۆژگەی باستورو دکتۆرای لە زانستەکانیش هەبوو، بەوە بەناوبانگ بوو کاری لە بواری چارەسەری بەدیل دەکرد، بۆ هەمان مەبەستیشو بۆ هێنانی زانایەکی هاوشێوەی دکتۆر میرکۆ، داوایان لە دکتۆر فیلیب دو کوبییریان کردبوو بێتە ناو کۆشك.

دکتۆر گوبلر ئەو ململانێیەی بەو شێوەیە کورت دەکاتەوە، ئەگەرچی بۆچوون زۆربوون، لەوانە ململانێیەکانی نێوان ئەوو پرۆفیسۆر ستیگ، کە ئەو لایەنگیری قوتابخانەی کلاسیکییەو لەگەڵ

کـــویبیرو بیلجانســـکی لـــه فوتابخانـــەی بەدیلـــه. چارەســـەرییەکەی بیلجانسکی بەکارهێنانی گەردیلەی ناژەهراوی بـوون کـه لـه بەرهەمـه سروشـــتیەکانەوە ســـاز دەبـــوون. ئـــەوەش لـــە گـــەڵ چارەســـەرییە شیمیاوییەکەدا دەبوو، بەوەش نەخۆشەکە لـه دەرچوونی ناخۆشـی تـر دوور دەکەوتـەوە، کـه لـه ئـەنجامی بـەکارهێنانی مـادە شـیمیاوییەکە دەردەکـەوتن. کـویبیر وایـدەزانی کـەوا مادەکـانی بیلجانسـکی باشـترین شـێوەی ئامادەیـه کـه بـۆ ئـەو نەخۆشـانه سـازبێت، بـەڵام ئـەوەی رەفزکردەوە کەوا ئەومیان لە حاڵەتی میتێران بەکار هاتبێت. میتێـران لە مانگی دیسەمبەری ساڵی ١٩٩٤ بـۆ ئـەوەی دکتـۆر بیلجانسکی سـەیری بکات سەردانی ماڵەکەی دەکرد. لە دادگـای سان ئایتـان دۆزێـك لەسـەر مافی رەوای کارکردن لە بوارەکانی تەندروستیو دەرمانخانە دەکرێتـەوە، پاش دادگاییکردنەکە لە ئەپریلی ساڵی ١٩٩٥ بڕیـار دەدرێت دەزگاکـەی بیلجانسکی دابخرێت.

دووبارە بۆ چارەسەری نەخۆشییەکەی میتێـران چـارەی هـارمۆنی لەگـەڵ چـارەی شـیمیایی تێکـەڵ دەکـەن، هـەر بـۆ ئـەو مەبەسـتەش چارەســەرکردنی بـەدیلیش پـەیڕەو کـراوە، بـەڵام رەوشـی تەندروسـتی چاك نابێتـەوەو میتێـران دەکەوێتـە سـەر جێگـاو ماوەیـەکی درێـژیش لەسەر جێگا دەمێنێتەوە. لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٩٤ دکتـۆر گـوبلر کـە هـاوجێی نەخۆشـەکە دەبێـتو چارەسـەری پێشـکەش دەکـات، لـە ململانێیەکانی تیمە چارەسەرکرنەکەش نیگەران دەبێت. گوبلر دەگاتە ئـەو قەناعەتـەی کـەوا سـەرۆك میتێـران چیـتر ناتوانێـت کارەکـانی راپـەڕێنێت، ئـەو بـە هـۆی دەنگـی فەرەنسییەکانەوە بـۆ ئـەو ئەرکـە

دەستنیشانکراوە، بەوەش ئەو ناتوانێت وەکالەتەکە بکات، لە مانگی دیسمبەردا دەنگی ئەو دەگۆڕێت و تاقەتی قسەکردنیشی نامێنێت. دکتۆر گوبلر هەر شەش مانگێك جارێك راپۆرتێك لەسەر رەوشی تەندروستی ئەو پێشکەش دەکات، بەڵام لە دوا راپۆرتیشدا راستییەکان لەسەر تەندروستی ئەو وەك خۆی باس ناکات. ئیتر لەو دەمانە وەك دکتۆری تایبەتی ئەو نەمابوو.

دکتۆرەکە هەشت مانگ بوو لە پۆستەکەی نەمابوو، کە لە رۆژی ٨ ی مانگی یەنایەرو لە تەمەنی ٧٨ ساڵییداو پاش راگرتنی دەرمانەکان، فرانسوا میتێران دەمرێت. ئەودەمانە دکتۆر جان بییر تارۆ دکتۆری تایبەتی ئەو بوو، پاش مردنەکە تەلەفۆن بۆ بینگۆو مارازینی کیژی دەکات، لە پاش ئەوان تەلەفۆنیش بۆ دانیال میتێران و منداڵەکانی ئەویش دەکات. پاش ماوەیەکی کەم لە مردنی میتێران دکتۆر گوبلر ویستبووی کتێبێك لەسەر ماوەی مانەوەی لەگەڵ میتێران دەربکات، لەو کتێبەدا وەك دکتۆری تایبەتی ئەو قسە بکات، بەڵام بواریان نەدا دکتۆرەکە کتێبەکە دەربکات، دانیال میتێران و منداڵەکانی لە دادگا شکایەتیان لەو کردبوو بڕیاریش درا دکتۆرەکە لەو کارە راگرن، چونکە ئەومیان دەستێوەردانە لە ژیانی تایبەتی ئەو خێزانە. دادگا بڕیار دەدات ئەگەر ئەو کتێبە چاپ بکرێت سزای پارە وەرگرتن بخرێتە سەر فرۆشتنی هەر کتێبێك، چونکە یاسای فەرەنسی مافی ئەوەی داوە بە هەموو کەس لایەنی تایبەتی تا ماوەی زیاتر لە ١٥٠ ساڵ بپارێزێت. پاش چەند هەفتەیەك لەو بڕیارەی دادگا، کتێبەکە بە زمانی ئینگلیزی لەسەر ماڵپەڕەکان بڵاودەبێتەوە. لە مانگی مایسی ساڵی ١٩٩٦

کتێبەکـە لـە چـەند شـوێندا لـە ولایەتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکا دەفرۆشـرا، هـەروەها فەرەنسـییەکان بەئاسـانی لەسـەر ماڵپـەڕەکان کۆپییان دەکرد. کە ماڵپەڕە فەرەنسییەکە دادەخرێت، هاوڵاتیان لەسەر ماڵپـەڕە ئەمریکییـەکان سـەیری کتێبەکـە دەکـەن، بـەوەش بۆچـوونی دکتـۆر گـوبلر لەسـەر نەخۆشـییەکەی میتێـران دەخوێندرایـەوەو بڕیارەکـەی دادگاش لەسـەر پاراسـتنی تایبەتمەنـدی تاکـە کـەس ڕۆڵـی نـەبینی. دکتـۆر گوبلر لەسـەر بڵاوکردنـەوەی کتێبەکـەی کۆڵ نادات‌و کێشـەکە دەباتـە دادگـای ئـەوروپی مافـەکانی مـرۆڤ، لـەوێ بڕیـار وەردەگرێت کەوا بڕیارەکەی دادگای فەرەنسی بە گوێرەی مادەی دەیەم لە بەلگەنامەی ئـەوروپی بـۆ مافـەکانی مـرۆڤ حـەقی نییـە کتێبەکـەی دکتۆر گوبلر قەدەغە بکات.

بەشی حەوتەم

ئەنتۆنی ئایدنو ئەخۆشی

دێوەزمەی عەبدولناسرو شەڕی سوێس

ئەنتونی ئایدن لە ژیانی سیاسیدا بەختەوەر بووە، لە تەمەنی بیستو شەش ساڵیدا دەبێتە ئەندامی پەرلەمانی بریتانی، لە تەمەنی سیو هەشت ساڵیدا دەبێتە وەزیری دەرەوە، کە دەکاتە گچکەترین وەزیری دەرەوەی بریتانی لە سەدەی بیستەمدا، لە ٢٠ ی فبرایەری ساڵی ١٩٣٨ لەبەر هەڵوێست وەرگرتن لە سەرۆك وەزیرانەکەی (نیفیل شیمبرلین) لە پێشنیارەکەی سەرۆکی ئەمریکی فرانکلین رۆزفلت سەبارەت بە ئەوروپا وازدەهێنێت، بەڵام لە حکومەتەکەی وینستۆن تشرشل لە ساڵی ١٩٤٠ پۆستی وەزارەتی بەرپرس لە سوپا وەردەگرێتەوە، کە تشرشل متمانە بە لۆرد هالیفاکس ناکات، وەك سەفیر رەوانەی واشنتۆنی دەکات، دووبارە ئەو دەبێتەوە وەزیری دەرەوە. کە لە ساڵی ١٩٤٥ تشرشل هەڵبژاردنە گشتییەکە دەدۆڕێنێت، ئەو دەبێتە جێگری سەرۆکی حیزبی پارێزگاران لە ئۆپۆزسیۆندا، کە دووبارە پارێزگارەکان هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٥١ لە حیزبی کرێکاران دەبەنەوەو حکومەت وەردەگرنەوە، ئەو دەبێتەوە وەزیری دەرەوە، بەوەش ئەو ماوەی دە ساڵ وەزیری دەرەوەی بریتانی بووە.

ژنـان عـاشقی ئەو دەبن

ئایـدن پیـاوێکی فـۆرم جـوان بـوو، زۆر لـە ژنـان لـە نـاو حیزبـی پارێزگاران عاشقی دەبن، ئـەو لـە نـاو هـەموو بەشـەکانی حیزبەکـەیان خۆشەویست بوو، بۆیـەش دەبـێ ئـەوە بڵێین کـە تشرشـل لـە سـاڵی ١٩٤٩ دووجار تووشـی سـەکتەی دڵ دەبێـتو بەیـەکجاری خانەنشین دەبێت، دەبوایـە بـوار سـاز بکـات ئـەنتونی ئایـدن سـەرکردایەتی هەڵمـەتی هەڵبـژاردنی حیزبەکـەیان بکـات، بـەڵام ئــەو دەمێنێتــەوەو خــۆی سـەرکردایەتی حیزبەکـە دەکـات. ئـەنتۆنی نائومێـد دەبێـت لـەوەی سەرۆکە پیرەکە وا بەئاسانی گۆڕەپانەکە چۆڵ بکات، کـە مـاوە مـاوە دەردەکەوت، ئەو چاوەڕوانییەش وا دەکات بە تـووڕەییو نیگەرانییـەوە ببینرێـت، زۆریـش لەسـەر مەسـەلەیەکی سـادە ئـەو هەڵدەچـوو، ئـەو رەوشــتەی کاریگـەری لەســەر کەسـایەتییە سـیحراوییە شـیرینەکەی هەبوو.

بەدبەختی

کـە ئایـدن نـەخۆش دەکـەوێت هـەر بـۆ خـۆی بەدبـەختی نـەبوو، بــەڵکو دبلۆماسـیەتی نێودەوڵـەتیش لــەو ســاڵانە زەرەرمەنــد ببــوو، نەشتەرگەرییەك بۆ لابردنی زراوی بۆ دەکەن، بەڵام نەشـتەرگەرییەکە سـەرناگرێت، نەشـتەرگەرییەکە بـە رێنمـایی سـیر (هـوراس ئیڤـانر)ی پزیشکی تایبەتی خـۆی بـووە، پـاش ئـەوەی چـەند جارێك هەسـتی بـە

ژانەسك كردووەو هەستكراوە لەناو سكیدا چەند هێلكەو بەردێك هەیە. ئیڤانری دكتۆرە تایبەتییەكەی پێشنیار دەكات سێ نەشتەرگەری جیاواز كە لە نەشتەرگەری بۆریەكانی میزڵدان شارەزان نەشتەرگەرییەكەی بۆ بكەن، بەڵام ئایدن پێشنیارەكەی پێ باش نابێت، ئەو دكتۆرێك بۆ ئەو كارە پێشنیار دەكات كە ناوی (جۆن هیوم)ە، كە تەمەنی ٦٠ ساڵەو دەڵێت:

هیوم لە تەمەنی گەنجیمدا نەشتەرگەری ریخۆڵەكوێرەی بۆ كردووم، من دەچمەوە لای ئەو. بۆیە ئەو پێشنیارەكەی هیوم پەسند ناكات.

دووەمەكەیان زۆرتر نیگەران بوو

نەشتەرگەریەكە دوو قۆناغ دەبێت، یەكەمیان یەك سەعات دوا دەكەوێت چونكە دكتۆر هیوم نیگەران بووە، كە هەست دەكات ئارام دەبێتەوە، دەڵێ من ناتوانم سەرپەرشتی بكەم، دووەم نەشتەرگەریەكە بكەم، بۆیە دكتۆر (گای بلاكبیرن) یاریدەدەرەكەی سەرپەرشتی بەشی دووەمەكەی دەكات، ئەو وتبووی، ئەو بەشەیان لە یەكەمیشیان ناخۆشتر بوو، من زۆرتر نیگەران بووم، لەو نەشتەرگەریە درێژە ئایدن هاتبووە بەر مردن. نووسەری بیرەوەریەكەی ئایدن كۆكە لەسەر ئەوەی كەوا بەشێك لە كەناڵی زراویان بە هەڵە لە نەشتەرگەریە یەكەمەكە بۆ بڕیبوو. بە ئایدنیان وتبوو، مقەستەكە لە دەستمان دەردەچوو، یەكێك لەو كەسانەی لە نەشتەرگەریەكە ئاگاداربوو،

وتبووی:

لەو دوو قوناغەی نەشتەرگەریەکەدا هەڵەکە لەلایەن خوێندکارێکی گچکەوە بوو کە لە نەشتەرگەریەکەدا. دەستی هەبوو، بەڵام سوودی نەبوو.

وینستۆن تشرشل وەك سەرۆك وەزیران چاودێری چارەسەرکردنەکەی ئایدنی دەکرد، بەڵام کارەکانی سوودی نەبوو، دکتۆر زۆر بەبایەخەوە باسی نەخۆشەکەی کردووە. ئەو ئایدنی وەك کەسایەتییەکی دیارو بایەخدار بینیووە، هەروەها پاش هەردوو نەشتەرگەریەکەی ئایدن، تشرشل رۆڵی بینیووە پاش نەشتەرگەریەکەی لەندەن ئەوجارە نەخۆشەکە رەوانەی ئەمریکا دەکەن، تا لەوێ سێیەم نەشتەرگەری بۆ بکەن.

دەستێوەردانی تەواو، بەڵام بێ سوود

پسپۆڕو شارەزای بواری نەشتەرگەری (ریتشارد کاتیل) کە لە سەر ئاستی نێودەوڵەتیدا ناسراو بوو، بەرێکەوت لە لەندەن بوو، بۆ پێشکەشکردنی وۆرك شۆپێك لەوێ بوو، بۆیە ئەو رێکەوتە بەهەلزانرا ئایدن بپشکنێت، کاتیل سوور بوو لەسەر ئەوەی ئایدن بۆ پشکنین‌و چارەسەری بگوازرێتەوە بۆ شاری بۆستن تا نەشتەگەری سێیەمی بۆ بکرێت، ئایفانز لەسەر پێشنیارەکە رازی دەبێت، بەڵام لۆرد مۆزان کە

دکتۆری تایبەتی ئایدن دەبێت، بۆچوونی وابوو کەوا دەکرێ ئەو نەشتەرگەریە لە لەندەنیش بکرێت. سەرەتا تشرشل وای دەزانی ناردنی وەزیرێکی ئەو بۆ دەرەوەو بۆ چارەسەر سوکایەتییە بۆ بریتانیا، بێگومان (مۆران)یش پشتی دەگرت، بەڵام ئەو لەسەر بۆچوونەکەی خۆی توندبوو، بۆیە بەناچاری هەریەك لە ئیڤانزو کانیل لە بارەگاکەی خۆی لە ١٠ داونگ ستریت سەردانیان کردبوو. لەناو هۆڵی کۆبونەوەی ئەنجومەنی وەزیراندا تشرشل لەسەر ئەو مەسەلەیە قسەی کردبوو، لەوێ وتبووی نەشتەرگەری ریخۆڵە کوێرە دەکرێ لەسەر مێزێك یا لە مەتبەخێکیش بکرێت وەك یەك وایە، بۆیە پێویست ناکات ئایدن بچێتە ئەمریکا، بەڵام هەردوو دکتۆرە میوانەکە، وتبوویان راستە نەشتەرگەری ریخۆڵە کوێرە دەکرێ بەئاسانی بکرێت، بەڵام نەشتەرگەریەکەی ئەو وا ئاسان نییە، دورینەوەی پچڕانی کەناڵی زراوەو ئەویش پسپۆڕی زۆری دەوێت.

لە کار وەستانی مێشکی چەرچڵ

لە رۆژی ٢٣ ی یونیوی ساڵی ١٩٥٣ دا لە بۆستن نەشتەرگەرییەکی زەحمەت بۆ ئایدن کرابوو، لەو رۆژەوە تشرشل لە ئاهەنگێکی ئێوارە خوانێکدا کە لەسەر شەرەفی سەرۆك وەزیرانی ئیتاڵی (دی گاسبیری) کرابوو، دووچاری سەکتەی مێشك دەبێت، لە ئەنجامدا و لەناکاو هاوسەنگی تێکدەچێت و قسەکردنەکە پچڕپچڕ دەبێت. لە بەیانی رۆژی دوایی دەستی چەپی ئیفلیج دەبێت، بۆیەش لە کاتی رۆیشتنیدا

دەبووایــە دەســتی بگــرن، بــەڵام ئــەو بەیانییــە ســەرۆکایەتی کۆبوونەوەیەکی ئەنجومەنی وەزیرانیش دەکات. پاش کۆبوونەوەکە مۆڕان، بە دوای سیر راسل بریندا دەنێرێت، ئەویش حاڵەتی نەخۆشییەکە بە سەکتەی مێشك دەستنیشان دەکات، بەڵام حاڵەتەکە زۆر دژوار نابێت، لەو رەوشەدا تشرشل دەتوانێت رێ بکات، بەڵام رۆیشتنەکەی لەسەرخۆ دەبێت و دەلەنگێت.

پاش پشکنینەکە تشرشل وتارێك لەسەر سیاسەتی دەرەوەی (بریتانیا) پێشکەش دەکات، لەودەمانەش تشرشل باس لە کێشەی ئایدنیش دەکات، سەبارەت بەوە تشرشل دەڵێت:

ئەگەر ئایدن گەڕایەوەو لە پۆستی وەزارەتی دەرەوەش نەما، ئەوا پاش ئەو رۆژە، ئەو هیچ پۆستی تر وەرناگرێت. باس لەوەش کرا ئەگەر تشرشل لە بەر خراپی رەوشی تەندروستی لە پۆستەکەی ئیستقالەی دا ئەوا پۆستی سەرۆکایەتی وەزیران بە (باتلر) دەسپێرن.

کەسێکی زۆر زیاتر ناسراو

لە ئەمریکا ئایدن چارەسەر دەکرێت و دەگەڕێتەوە لەندەن، بە رەوشێکی باش کاروباری وەزارەتەکەی بەڕێوە دەبات، ئەگەرچی ئەو لە ساڵی ١٩٥٥ سێ جار لەرزوتا دەگرێت و سەرمای دەبێت، بەڵام نەخۆشییەکە بە سووکی دەگرێت و ناکەوێت. ئایدن پاش نەشتەرگەرییەکە هەست دەکات رەوشی زۆر ناساییەو دەتوانێت لە پاش تشرشلیش پۆستی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانیش وەرگرێت، لە

رۆژی ٦ ی ئەپریلی ساڵی ١٩٥٥ تشرشل لە پۆستەکەی نامێنێت، بۆیەش ئایدن داوای هەڵبژاردنی پێشوەخت دەکات، لەو هەڵبژاردنەدا ئەو زۆرینەی دەنگی ئەنجومەنی عموم بەدەست دەهێنێت، لەودەمانەدا هەموو لایەك ئاماژەیان بەوە دەدا کەوا ئەو لە هەموو سیاسەتمەدارەکانی تر شایانی ئەو پۆستەیە.

لە ساڵی ١٩٥٥ بۆ سەرۆکایەتییەکەی ئایدن کاتو سەردەمێکی ئەستەم بوو، لە رۆژنامەکاندا هەڵمەتێکی توندو دژواریان دژی دەکرد، بە تایبەتی ئەو وتارەی کە لە رۆژنامەی دەیلی تەلەگراف لە رۆژی ٣ی یەنایەردا کە لە بەرژەوەندی پارێزگارەکان بوو، تێیدا نووسرابوو، کەوا خەڵکەکە چاوەروان بوون حکومەتەکەی ئایدن بەهێزترو بوێرتر بوایە، ئەوەش کاریگەری لەو کرد، بۆیەش هەڵسوکەوتەکانی بەرەو زۆر توندتر دەگۆرێت، بەتایبەتی کە قەیرانی کەناڵی ئەلسویس روودەدات. لە مانگی مارسداو لە ئاکامی دەمەتەقێیەکی توند لە سەر ئوردن، ئایدن کۆنترۆڵی لە سەرخۆ نامێنێتو توورە دەبێت، بۆیەش لە ناو ئەندامانی پەرلەمان بە دەنگی بەرز داوای لێدەکەن، دەست لەکاربکێشێتەوە. روبرت رودس جیمس ئەوەی ژیاننامەی ئایدنی نووسیوەتەوە، ئەو دەڵێ:

کلارسیای هاوسەری لە رۆژانەی خۆیدا لە رۆژی ٧ ی مارس تۆماریکردووە، کەوا رووداوەکانی ئوردن زۆر ئەنتۆنی هەژاندووە، کە ماندوو هەراسانی کردووەو تاقەتی بیرکردنەوەو وزەی نەمابوو. بەڵام لە کتێبەکەیدا کە لە سەر ئەو رۆژانە نووسراوە، ئەو نووسیویەتی:

رووداوەکانی ئوردن کاریگەری زۆری لەسەر ئەو هەبووە، بەڵام

ئەو ئاماژە بەوە نادات کەوا هەراسانی کردبێت. ژەنـراڵ (جـۆن بـاغوپ گلۆب) سەرکردەی سەربازی بـریتانی لە ناو سوپای ئوردنی، لەلایەن شا حوسێنەوە لادرابوو، بۆیەش ئایـدن لـەومیان گلـەیی لەسـەرۆك جـەمال عەبدولناسر دەکات کەوا هانی شاحوسێنی داوە ئەو فەرمانـە دەربکات. (ئەنتۆنی ناتینگ) کە لەودەمانە جێگری وەزیری دەرەوە بوو، باس لـە ورێنـەو توورەییـەکانی ئەودەمانـەی ئایـدن دەکـات، کـەوا ئـەو لـە نـاو تەلەفۆنەکەیدا هاواری کردووەو وتوویەتی:

ئـەو قسـە بـێ مانایانـە چـییە کـە دەڵـێن: جـەمال عەبدولناسـر پەراوێز بکەن، یان گۆشەگیری بکەن، وەك باسکراوە، من ئەوە ناخوازم، مـن دەمـەوێ بیڕوخێـنن، تێدەگـەن...؟ ئەگـەر ئێـوەو وەزارەتـی دەرەوە ئەوە قبووڵ ناکەن، دەبـێ لـە ئەنجومـەنی وەزیـران ئامـادەبن، تـا بـاش بۆتان شرۆڤە بکەم.

جەمال عەبدولناسر

بریتانیـا لـە سـاڵی ١٨٨٢ تـا سـاڵی ١٩٥٢ حـوکمی وڵاتـی میسـری کردووە، بەردەوامیش لەسەر حوکمی پاشایەتی دەسـەڵاتی هـەبووە، تـا ئەو ساڵەی جەمال عەبدولناسر حکومەتەکەی شا فاروق دەڕوخێنێت. ئایـدنو نـەوەی ئایـدن وا دەزانـن کـەوا هاتوچۆی دەریـایی لـە کـەناڵی ئەلسویس بـۆ بریتانیـا مەسـەلەیەکی زێـدە زینـدووە، بۆیـەش ئایـدن ڕاستەوخۆ دژایەتی کەسایەتی جـەمالی دەکـرد، ئـەو تـەنها جارێك کە وەزیری دەرەوە دەبێت لە قاهیرە دەیبینێت.

لە بیرەوەرییەکانی کلارسیای هاوسەری ئایدن لە رۆژی ٢٠ی یەنایەری ساڵی ١٩٥٥ نووسراوە، کەوا ئایدن بەو شێوەیە پێناسەی جەمال عەبدولناسری کردووە: ژەنراڵ ناسر تەمەنی سی‌و پێنج ساڵێك دەبێت، لە وڵاتی میسر دەرنەچووەو کەسێکی شاراوەو تەمومژاوییە، بە شێوەیەك لە شێوەکان کەسێکی بەرێزەو زمانە ئینگلیزییەکەی خراپ نییە. کە لەگەڵ ئایدن دیمانەیەکیان بووە پاشان زانرا کەوا جەمال تووڕەبووە، چونکە ئایدن سەردانەکەی بە شێوەیەك بووە کەوا هاتۆتە دیمانەی سەرۆك دەوڵەتێك، چونکە ئەو بە بەدڵەی رەسمی‌و ملپێچی رەش دەبێت، کە دەزانێت ئایدن بە عەرەبیش قسەی لەگەڵدا دەکات نارەحەت دەبێت. ئایدن لە ساڵی ١٩٥٤دا لەسەر مانەوەی هێزەکانی بریتانی‌و کێشەی کەناڵی ئەلسویس توندو ئازایانە دانوستانیان لەگەڵدا دەکات، ئەوەش بە دڵی تشرشل نابێت‌و لە ناو جەماوەری حیزبی پارێزگارانیش رەخنەی توندی ئاراستە دەکەن، کە لە ئەنجامی ئەو دانوستانەدا دوا سەربازی بریتانی لە رۆژی ١٣ ی یۆنیۆ ساڵی ١٩٥٦ لە شاری پۆرسەعید دەردەچێت.

کۆمەك بۆ بەنداوی ئەلعالی

کۆبوونەوەیەکی لوتکە لە نێوان ئەمریکاو بریتانیا بۆ کۆمەکی بەنداوی ئەلعالی لە ئەسوانی خوارووی میسر کرا، لەوێ ئایدن نوێنەرایەتی بریتانیای کردبوو، لەو دەمانەدا سەرۆك ئایزنهاوەر لەو نەخۆشییەی تووشی ببوو چاك دەبێتەوە، وەزیری دەرەوەشی (جۆن

فۆستر دالس) سەرقاڵی پەرەسەندنی دەسەڵاتی سۆڤیەتی بوو لە میسر، بۆیە حەزیان نەدەکرد کۆمەکی پرۆژەی بەنداوەکە بکەن. لە رۆژی ١٧ی یولیۆدا سەفیری بریتانیا لە ئەمریکا پەیامی وڵاتەکەی گەیاندە ئەمریکییەکان، کەوا بریتانیا لەگەڵ پرۆژەکەدایەو نایەوێ ئەمریکا لەومیانــدا بکشێتەوە، بۆیـەش دالـس مەزنـدەی وابـوو، لەوەشـیاندا راستبوو کەوا بریتانیاییەکان تەنها مەبەستیان هەڵوێست نواندن بـوو، دالس کە فشاری کۆنگریسی لەسەر دەبێت، کەوا ئەمریکییەکان لە رۆژی ١٩ی یولیۆدا دەکشێنەوە.

لە لەندەن سەرۆکی ئەنجومەنی بازرگانی (بیتر پورنیکرۆفت) دەچێتە لای ئایدن تا ئەو رازی بکات پرۆژەکەی بەنداوی ئەلعالی نەوەستێت، لەو داوایەی پورنیکرفت ئایدن تووڕە دەبێ، کە چۆن ئەو دەست لەکاروباریان وەردەدات، بۆیە وتبووی:

بڕیاری ئەمریکییەکان لەسەر پرۆژەکە، بڕیاری کۆتایی لەسەر دراوە، بۆیە قسەکردن لە نۆژەنکردنەوەی بەرنامەکە مەسەلەیەکی نەگونجاوە. ئەو هەڵوێستەی ئایدنیش نیشانەی هەڵچوون و مەزاجە ناخۆشەکانی بوو. لە پاش شەش رۆژ سەرۆك جەمال و لە رۆژی ٢٦ی یولیۆ، واتە رۆژی یادی دابەزینی شا فاروق لە عەرشەکەی لە وتارێکی جەماوەریدا بەجۆشەوە کە لە گۆڕەپانی ئەلمنشیە پێشکەشی کردبوو، کەناڵی سوێس خۆماڵی دەکات. ئەو هەنگاوەش بەشێك بوو لەکاردانەوەیەکی تایبەت لەسەر پرۆژەکە، کە باس لە وتارەکەی جەمال عەبدولناسر دەکرا لەو دەمانە ئایدن لە سەر خوانێکی ئێواران دەبێت لە بارەگاکەی لە ١٠ داونینگ ستریت، لەسەر شەرەفی شا فەیسەڵ

شای عێراق و سەرۆك وەزیرانەكەی نوری سەعید سازكرابوو، لەوێ عێراقییەكان ئامۆژگاری ئایدن دەكەن، كەوا زەبرێكی كوشندە لە جەمال عەبدولناسر بووەشێنێت. لەو رۆژەشدا ئایدن داوای نوێنەرایەتی كاروباری ئەمریكی دەكات، دیارە كەوا مەسەلەكە سەرنجڕاكێشەو سەیرە لەگەڵ رۆژەڤی رۆژەكانی سەرەتا بۆ بەشداریكردنی ئەمریكییەكان لەو پێشهاتەدا، هەر لەو دەمانەدا بانگی سەفیری فەرەنسیش دەكات، تا بە یەكەوە باس لە مەترسییەكانی قاهیرە بكەن، لەو دیمانەیەدا چوار وەزیریش بەشدار دەبن لەوانە هاوڕێ نزیكەكەی خۆی وەزیری دەرەوە سلوین لوید و ماركیز سالزبوری و كۆنت كلیمیورو سەرۆكی قەزاو سیر ئالیك دوگلاس هیوم، هەروەها لەو كۆبوونەوەیەدا بانگی هەردوو سەرۆكایەتی ئەركان، ئەلفیلد مارشال سیر گیرالد تیمبلرو ئەدمیرال ئایرل مونتیاتن دەكات، كۆبوونەوەكە تا سەعات چواری بەیانی بەردەوام دەبێت.

بەشی هەشتەم

ئایدن لە کاتی قەیرانەکەی ئەلسویّس دەرمانی زۆرتری خواردووە

سەرۆك وەزیرانی بریتانی دڵنیابوو لەوەی خۆماڵیکردنی كەناڵی ئەلسوێس زەبرێكی كوشندەی راستەوخۆ لە بەرژەوەندییەكانی بریتانی دەدات، بۆیەش سەركردەی میسری جەمال عەبدولناسری لە ساڵی ١٩٥٦ بە مۆسۆلینی (سەركردە فاشییەكەی ئیتاڵی) ساڵانی سییەكانی سەدەی رابردوو دەزانی، نایدن بەئاشكرا وتبووی بە هیچ شێوەیەك قبووڵمان نییە عەبدولناسر (بمانخنكێنێت)، ئەوەشی دووپاتكردۆتەوە كەوا ئامادەیە بە هێز بەرامبەر ئەو گوشارە بووەستێتو فشارە میسرییەكە لە سەر كاروانی دەریایی بریتانی هەلگرێت، دووبارە كەناڵەكە وەك جاران بكرێتەوەو دانەخرێت. لە راستیدا وڵاتی میسر مەبەستی نەبوو دەست لە بواری كاروانی هاتوچۆی پاپۆڕی وڵاتەكان وەربداتو كاروانەكە بگرێت، بۆیەش تەنها چەند وڵاتێك ترسیان لەو هەنگاوە هەبوو لەوانە وڵاتی ئیسرائیل. بەرنامەی خۆماڵیكردنی كەناڵەكەش لە لایەن جەمال عەبدولناسرەوە زۆر زیرەكانە كرابوو، دوور نەبوو لە پرنسیپە یاساییەكان، بڕیاریش بوو بەشی سەهمەكان لە بۆرسەی پاریسدا بكڕێتەوە، ئەو دەمانەی كە سەرۆكی میسری ئەو بڕیارەشی دەردەكرد، رای گشتی جیهانیش بایەخیان نەدەدا، بەوەی ئایا پەیوەندییەكانی میسرو یەكێتی سۆڤیەت گەشە دەكات یان نا، سەرۆكی ئەمریكیش ئایزنهاوەر (١٤ ی ئوكتۆبەر ١٨٩٠ _ ٢٨ ی مارسی ١٩٦٩) ئەو بابەتە بەوە نابەستێتەوە كەوا سۆڤیەتییەكان مەبەستیانە ئەو كەناڵە بكەنە پێگەیەكی مەترسیدارو سۆڤیەت وەك دیاردەیەكی مەترسی بگاتە ناوچەكە، بەوەش دەركەوت كەوا ئەو كەسایەتییەكی زۆر گرنگ بووە لە ئەنجامەكەی قەیرانی كەناڵی ئەلسویسدا.

ئایدن خۆی ساز دەکات

کە سەرۆکی میسری لە رۆژی ٢٦ ی مانگی یولیۆدا وتارەکەی پێشکەشکردووە، یەکسەر ئایدن خۆی ساز دەکات، ئەگەر هێرشە سەربازییەکە ماوەیەك دوا بکەوێت لەو پرۆسەیەدا پێشهاتێکی ئاساییە، چونکە بڕیاری سەرۆکایەتی ئەرکانی کاتی دەوێت، ئەویش بۆ ئەو هێرشە لەناکاوە زۆر ئامادەو ساز نەبوو، زۆریش لەگەڵ هێرشەکەدا نەبوو، ئەو بڕیارەی ئایدنیش ئەو جارەیان زۆر هەستیار بوو، ئەوەش بەپێچەوانەی مەسەلە هەڵچووەکانی ئەو بووە لە پاش بڕیارەکانی پاش رۆژی ١٤ ی ئوکتۆبەر، کە رەوشی تەندروستییەکەی فاکتەرێکی گرنگ بووە. بۆ رۆژی دوایی پاش وتارەکەی عەبدولناسر، ئایدن بۆچوونە یاساییەکەی کیلمبوریش یەکسەر بە هەند وەرناگرێت، کە بریتانیا لە کەناڵی ئەلسویس دەیەوێت هێرشی سەربازی بکات، ئەوەش لەسەر بنچینەی ئەوەی کەوا بڕیارەکەی جەمال نایاساییە، هەروەها گوێیش ناداتە بۆچوونەکانی کۆنە هاوڕێ کۆنت (سیلسینین)ی کەوا ئەودەمانە لوردێکی ئەدمیراڵی بوو، کە وتبووی:

ئەگەر ئەو پێشهاتە کارو زەبرێکی سەربازی دەوێت، با پرۆسەکە بەو هاوینە بێت، زۆریش دوانەکەوێت، پاشان دەرکەوت دواکەوتنی پرۆسەکە دەرخستەی نێگەتیڤی هەبووە.

بە بۆچوونی سیلسینین لە کۆتایی وەرزی پایزدا عەبدولناسر زۆر لە شوێنەوارەکانی دەشارێتەوە. لیژنەی لاوەکی ئەنجومەنی وەزیران بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کەناڵی ئەلسویس لە رۆژی ٣٠ ی ئۆکتۆبەر مەبەستی سەرەکی پێشهاتەکە بەوە روونەکاتەوە کەوا ئەوان

مەبەستیان رووخانی سەرۆکی حکومەتی میسرییە، بۆیەش مەسەلەی گۆڕینی حکومەتەکەی میسر لە سەرەتاوە قسەی لەسەر کرابوو، سیلسینین وای دەزانی کەوا ئایدن لەو پرۆسەیەدا کارکەر نەبووە لەگەڵ ئەمریکییەکان، نەیدەزانی ئەو مەسەلەیە باندۆری چەند لەسەر پرۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکی دەبێت، کە بڕیاربوو لە مانگی نۆڤەمبەردا بکرێت، دیارە هەموو هەنگاوێکی بریتانی سەبارەت بە میسر بۆ ئەمریکییەکان جێگای بایەخ و مەبەست بووە.

پەلاماردانی شارەکان

بەشدارکردنی هێزەکانی بریتانی دامەزراو لە لیبیا بۆ ئەو هێرشە، لە لایەن ئایدنەوە جێگەی باس نەبوو، لە ترسی عەرەبەکان نەوەك کاردانەوەیەکیان هەبێت، بۆی نەدەکرا ئەو هێزانە بجوڵێنێت. ئایدن بۆ باسکردنی ئەو پێشهاتە لە رۆژی ٦ ی ئۆگستی بەنهێنی سەردانی تشرشلی کردبوو، بەیەکەوە قسەیان کردبوو، ئەویش لە راسپاردەیەك هەر لە ناو ئوتومبێلەوە بۆی پڕ دەکاتەوە، لەوە ئاگاداری دەکاتەوە، کەوا ئەو لەو رووداوەدا تەنها مەبەستی ئەوەیە کەناڵەکە بگرێت، دەست لە فەرمانڕەوایی جەمال عەبدولناسر لە قاهیرەو لە ناوەند نەوەشێنێت، چونکە پەلاماردانی قاهیرەو دەسەڵاتەکەی جەمال لە شارەکاندا پێویستی بە کەتیبەیە مودەرعە بریتانییەکەی ناو لیبیا دەبێت، دیارە ئەگەر بخوازن سەرۆکی میسری

لاببەن، دەبێ هێرشەکە بەرەو قاهیرەش ببەن، بەڵام ئەنجومەنی وەزیران وایاندەزانی بە هەبوونی سێ کەتیبەی بریتانی لە دەڤەری کەناڵەکە، دەسەڵاتەکە لە ناوەندییش لاواز دەکات، ئەوەش وا دەکات جەمال عەبدولناسر لە بڕیاری خۆماڵیکردنەکەی کەناڵەکە پەشیمان ببێتەوە.

پلانەکەش وا بوو، ئەوان یەکە سەربازییە میسرییەکانی کەنار کەناڵەکە بۆردومان بکەن، بە مەرجێك بۆردومانەکە نەگاتە سەر قاهیرە، مەبەستە سیاسییەکەش رووخاندنی دەسەڵاتی جەمال بوو، ئەوەش دروشمە نیشتیمانییەکانی جەمالیشی بەتاڵ کردبوو، کە مەبەستی بوو وڵاتەکە لە قاهیرەوە بەڕێوە بەرێتو دەسەڵاتەکەی هەر بمێنێت، لەوێشەوە هێرش دەکاتەوە سەر هێزە داگیرکەرەکان، پلانەکەش لە بنچینەدا لاوازیو لاریشی پێوە دیاربوو. لە رۆژی ٧ ی ئۆگستییدا وەزیری دارایی (هارولد ماکملان) راپۆرتێکی کورتکراوە دەداتە (لیژنەی میسر) کە بریتی بوو لە رامانی تایبەتی خۆی لەسەر پەلاماردانەکەی کەناڵەکە، بۆچوونەکەی ئەویش رێك لە بۆچوونەکەی تشرشلەوە نزیك بوو، کە رۆژی پێش هێرشەکە بە ئایدنی سەرۆك وەزیرانی راگەیاندبوو، بەڵام ئایدن بە ماکملانی وتبوو تۆ مافی ئەوەت نییە قسە لەو بابەتانە بکەیتو لێدوانت هەبێت، من وەك سەرۆك وەزیران دەبێ تۆ لەو جۆرە بۆچوونانەدا پرسم پێ بکەیت، ئەوەش هێمای ئەوە بوو کەوا ئەو دوو پیاوە ئاڵۆزییەکیان لەنێواندا هەبووە.

هەڵوێستی ئەمریکییەکان

لە رۆژی ١٧ ی ئۆگستیدا ئایدن نامەیەك بۆ تشرشل (٣٠ ی نۆڤمبەر ١٨٧٤ _ ٢٤ ی یەنایەری ١٩٦٥) دەنووسێت، کە تێدا داواکارە:

دیارە ئەمریکییەکان زۆر بەتوندی لەگەڵ هەڵوێستەکەی ئێمەن بۆ تەدویلی کێشەکەی کەناڵی ئەلسویس. ئایزنهاوەر لەسەر بڕیارەکەی ئایدن زۆر ناکۆك بوو، لەگەڵ ئەوەدا نەبوو هێز لەو کێشەیەدا بەکاربێت، دیارە ئەودەمانە بەرژەوەندییەکانی نێوان بریتانیاو ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەو قەیرانەدا دژی یەکتری بوون، دیارە کەوا بریتانیا مەبەستی تەنها کۆنترۆڵی کەناڵەکە نەبوو، ئەوان دەیانزانی رەوشە تایبەتییەکەی کەناڵەکە بۆ ئەوان زۆر گرنگ و ستراتیژی بوو، حکومەتیش نەیدەتوانی هێڵێك راکێشێت لە نێوان قەیرانی کەناڵەکەو رژێمی جەمال عەبدولناسر. لە ساڵی ١٩٥٧ سکرتێرە تایبەتیەکەی ئایدن، رۆمانێکی زۆر مێژوویی گرنگ و هەستیاری لەسەر ئەو سەردەمە نووسیبوو، کە لەودەمانەدا ئەو لە وەزارەتی دەرەوە کاری کردووە، تێیدا گەیشتبووە ئەنجامێك کەوا زۆر هەڵەیە بریتانیا بتوانێت هەردوو کێشەکە لە یەك کاتدا چارەسەر بکات، ئەو رەخنەیەش لە ئەمریکییەکانەوە لەو قەیرانەدا بە توندی ئاراستەی بریتانییەکان کراوە.

بریتانییەکان مەبەستیان بوو بگەنە رەوشێك کەشتییەکانیان لەو کەناڵەدا بپارێزن، جۆن فۆستر والس بۆ یەکێتی بەکارهێنەرانی کەناڵی ئەلسویس پێشنیاری کردبوو، کەوا باشترە لە میسر حکومەتێکی تری جیاواز بێتە سەرکار، وەك چۆن بریتانیا لە ساڵی ٢٠٠٣ لەگەڵ

داگیرکردنەکەی عێراقدا بوو، ئەو دەمانە بەئاشکرا باسی گۆڕینی ڕژێمی میسری نەکردووە، بەڵام هەر ئەوەندەی بۆ دەچووە سەر کە بلێت دەریاوانی ناوچەکە لە مەترسیدایە، وەك چۆن پاش ٤٦ ساڵ لە عێراق ئەمریکاو بریتانیا چەکە کۆمەڵکوژییەکەی عێراقیان کردبووە بیانوو بۆ داگیرکردنی ئەو وڵاتە.

حەبی ئارامکردنەوە لە ڕووبەڕووبونەوەی قەیرانەکەدا

لەو سێ مانگەی تێدا قەیرانەکە گەرم بوو، زۆر شت لە سەر تەندروستی ئایدن نووسرا، قسەی زۆریش کرا، هەندێکیان گلەیی بوون، یان مەزندەو خەیاڵ بوون، بەڵام ڕووداوی ڕاستیشیان تێدا هەبووە. لەو ڕۆژانەو لە گەرمەی قەیرانەکەدا ئایدن دە جار سێر (هۆراس ئیفلتر)و چەند دکتۆری تری بینیبوو ڕێنمایی لێ وەرگرتوون، لە کۆتایی هەفتەداو لە ڕۆژانی ٥ تا ٨ ی مانگی ئوکتۆبەر سەردانی نەخۆشخانەی کردووە، لەوێ پێیان وتووە پێویستە نەشتەرگەرییەك بکەیتو دەرمانی (بیپیدین) یان بۆ نووسیبوو، دەرمانێکە لە مۆرفین وەرگیراوەو ژانی گران کەم دەکاتەوە، ئەگەرچی ئەو دەرمانەشی وەرگرتووە سەرۆکایەتی کۆبوونەوەی ئەنجومەنی وەزیرانی کردووەو ڕۆژێك تا شەوەکەش سەرقاڵ بووە. لە ساڵی ٢٠٠٤ ڕۆژنامەنووسی ناسراو (لۆرد دیدس) کە لە حکومەتەکەی ئایدن پۆستێکی وەزاریشی هەبووە، وتوویەتی ئایدن لە کاتی قەیرانەکەی ئەلسویس دەرمانی وەرگرتووە، وەك هەموو کەسێك دەرمان دەخۆن بۆ ئارامیو نووستنی

بەرەحەت، لە مانگی نۆڤمبەردا دکتۆرەکان لە تەندروستی ئایدن نیگەران بوون، داوایان لێ کردبوو بۆ پشوودانێك بچێتە جامایکا، دەرمانەکانی خەوزڕان کاریان لەو کردبوو، ئەو دەرمانی لەبەر نیگەرانیو نائارامیو بڕوابوونی زۆر بە خۆی وەردەگرت. لە وتاری رۆژی ١٥ ی یەنایەری ساڵی ١٩٥٧دا سێر (هۆراس ئیفانز) هەستی کردبوو ئایدن ژانە تایەکان بێزاریان کردووە. ئەو کە رۆژی هەینی رێکەوتی ٥ ی ئوکتۆبەر لە سەردانەکەیدا بۆ لای ژنە نەخۆشەکەی تووشی هاتبوو، بۆیە دکتۆرەکان ئامۆژگارییان کردبوو ئەویش ژوورێك لە تەنیشت ژووری ژنەکەی وەرگرێت، ئایدن لە کارەکانیدا بەردەوام دەبێتو ئەرکە رەسمییەکانی رادەپەڕێنێت، ئەو لەو رەوشەدا دەبێتو خەڵکەکەش هەتا برادەرەکانیشی ئاگاداری هیچ نەبوون، نەیاندەزانی چ روودەدات.

پلانگێڕانو سەرکزکردن

ئایدن ماوەیەك پێش قەیرانەکەی کەناڵی ئەلسویس تووشی ئەو تایە هاتبوو، دوو رۆژ پێشتر ئایدن بە ئەنجومەنی وەزیرانی راگەیاندبوو کەوا لە یەکێتی سۆڤیەتەوە بە بەستنی هاوپەیمانییەك لەگەڵ میسردا مەترسییەك روومان تێ دەکات، ئەگەر ئەومیان جێبەجێ کرا ئەوە مەترسییەکە دەبێتە واقیعو ناچار دەبین هێز بەکاربهێنین. لەودەمانەشدا هێزە بریتانییەکان لە دوورگەی قوبرسدا جووڵەیان تێکەوتبوو، ژمارەیان زۆر دەکرا، نەك تەنها لە قوبرسو لە

شوێنی تریش هەست بەوە دەکرا. ڕەوشەکە ئاماژەیان بەوە دەکرد کەوا ئامادە سەربازییەکە ئەگەر وا هەنگاوی هاویشتبووایە نەدەکرا ڕاگیرێن، بۆیەش میسرییەکان لە ڕۆژی ٥ی مانگی ئۆکتۆبەر لە ئەنجومەنی ئاسایش شکایەتیان لە سازکردنی سوپای بریتانیو فەرەنسی کردبوو. لە ڕۆژی ٨ی ئۆکتۆبەردا ئایدن لە نەخۆشخانە دەردەچێت.

کە سەرۆك وەزیران ئامادە نەدەبوو، ڕاب بتلر لە جیاتی ئایدن سەرۆکایەتی لیژنەی میسری کردبوو، ڕۆژی شەممە تەندروستی باش دەبێتو دەتوانێت لە کۆنگرەی حیزبی پارێزگاران لە ویلزدا وتارێك پێشکەش بکات، لەوێ هەوادارانی ئەو حیزبە، قسەکەی ئەویان زۆر لا باش بوو کە وتبووی:

ئێمە بەردەوام وتوومانە بزاری هێز لە هەموو ڕووداوو قەیرانەکان دوا چارەیە، بەڵام ئەو هێزە لە کاتی پێویست لە هەموو زروفێکدا بە دوور نازانین، هیچ حکومەتیش بەرپرس نییە ئەو بەڵێنە بدات.

لەو ڕۆژەی ئەو وتارەکەی پێشکەش کردبوو، (ئەنتۆنی ناتینگ) پێیوتبوو کەوا سەرۆك وەزیرانی فەرەنسی (گی مولییە) داوای کردبوو بە خێرایی ئایدن ڕەزامەندی خۆی لەسەر بینینی وەفدێکی فەرەنسی ڕابگەیەنێت کە لە پاریسەوە دەگەنە لەندەن، لە ئێوارەی ڕۆژی ١٣ی مانگی ئوکتۆبەر ناتینگ بە تەلەفۆن بە ئایدن دەڵێت کەوا سیر (گۆلدوین جیب) سەفیری بریتانی لە پاریس دەگاتەوە لەندەن، لەو سەفەرەدا جیب بە ئایدن دەڵێت:

کەوا فەرەنسییەکان (٧٥) فڕۆکەی جەنگی جۆری میستیر کە دوا

مۆدیلە داومتە ئیسرائیلییەکان، ئەوەش بەبێ پرس و دانوستانی بریتانییەکان و ئەمریکییەکان کراوە، ئەوەش دەبووایە بە ڕێکەوتنی هەر سێ لایەن بکرابایە.! لەوەدەمانە ئایدن لە ناتینگ دەپرسێت:

ئایا ئیسرائیلییەکان لەوەدەمانەدا مەبەستیان لێدانی وڵاتی ئوردنە، ئەگەر وابێت ئەوەیان لەو هەلومەرجانەدا بریتانییەکان نیگەران دەکات.

ئایدن لە ڕۆژی یەکشەممەو لە ڕێکەوتی ١٤ی ئوکتۆبەردا نانی نیوەڕۆی لەگەڵ ناتینگ دەخوات، نامەیەکیش بۆ (سلوین لوید) لە نیویۆرك دەنێرێت، دیارە ئەو لە دانوستانەکەی لەگەڵ دکتۆر (موحەمەد فەوزی) وەزیری دەرەوەی میسری پێشکەوتنی بەدەست هێناوە، بەڵام ئێوارەکەی کۆبوونەوەیەك لە گەڵ نوێنەرە فەرەنسییەکان دەکات، ئەوانیش ژەنراڵ (موریس شالیە)ی جێگری سەرۆکی هەیئەتی ئەرکانی چەکە ئاسمانییەکانی فەرەنساو (ئەلبیر گازییە) ڕێکخەری کاروباری وەزیری دەرەوەی فەرەنسی بوو، لەو کۆبوونەوەیەدا نیشانەی ترسناك سەرهەڵدەدات، هەر لەو کۆبوونەوەیەدا ئەنتۆنی ناتینگیش ئامادەبوو. بەرنامەکەی شالییەش پلانێکی فەرەنسی ئیسرائیلی دەگەیاند، کە دەبێتە ئامێرێکی سیاسی ناوەندی لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئایدن لە قەیرانەکەی ئەلسویس.

سەرکزەکان

تـا ئـەو دەمـەی ئایـدن دەچـێتە کۆبوونەوەکـە نەیـدەزانیو ئاگـاداریش نـەبوو کـەوا فەرەنسـییەکان وا بـە قـوولّی وا لـە پشـتەوە پـەیمانیان لەگـەڵ ئیسـرائیلییەکان بەسـتووەو کـار بـۆ دژایـەتی میسـر دەکەن. لە رۆژی ۳۰ ی مانگی سپتەمبەردا وەفدێکی ئیسـرائیلی دەگاتـە فەرەنسـاو بـەنهێنی بیرۆکەیـەکی بیـانوودارو وەهمییـان پـێ دەڵێـت، بەرنامەکەش بریتی دەبێت لەوەی ئیسرائیلییەکان پـەلاماری کەناڵەکـە بدەن، لەودەمانـەدا هێـزە فەرەنسـییەکانو بریتانییـەکان بـۆ راگـرتنی شەڕەکە دێنە پێشـەوەو نابـزیوانیان دەکـەن، بـە بیـانووی ئاگربەسـتو راگرتنی شەڕەکە، هێزی ئاسمانی بریتانی لە فڕۆکەکانی میسری بـدات، کە بوونەتە مەترسی لەسەر خاکی ئیسرائیل.

ئایدن پلانـەکەی بە رەسمـی قبـووڵ نـەکردبوو، بـەڵام بەئاشـکراش رەفزی نەکردۆتەوە، ئەوەش مانای ئەوەیـە بڕیـارەو جێبـەجێ دەبێـت، کـە پرسیاریشـی لـە فەرەنسـییەکان کـردووە، مەبەسـتی ویسـتنی بەرنامەکەیەو رازیبوون دەگەیەنێت. شالیە هەستی کردبوو کەوا ئایدن بۆ مەسەلەکە گەرمە، بەڵام میلار ئەوەی بـە وروووژانـدن زانیبـوو، ئـەو شەڕەی بە فێڵکردن دەستی پێکردبوو، بە کارەسات کۆتایی هات، کەواتە ئایدن لەو شەڕەش بـەرپرس بـووە، چونکە دەسـەڵاتی نـەبوو بڕیارێـك دەربکات. لەو رۆژەوە ئایدن بڕیـار دەدات بەرنامەکـە جێبـەجێ بکاتو ئاگـاداری ئەمریکییـەکان نەکاتـەوەو بەرنامەکـەیان پـێ نـەڵێت، وای دەزانی بەرنامەو پلانی ئیسرائیلییەکان دوور لە زانینی ئەمریکییەکان دەهێڵێتـەوەو ئـەوان ئاگـادار نـابن، ئەوەشـیان لـە هـەموو روویەکـەوە

هەڵەو چەواشەبوو.

ئەگەر ئایدن ئەودەمانە تەندروستی باش بووایەو کەسێکی چالاك بووایە هەرگیز ئەو بەرنامەی قبووڵ نەدەکردو تۆوی ماڵوێرانی نەدەچاند. فەرەنسییەکان پەیوەندی پتەویان لەگەڵ ئیسرائیلییەکان لەسەر رێکەوتنامەی بنکەی کەناڵی ئەلسویس هەبوو. ئیسرائیلییەکان گومان و ترسیان لەوەدا هەبوو کەوا سوپای بریتانی لە میسر بکشێتەوە، فەرەنسییەکانیش لەوە ترسیان هەبوو، رەنگە میسرییەکان لە جەزائیر بەشدارو هاوکاری بەرگری و رووبەڕووبونەوەکانی بکەن. سوپای فەرەنسی لە جەزائیر ژمارەیان دەگەیشتە ٤٠٠ هەزار سەرباز، جەمال عەبدولناسریش بەئاشکرا پشتگیری شۆڕشی جەزائیری دەکرد، بۆیەش فەرەنسییەکان سوور بوون لەسەر ئەوەی ئەو سەرۆکە میسرییە لەناوبەرن. لەولاشەوە فرۆشتنی چەکە فەرەنسییەکان بۆ ئیسرائیل تەرازووی رێکەوتنە سێ قۆڵییەکەی فەرەنساو بریتانیاو ولایەتە یەکگرتووەکانی گۆڕی بوو. سەرۆك وەزیران بەتایبەتی کەسێکی وەك ئایدن کە سیاسەتمەدارێکی زانابوو، ماوەیەك وەزیری دەرەوەش بووە، بۆیە پێشنیارەکەی شالییە بۆ سەرکزکردن و پلانە دوو قۆڵیەکەیان لەگەڵ ئیسرائیل مەسەلەیەکی مەترسیدارو بڤە دەبینرا.

ئایدن خۆی کەسێکی وریابوو، زۆریش بەوە دەناسرا کەوا دۆستی عەرەبە، لەبەر تۆمارە ناسراوەکەی ئەوو ناوبانگییەکەی دەزانرا ئەو لە هەموو رێکەوتنەکاندا ئیسرائیلی پەراوێز دەکردو رازی نەدەبوو لەو مەسەلەیەدا بەشدارییان پێ بکات. وەکیلی وەزیری دەرەوە سێر (ئایڤۆن کیرکباتریك) ئەو دبلۆماسە ناودارە تاکە کەس بوو دەیویست

ئەو قەیرانە بە هێز چارەسەر بکات، ئەو وای دەزانی ئەمریکییەکان حەز ناکەن ئاگادار بن کەوا بریتانییەکان بەرنامەی تایبەتیان هەیە بۆ بەکارهێنانی هێز لەو قەیرانەدا. ئایدن ئامادەبوو بریتانیا لەگەڵ ئەمریکا پێشنیاری یەکێتی بەکارهێنەرانی کەناڵی ئەلسویس قبووڵ بکات، کە کەناڵەکە بدرێتە ژێر چاودێری دەولی، ئەوەش رەنگە بایکۆتی ئابووری لێ بکەوێتەوە، رەنگە پاشان (جۆن فۆستر دالاس) لە کۆتاییدا بڕیاری بزاری سەربازیو هێز بدەن، ئەو کارەش دیارە کەوا تا مانگی ئوکتۆبەر کاتی دەوێت. ئایدن ئامادەبوو بە خۆی پێشنیارەکەی شالییەیان پێ رابگەێنێت. ئایدن داوا لە لە ناتینگ دەکات ئاگاداری دوو کەسی بەرپرس لە وەزارەتی دەرەوە بکات، گومان دەکرا یەکێك لە راوێژکارانی یاسایی لە وەزارەتی دەرەوە پێشنیارەکەی ئایدن لەبەر رۆشنایی یاسای نێودەوڵەتی رەفز بکات، بۆیە زوو ئەو لەو پۆستە لا دەبەن. ئایدن لەو بزارەدا پشتی بە پێشنیارەکەی سەرۆکی قەزاکە ئەستوور بوو کە پاڵشتی ئەگەری سەربازی دەکرد، بەلام لە رووی دەستوورییەوە سەرۆکی قەزاکە نابێتە راوێژی یاسایی ئەنجومەنی وەزیران، ئەوەش کاری نائیبی گشتییە. کە بەرنامەکە هاتۆتە بواری جێبەجێکردن ناتینگ ئیستقالەی دابوو.

بەشی نۆیەم

لە وڵاتانی دیموکراتیدا هەتا هەتایی نهێنییەکان بە شاراوەیی نامێنێتەوە

پەلاماردانەکە

لە ٢٩ ی ئوکتۆبەردا هێزە پەڕەشووتوانەکانی ئیسرائیل بە سەرپەرشتی سەرکردەی سەرکەشی ئیسرائیلی (ئاریل شارون) دابەزینی سەربازی لە سینا دەکات، بۆ بەیانییەکەی و بە ڕێکەوتن لەگەڵ ئیسرائیلییەکان، بریتانییەکان و فەرەنسییەکان ئاگادارکردنەوەیەکیان بۆ ئاگربەس ڕاگەیاند، ئەگەرنا ڕاستەوخۆ بۆ ڕاگرتنی شەڕەکە کارێك کەن. جەمال عەبدولناسر گوێ بە ئاگادارکردنەوە نادات، بۆیەش لە رۆژی ٣١ ی ئوکتۆبەر هێزەکانی سەربازی ئەنگلۆ فەرەنسی پەلاماری ناوچەکەیان داوە. سەرەڕای فشار و تەنگاوەییەکان لەوەدەمانە ئایدن ئارام و هێمنانە دەجولێتەوە، هەر بەو نەفسەوە بروسکەیەك بۆ سەرۆك ئایزنهاور دەنێرێت، کە لە رۆژی ٣١ ی ئوکتۆبەر فڕۆکە بریتانییەکان زەبریان لە هێزەکانی میسری دەوەشاند، ئیلزابێسی هاوسەری لۆرد هیوم وتبووی:

زۆر بە کارنامە باشەکەی سەرۆك وەزیران و هەموو ئەندامانی حکومەتەکە سەرسام بووم.

بۆ دڵنیاکردنەوەی هاوڵاتیانی بریتانی ئایدن بەیانێك بڵاودەکاتەوە، بەڵام کە لە ئێوارەی رۆژی ٣ ی نۆڤەمبەردا نوێنەری دەستەی ئیستگەی بریتانی بانگ دەکرێت و لە بارەگای سەرۆکایەتی وەزیران دەچێتە ژوورەوە، دەبینێت کەوا ئایدن لەسەر سیسەمەکەی پاڵی داوەتەوەو لە تەنیشت خۆیەوە چەند شووشەی دەرمان دەبینرا. لەوەدەمانەدا ماندووبوونی پێوە دیاربوو، بۆیەش ئەو داوا دەکات سەرۆك وەزیران پێش خوێندنەوەی بەیانەکە پشوویەك بدات، بەو

ڕستەیە ئایدن قسەی کردبوو:

ئەو پیاوەی پیاوی ئاشتی بووەو پیاوی هەیئەتی دەوڵەت بووەو پیاوی نەتەوە یەکگرتووەکانیش بوو، ئێستاش ئەو پیاوە هەر وایە.!

چاکە دانەوە

هارولد ماکمیلانی وەزیری دارایی زۆرپابەند بوو بە سیاسەتەکانی ئایدنەوە، پێش ئەوەی لە کۆشکی سپی دیمانەی ئایزنهاور بەتەنها لە رۆژی ٢٥ ی سپتەمبەردا بکات، ئامۆژگاری ئایدن دەکاتو دەڵێت:

ئایزنهاور سوورە لەسەرئەوەی بە هەر شێوەیەك بێت جەمال عەبدولناسر (١٥ ی یەنایەری ١٩١٨ _ ٢٨ ی سپتەمبەر ١٩٧٠) بڕوخێنێت، من شرۆڤەی رەوشی ئابووریو گرفتەکانم بۆ کرد، باسی دەستدرێژی خۆمانیشم بۆ کردو ئەویش لە بۆچوونەکان باش تێگەیشت.

کە ماکمیلان لەو سەفەرەدا وەزیری دەرەوەی ئەمریکی (جۆن فۆستر دالس) دەبینێت، راپۆرتێك بۆ ئایدن دەنووسێت، کەوا دالس وتوویەتی سەرەڕای ئەوەی کێشەی کەناڵی ئەلسویس هیچ باندۆرێکی لە سەر ئەو هەڵبژاردنە نییە کە لەو رۆژانەدا دەکرێت، بەڵام ئەگەر لە سەر هەر شتێك ئیمزایەك بکات، کارەساتێك روودەدات، ئەوەشی بەبیر هێنامەوە کەوا چۆن ئەوو سەرۆك ئایزنهاور لە مانگی مایۆی ساڵی ١٩٥٥ لە کاتی هەڵبژاردنەکانا یارمەتی ئێمەیان داوە، بۆیەش ئەو داواکارە چاکەکەی بدەنەوەو کۆشش بکەن رووداوەکان بگێڕێنەوە

پێش رۆژی ٦ ی نۆڤمبەر. ئەو لێدوانەی وەزیری دەرەوە دالس ئاماژەی ئەوە بوو کەوا ئەو هەنگاوە بۆ دوای هەڵبژاردنەکانی ئەمریکی دوابخرێت، ئایدن بە ئوسلوبێکی روون و ناسك لە نامەکانیدا لەگەڵ ئایزنهاور باسی ناسکی ئەو هەڵبژاردنەی کردبوو، پاش تێپەڕبوونی مانگی ئوکتۆبەریش ئایدن و ماکمیلان نەیانتوانی ئایزنهاور تێبگەیەنن لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی پرۆسەی پەلاماردانەکەی سەر وڵاتی میسر چەند کاریگەری لەسەر ئەودا هەیە. ئەوەش جێگای گێلییە ئەگەر ئەوە رەچاو نەکەن!

لێکدانەوەیەکی هەڵە

ماکمیلان وەك وەزیری دارایی کە نامەکانی لە واشنتۆنەوە لە شەوی ٥_٦ ی نۆڤمبەر دەگەیشتە دەست، ئەو یەکەم کەس بوو دەیزانی لێکدانەوەکانی سەبارەت بە کاردانەوەکانی ئایزنهاور کەوا جنیەی ئەسترلینی کاردانەوەیەکی گەورەی لەسەر پاشکەوتی پارەی بێگانە هەیە، ماکمیلان پێویستی بەوە هەیە قەرزی یەدەگ لە سەندوقی نەقدی دەولی وەرگرن، ئەوەش پێویستی بە یارمەتی ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا هەیە، دیارە یارمەتی و پشتیوانی ئەمریکا بۆ جینیەی بریتانی لەگەڵ شەڕ راگرتنەکە گرێدرابوو، کە دەبوایە لە ناوەڕاستی ئەو شەوە ئەوە رابگەیەنن. کە کاروانی کەشتیەکانی شەشەمی ئەمریکی لە سەر کەنارەکانی پۆرسەعید، دەریاوانی بریتانیان تەنگاو کردبوو، ئەوەش پەیامێك بوو بۆ ماکمیلان

بۆ گۆڕینی بۆچوونەکەی بۆ پشتیوانی سەربازی ڕاستەوخۆو خێرا. دەسەڵاتی ئایدن هەرگیز هەژانو گورزی وەك گورزەکەی ڕۆژی ٦ ی نۆڤمبەر بەرنەکەوتبوو، تاکە کەسیش لەو حکومەتە وەزیری دارایی ماکمیلان بوو، کە دەیتوانی ئەنجومەنی وەزیران لەسەر ئایدن هەڵسێنێتەوە بۆ دەست لەکارکێشانەوە، کە ئەوانیش ئامادەیی ئەوەیان هەبوو. بەڵام لەو دەمانە ئایدن زووتر دەجوڵێتەوەو داوا دەکات ئەنجومەنی وەزیران لە ژوورەکەی ئەو لە ئەنجومەنی عەموم لە سەعات دەو چارەکێك کەمی بەیانی کۆببنەوە، ئەویش دڵنیانەبوو کەوا دەتوانێت زۆرینەی دەنگەکان بۆ بەردەوامی ئەنجومەنەکە وەرگرێت بۆ بەردەوامی سیاسەتەکانی خۆی. ئەو دڵنیابوو کەوا ئەمریکییەکان هەر ئەو ڕۆژە بە بڕیارێکی ئەنجومەنی ئاسایش بایکۆتی ئابووریمان ناخەنە سەر، بۆیە وا باشە بە زووترین کات ئێمە ئاگربەستەکە ڕاگەیەنین، بە قسەی یەکێك لە ئەندامانی ئەنجوومەنەکە، ماکمیلان زۆر سووربوو لە سەر ئاگادارکردنەوەکەی کە ئەمریکییەکان بەنیازن بیکەن، بۆیە ئەو وەك وەزیری دارایی بە ئەنجوومەنی ڕاگەیاندبوو کەوا ڕەوشی داراییان زۆر ترسناکە.

قەیرانێکی دبلۆماسی

قەیرانێکی دبلۆماسی گەورەبوو، بۆیە ئایزنهاور وتبووی:

من شتی وام نەدیوە، کە هێزێکی زلهێز ئاژاوەیەکی لەو جۆرە دروست بکات، رەوشەکە بشێوێنێت. کە فشارەکانی ئەمریکا توند دەبێت و دۆستەکانیان دەکشێنەوەو ئەمریکییەکان فشارەکەیان لەسەر جنیەی ئەسترلینی توند دەکەن و هەرەشەکەی (نیکۆلا بولگانین) سەبارەت بە کێشەکەی ئەلسویس فەرەنسییەکان و بریتانییەکان زۆر سارد دەبنەوەو پاشەکشە دەکەن، لە بەیانی رۆژی ٤ ی فبرایر بولگانین ٢٠٠ هەزار سەربازی سۆڤیەتی و ٤ هەزار دەبابە بەرەو بودابست بەرێدەکات، لەولاشەوە لە ئەنجوومەنی ئاسایش هیچ هاوسۆزییەك بۆ پەلاماردانەکەیان پەیدا ناکەن.

ئایدن بە دیدی خۆی وای بە باش دەزانی تا هەموو کەناڵەکە دەگرن، بۆ پاراستنی ناوی بریتانییەکان و فەرەنسییەکان داوای بەستنی کۆبوونەوەکەی ئەنجوومەنی ئاسایش تا پاش رۆژی ٧ ی نۆڤمبەر دوا بخەن، بەوەش کات دەکوژن و هەموو کەناڵەکەش تەواو دەگرن، ئەوان واتە بریتانییەکان و فەرەنسییەکان مافی ڤیتۆیان بۆ هەر بڕیارێك دەردەکرد کە لە ئەنجومەنی ئاسایش لەسەریان دەربچێت، ئەوەش بۆچوونی سەرۆك وەزیرانی فەرەنسی (گی مولیە) و سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیلی (دیڤید بن گوریون) یش بوو، بەڵام ئایدن نەیدەتوانی زۆرتر چاوەڕوان بکات و لەڕوی ئەنجومەنی ئاسایش بووەستێتەوە.

رووپۆش لەسەردانان

لەبەردەم ئەنجوومەنی عەمومدا، وا نیشاندەدرا کەوا ئەو پەلامارە سەربازییەی سەر میسر، هیچ دەستی ئیسرائیلی تێدا نەبووەو بۆ بەرژەوەندی ئەوان نەبووە، بۆ ئەوەش بیانوو هەبوو. ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانو سەیرە کەوا ئایدن هەستیدەکرد ئەو دەتوانێ تا ماوەیەکی دووردرێژ پەردە لەسەر ئەو مەسەلەیە دانێتو بە شاراوەیی بمێنێتەوە، بۆیەش دوو دبلۆماسی رەوانەی پاریس کردبوو، تا لەوێ ئەو دیکۆمێنتانە کۆ بکەنەوە کە پاشان ناویان نابوو (پرۆتۆکۆلی سیڤەر)، کە بە ناوی ئەو دەڤەرەی پاریس ناونرابوو کە کۆبوونەوەکەی تێدا سازکرابوو، مەبەستیان لە کۆکردنەوەی دانەی راپۆرتەکەش بۆ فەوتاندنیان بوو. (سلویز لوید) لە یەکەم کۆبوونەوەی سیڤەر ئامادە دەبێت، بەڵام لە کۆبوونەوەی دووەمدا (پاتریك دین) ی دبلۆماسی ناودارو سکرتێری تایبەتی لوید (دۆناڵد لۆغان) بەشدار دەبێت. گی مولیەو دیڤید بن گوریۆنیش لە هەردوو کۆبوونەوەکەدا بەشداردەبن، لەوێ گفت دەدەن ناوەرۆکی کۆبوونەوەکە زۆر بەنهێنی بپارێزن.

ئایدن ئەوەی باش دەزانی کەوا لە وڵاتانی دیموکراسی هەتا هەتایە نهێنییەکان بە شاراوەیی نامێنێتەوە، سەرکردە فەرەنسییەکانو ئیسرائیلییەکان بە بڕیارەکەی ئەنجوومەنی وەزیرانی بریتانی بە راگرتنی پێشڕەوی هێزەکان لە ناوچەی کەناڵەکە تووڕە ببوون، ئەوانیش لە پەلامارەکە هەستیان بە شەرمەزاری نەدەکرد، بۆیە زۆریان مەبەست نەبوو، مەسەلە شاراوەکان بەنهێنی بهێڵنەوە. ئایدن

وای دەزانــی پـەردە دانـانو شـاردنەوەی ڕووداوەکـان بـۆ مـاوەی چـەند هەفتەیـەك لـە چاوو هەستی هـەواڵگری ئـەمریکی دوور دەمێنێتـەوە، ئەگـەر چـەند سـەعاتێکیش ئـەوان ئاگـادار نـەبن، باشـترە، ئـەوەش بۆچـوونێکی ناواقیعییـــە. بـــەڵام لـــە ڕاســـتیدا هـــەواڵگری ئـــەمریکی ڕایگەیانـــدبوو کـــەوا لـــە قۆناغـــە ســـەرەتاییەکانی پەلاماردانەکـــە ئاگاداربووە، بەڵام هەندێ هێمای گومـانیش هـەبوو، کـە لـە ڕۆژی ٢٤ ی نۆڤەمبەر فۆستەر دالس هەواڵی مەسەلەکەی زانیبوو، گومانی کردبوو کەوا فەرەنسییەکان بە هاوکاری ئیسرائیلییەکان ئەوەیان کردووە، هیچ بیری بۆ بریتانییەکان نەڕۆیشتبوو. کە فەرەنسییەکانو بریتانییـەکان دوا ئاگادارکردنەوەکەیان ڕاگەیاندبوو دالس گومانی لە پلانە شاراوەکان کردبـوو. (کریسـتیان بینـو) لـە ئایـدن واقیعـی تـر بـوو بـۆ بەرنامـە شاراوەو تەونـە نهێنییـەکەیان، بـەڵام ئایـدن خـۆی نیشـاندەدا کـەوا لـە ڕووی ئەمریکییـــەکان کەمتەرخـــەم نـــەبووەو هیچـــی نەشـــاردۆتەوە، بەوەش ئەمریکییەکان زۆرتر تووڕە دەکات.

وەڵامدانەوەی هەڵخەڵەتاندنەکە

دیارە کەوا ئایدن ماوەی دە ساڵە ئایزنهاور دەناسێت، ئەگـەر ئـەو ناسیارە دێرینـە لەبەرچاو بگرین، ناکرێ ئەوە قبووڵ بکەین کـەوا ئـەو وەڵامــی هەڵخەڵەتانــدنو چەواشــەکارییەکان نەداتــەوە، کــە لەلایــەن ناسیارێکیشەوە بێت، بەتایبەتی ئەگەر مەسەلەکەش گرنگو پڕ بایـەخ

بێت. بە قسەی سەفیری ئەمریکای ئەوکات لە بەریتانیا ئایزنهاور نەك دالسی وەزیری دەرەوە کەدەستێکی باڵای هەیە لە دیاریکردنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا. ئایدن سووربوو لەسەر هەڵوێستەکەی، کە لە ئەنجوومەنی عمومدا لە ٢٠ ی دیسمبەردا وتبووی:

من لەوە ئاگادارمو زووتر زانیوومە کەوا ئیسرائیل هێرش ناکاتە سەر میسر. دیارە کەوا ئەو قسەیەش درۆ بووە. لە ماوەی سیو دوو ساڵدا کە ئایدن لە پەرلەمان بووە لە پێش ئەنجوومەنەکە درۆی نەکردبوو. ئەوەش لە رەوشتو کەسایەتی ئەو نەدەوەشایەوە، بۆیەش هەر زوو دەست لە پۆستەکەی دەکێشێتەوە، بۆیەش لە رۆژی یەکی یەنایەری ساڵی ١٩٥٧ (هۆراس ئایانز) داوا دەکات سەرۆك وەزیران دەست لەکار بکێشێتەوە، ئەگەرنا لە کۆتاییدا دەبێ خۆی بکوژێت. دکتۆرێك وتبووی کەوا ئایدن جەرگی زیانی بەرکەوتبوو، بەڵام ئایدن لەبەر قەیرانی سیاسی ئیستقالەی داوە نەك لەبەر خراپی تەندروستی، پێش ئەوەی ئایدن دەست لەکار بکێشێتەوە زووتر ئاگاداری ونستۆن تشرشل دەکاتەوە. ئەو لە دوا ئەرکەکانیو پێش دەست لەکار کێشانەوەکەی وەك سەرۆك وەزیران، ئیستمارەیەك لەسەر دوا دیمانەی لە رۆژی ٩ ی یەنایەر لەگەڵ شاژن پڕدەکاتەوەو بۆ رۆژی دواتر ئیستقالەکە دەدات، ئەو بە شاژنی وتبوو:

کەوا راپۆرتی دکتۆرەکانم ئەوە نیشاندەدەن کە چاری تر نەماوە بێجگە لەوەی دەستبەرداری فەرمانەکان بم، نەك وەك سەرۆك وەزیرانی شاژن.

کۆتایی

پەیوەندی نەخۆشییەکەی ئایدن بە هەڵەکانی لە رووداوەکەی ئەلسویس چ بوو؟

مێژوونووس و پەرلەمانتاری پێشوو لەسەر لیستی حیزبی پارێزگاران (رۆبرت رودس) وا دەزانێت ئەو ناتوانێت هۆکارەکانی ئیلتزامکردن بە هەڵوێستە شەرعییەکان و نزیکبوونەوە لەوەی کە ئەو کەسێکی شەرعییە دەستنیشان بکات. کەسانی واش هەیە کەوا گومان دەکەن نەخۆشیەکەی رۆڵێکی دیاریشی هەبووە، دکتۆر (هیو تۆماس) کە یەکێك بووە لە دکتۆرە چارەسەرکەرەکانی و سەرپەرشتی تەندروستی ئایدنی کردووە، ئەوو دکتۆر (تی هانت) وایان دەزانی، ئەگەر ئایدن تەندروستی نۆرماڵ و ئاسایی بوایە، رەنگە لە رووداوەکەی ئەلسویسدا بە شێوەیەکی تر دەجولایەوە. کرۆکی مەسەلەکە لەو هەنگاوە سەربازییە تەنها ئەوەبوو کەوا بڕیارەکەیان لە سەر دەست لەناو دەستی ئیسرائیل بووەو بێ پرسی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایش کراوە. بەڵام هێماکانیش نیشانی ئەوە دەدەن گوایە ئەگەر تەندروستی ئایدن باش بووایە، ئەو کارەو ئەو هەنگاوە سەربازییەی نەدەکرد، بەڵام ئایدن زۆرتر لە روانگەی پەیداکردنی پێگەی سۆفیەتی بوو لە ناوچەکە، ئەوەشی بە هەڕەشە دەزانی لە ناوچەکە، بۆیەش رووداوەکان و بڕیارەکان هیچ پەیوەندی بە تەندروستییەوە نەبووە. ئەو هەستی دەکرد جەمال عەبدولناسری سەرکێش و پشتیوانلێکراو لەلایەن سۆفیەتەوە لە بەهاری ساڵی ١٩٥٧ بەرەو ئیسرائیل دەچێت و پەلاماری دەدات.

که کەناڵەکە خۆماڵی دەکرێت، نەخۆشییەکەی ئایدن یەکێك بوو لە هۆکارەکانی داڕشتنی بەرنامەی سیاسەتەکەی ئایدن. (رۆبەرت کار) لە ساڵانی حەفتاکان وەزیرێکی دیاری پارێزگارەکان بوو، لەودەمانەی پەرلەمانتاربووە دۆستایەتی لەگەڵ ئایدن خۆش بووە، زۆریش بەو سەرسام بووەو ماوەیەکیش پۆستی سکرتێری تایبەتی ئەو بووە، ئەو لەسەر مەسەلەی تەندروستیو باری هۆشیارییەکەی وتوویەتی:

من زۆرم لا سەیرە باس لەوە دەکرێت کەوا رەوشی تەندروستی ئەو کاریگەری لەسەر سیاسەتەکەی هەبووە، من بەو قسانە بڕوا ناکەم، چونکە ئەو پێش ئەوەی نەخۆش بکەوێت رەوشی باش بووە، هەمان بەرنامەو کارنامەی سیاسی هەبووە، من زۆریشم لەلا سەیرەو بڕواش ناکەم، ئەو لە بوارەکانی سیاسیو سەربازیدا هەڵە بکاتو حیساباتەکانی لە راپەڕاندنی کارەکانیدا تەواو نەبن.

دەبوایە بۆ بەرژەوەندی وڵاتەکە، دکتۆرەکان ئامۆژگاری بکەن، هەر هیچ نەبوایە، لەکاتی بەرزبوونەوەی تایەکانی بڕیاری دەرنەکردبایە.

ئەگەر لە شەوی ١٣ ی ئەکتۆبەر لەبەر خراپی رەوشی تەندروستی، بە کۆنگرەی حیزبی راگەیاندبوایە، کەوا من نەخۆشمو لەسەر رێنماییەکانی دکتۆرەکان دەست لەکار دەکێشمەوەو سەفەری جامایکا دەکەم، ئەوەی لە کەناڵی ئەلسویس کردی نەدەقەوما، مەسەلەکە لەو ناوچەیە بە شێوەیەکی تر دەکەوتەوەو مێژووی رووداوەکە بە شێوەیەکی تر دەنووسرایەوە. بەڵام دانوستانەکەی (سلوین لوید) لە نیویۆرك لەگەڵ وەزیری دەرەوەی میسری کە ئایدنو ئەنتونی ناتینگ

بەر لە کۆبوونەوەکەیان لەگەڵ شالیە بە گەشبینی دەزانیو چەند هەفتەیەکی زۆرتریشی دەویست، ئەگەرنا سەرۆك وەزیرانی راسپێردراو بە وەکالەت کارەکانی تەواو نەدەکرد، یان وەزیری دەرەوە لە رەوشێکدا دەبوو نەیدەتوانی سیاسەتێکی نوێ پەیرەو بکات وەك پێشنیارەکەی فەرەنسییەکانو ئیسرائیلییەکان، هەر هیچ نەبوایە تا کۆتایی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمریکی لە رۆژی ٦ ی نۆڤمبەردا. ئەگەر کەناڵی ئەلسویس پەلاماری نەکرابایەتە سەر سەر، ئەوەو رەوشەکەی هەنگاریا بەو جۆرەش نەدەکەوتەوە، کە شۆڕشی هەنگارییەکان کە لە رۆژی ٢٣ ی ئۆکتۆبەر هەڵگیرسابوو، ئاگربەستی تێدا راگەیاندرابوو، هێزە سۆڤیەتییەکانیش بەناچاری لە مەیدانەکە پاشەکشەیان دەکرد. لە رۆژی ٢ ی مانگی نۆڤمبەردا (نیکیتا خروشۆف) دیمانەی سەرکردەی یۆگۆسلاڤی (بروز تیتۆ) دەکات، لەوێ تیتۆ دان بەوەدا دەنێت کەوا پەلامارەکەی سۆڤیەت بۆ سەر هەنگاریا هۆکاری خۆی هەیە، دیارە کەوا خروشۆف وتوویەتی:

قەیرانەکەی ئەلسویس دەرفەتێکی گونجاو بوو، ئەو مەسەلەیە یارمەتی ئێمەی دا، ئەگەرنا لە خۆرئاواو نەتەوە یەکگرتووەکان دەبووە ئاژاوەو قەیرانێکی گەورە، ئەگەر بریتانییەکانو فەرەنسییەکانو ئیسرائیل ئەو هێرشەی کەناڵی ئەلسویسیان نەکردبوایە، ئەنجامەکە وا نەدەکەوتەوە، ئەوان لەوێو ئێمەش لە یۆگۆسلاڤیا دەستو پلانمان هەبووە. پاش ماوەیەکی کورت لە نیوە شەوی یەکشەممەی ٤ ی نۆڤەمبەر دەبابەکانی سۆڤیەتی سەنگەرە بەرگرییەکانی چواردەورەی بودابستیان شکاندو لە رۆژی دوایی (بۆب بیرسون دیکسۆن)

بروسکەیەك بۆ وەزیری دەرەوە لە نەتەوە یەکگرتووەکان دەنێرێت، تێیدا نووسیبووی: کە روسەکان هێرشیان کردۆتە سەر بودابیست، ئێمە هیچمان پێ ناکرێت، ناتوانین گلەیی‌و نارەزایی بکەین، چونکە ئەوان بودابیستیان بۆردومان دەکرد، لەولاشەوە ئێمە قاهیرەمان بۆردومان دەکرد، بۆیە دەسەلاتمان نییە. قەیرانەکەی ئەلسویس باندۆری زۆری لەسەر سیاسەتی دەرەوەی بریتانی‌و فەرەنسییەکان هەبوو، فەرەنسییەکان بە توندی بە رووی هەژموونی ئەمریکییەکان دەوەستانەوە. بریتانییەکانیش پاش شەرمەزاریی‌و شکانەکانیان‌و بۆ پتەوکردنەوەی پەیوەندییەکانیان بە ئەمریکییەکانەوە کەوتوونەتەوە کار، ئەوەش لە بروسکەی ماتەمینی ئایدن بوو لە رۆژنامەی تایمزی ساڵی ١٩٧٧ بلاودەبێتەوە کە نووسیبوویان:

ئایدن دوا سەرۆك وەزیران بوو کە هەستی دەکرد، بریتانیا تاکە زلهێزە، بەلام کە دەکەوێتە ناو قەیرانیش دەردەکەوێت وا نییە.!

بەشی دوەم

کەنەدی نەخۆشییەکەی لە ئەمریکییەکان دەشارێتەوە

سەرۆك جۆن كەنەدی و نەخۆشی ئەدیسۆن

لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٦٠ جۆن كەنەدی (٢٩ ی مایۆ ١٩١٧ _ ٢٢ ی نۆڤمبەر ١٩٦٢) لە هەڵبژاردنی سەرۆكایەتی بە ٣٠٣ دەنگ بەرامبەر ٢١٩ دەنگ لەگەڵ ریتشارد نیكسۆن بە سەرۆكی ئەمریكی هەڵدەبژێردرێت، بەوەش ئەو دەبێتە گچكەترین سەرۆكی ئەمریكی كە تەمەنی ٤٣ ساڵ بوو، بۆیەش ناوەكەی نەك تەنها لەناو ئەمریكا لە هەموو جیهان بڵاودەبێتەوە، هەر ئەویش كە دەمرێت بە تەمەن گچكەترین سەرۆك بوو، ئەوەی ناخۆشیشە ئەو چوارەم سەرۆكیشە دەكوژرێت. كە ئەو دەبێتە سەرۆكی ئەمریكی سەرۆكی سۆڤیەتی (نیكیتا خروشۆف) تەمەنی ٦٦ ساڵ بوو، سەرۆك وەزیرانی بریتانی (هارولد ماكمیلان)و سەرۆكی فەرەنسیش (شارل دیگۆل) لە هەفتاكانی تەمەنیاندا بوون، سەرۆك وەزیرانی هیند (جواهیر لال نەهرۆ) ش تەمەنی ٧١ ساڵ بوو، سەرۆكی ئیسرائیل (دیڤید بن گوریون) ٧٤ ساڵی تەمەن بوو، (پاپا یوحنای سیازدە) ٧٩ ساڵ بوو، راوێژكاری ئەڵمانی (كۆنراد ئادینادەر) یش تەمەنی ٨٤ ساڵ دەبوو. هەموو ئەو سەرۆكانە تەندروستیان لە كەنەدی تەمەن ٤٣ ساڵە باشتربوو.

نەخۆشی بە دزی

ئەمریکییەکان دەیانزانی کەوا سەرۆکەکەیان نەخۆشە، بەڵام هەموو زانیارییەکەیان لە سەر رەوشی تەندروستیو جۆری نەخۆشییەکەیان نەبوو، ئەو نەخۆشی ئەدیسۆنی هەبوو، تا ئەو نەمرێتو ژیانی بەردەوام بێت، دەبوایە نەخۆشەکە هۆرمۆنەکەی بگۆڕن، لە کاتی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکان جانتای دەرمانەکانی گوم دەکات، بۆیە کەنەدی بانگەوازی گشتی دەکات تا نهێنییەکەی نەدۆزرێتەوە، ئەوەش بوو گرەوەکەی بەرەو کۆشکی سپی دەدۆڕێنێت. سەرۆك کەنەدی نەیدەویست جۆری ژیانی بگۆڕێت، بە هیچ شێوەیەك نەیویست دکتۆرێکی تایبەت بە خۆی دەستنیشان بکات، دەرمانەکانی بە رێکوپێکی بەکارنەدەهێنا، لە بەرامبەر ئەوەش هێزی سەرۆکایەتییەکەی خۆی بەکارهێناوە بۆ پاراستنی نهێنی نەخۆشییەکەی، خۆی وەك گەنجێکی سەلامەتو ورە بەرزو پیاوی خێزانێکی بەختیار نیشانداوە، بەڵام ئەو دیمەنانە دوورن لە راستییەوە.

هەڵەکانی ساڵی یەکەمی

لە سەرەتای حوکمی سەرۆك کەنەدی، مـن لـە لەنـدەن خوێنـدکاری کولێـژی پزیشـکی بـووم، منـیش وەك بەشـێکی زۆری گـەنجانی جیهـان هیوامان بە سەرۆك کەنەدی بەرز بوو، کەوا جیهان لـە قـەیرانی شـەڕی ساردا بـوو، لەگـەڵ شـەپۆلی هـاتنی شـیوعیەتو هەڕەشـەکانی چـەکە ناوەکییـەکانو کێبڕکێـی چـەکدارییەکان، ئـەو دەیویسـت مەسـەلەکان چارەسـەر بکـات، هـەر ئـەو دەتوانێـت لـە قـەیرانی مووشـەکەکانی کوبـا دوورمان بخاتەوە.

لـە سـاڵی یەکەمیـدا کەنـەدی هەڵەیـەکی مـەزنی لـە مامەڵـەکردن لەگـەڵ کوبیـەکان کـرد، بەتایبـەتی لـە کێشـەی دورگـەی بـەرازەکان، کـە تێیدا لە رۆژی ٧ ی ئەپریلی ساڵی ١٩٦١دا دەستەیەك لە نەیارانی کاسـترۆ پلانیـان داڕشـتبوو شـەڕی حکومەتەکـە بکـەن، ئـەو پشـتیوانی ئـەو دەستەیەی کردبوو. پاش ئەو نسکۆیەو سەرنەگرتنی هێرشەکە، هەڵەی دووەمـیش دەکـات ئـەویش کـە لـە دیمانەکـەی لەگـەڵ خروشـۆفدا سەرناکەوێت، هۆی سەرنەگرتنی دیمانەکەش بە تەنها لە ئەستۆی ئەودا بوو. من وا دەزانم هۆکاری کەم ئەزموونی تاکە هۆکـاری سـەرنەکەوتنی ئـەو دوو کێشـەیە نـەبوو، بـەلکو رەگـی نەخۆشـییەکەی ئـەوو بـاری نالەباری تەندروستی هۆکارێك بوون. ئەگەرچی ئـەو دەسـتەیەی لەگـەڵ ئەودا کاریان دەکرد، دان بەوەدا نانێن کەوا ئـەو مەزنـدەیـە راسـت بێـت، بـەلام کـە (ریتشـارد ریگـز) رۆژانـەو بەسـەرهاتەکانی ئـەو سـەرۆکە گەنجەی نووسیوەتەوە، ئەو دەڵێ، زۆربەی ئەو راپۆرتانـەی کـە بـاس لـە نەخۆشییەکەی سەرۆك دەکەن راستن.

نەخۆشیو چارەسەرییەکان

من وا دەزانم کە رەوشی تەندروستی سەرۆك هەر لە سالّی ١٩٦١ وە باش نەبوو، بەلاّم وامدەزانی لە سالّی ١٩٦٢ باشتر دەبێت، ئەو گۆڕانەو نەخۆشییەکە رۆلّی هەبوو لە سەر وزەو دەسەلاّتی سەرۆك لە رۆژانەی هەردوو قەیرانی دورگەی بەرازەکانو مووشکە کووباییەکان.

زۆر ئامۆژگاری کەنەدی کرابوو، بۆچوون زۆربوون لە سەر هاوکاریکردنی نەیارەکانی دەسەلاّتی کاسترۆ، پێشبینی بۆ سەرکەوتنی ئەو پەلاماردانە زۆر لاوازبوو، بەلاّم کەنەدی لە دورگەی بەرازەکان سووربوو لە سەر نەبەردییەکە، ئەو حیسابی کێشە ناوخۆییەکانیشی دەکرد، دەیویست خۆی وا نیشانبدات کەوا سەرۆکێکی بەهێزەو لە ئایزنهاور کەمتر نییە، رۆبرتی براشی هاوبیربوو لەوەی لەگەلّ کوبا توندو بەزەبر بێت، براکەی رقی زۆری لە کەسایەتی کاسترۆش هەبوو، پاشانیش دەستی هەبوو لە هەولێك بۆ کوشتنیشی.

پەلاماردانێکی بێ بناغە...!

لە سەعات هەشتی بەیانی رۆژی ١٥ ی ئەپریلی ١٩٦١ دا، هەشت فڕۆکەی جەنگی جۆری بی ٥٢ لە نیکاراگوا هەلّدەستێتو فڕۆکەخانە سەربازییەکانی کوبا بۆردومان دەکەن لە کۆی ٣٦ فڕۆکەی جەنگی ناو فڕۆکەخانەکە پێنجیان دەسووتێنن. هەر لەو پلانەشدا فڕۆکەیەکی ئەمریکی بە مۆرو هێمای کوبا لە نیکاراگوا بەرەو میامی دەفڕێت،

مەبەستیش لەوە ئەوەبوو کەوا بڵێن فرۆکەوانێکی کوبی فڕۆکەیەکی فڕاندووەو لە میامی نیشتۆتەوە. لە بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان نوێنەری ئەمریکا ئەو هەواڵە بەدرۆ دەخاتەوە کە سوپای ئەمریکی پەلاماری کوبای دابێت، ئەو وتبووی ئەو فڕۆکانەی فڕۆکەخانەکانی کوبایان بۆردومان کردووە، ئەمریکی نەبوون، بەلام فڕۆکەی خۆیان بووەو نەیارەکانی کاسترۆ هێرشەکەیان ئەنجامداوە، دیارە نوێنەرەکەی ئەمریکا ئاگاداری ئەو رووداوە نەبووەو هیچ زانیاریشی نەبووە، ئەگەر سەرۆك کەنەدی داوای لێ نەکردبوایە، ئەو لەوەی کە ئاگاداری ئەو رۆژە نەبووە ئیستقالەی دەدا، کە پاشان راستییەکە دەزانێت توورەبوونەکەی سارد دەبێتەوە.

لە ئەنجامی پەلاماردانەکەی سەر ئەو دورگەیە، کەنەدی شکست دەخوات‌و هەزارو سەد کەسە کوبیە نەیارەکەی کاسترۆش خۆیان دەدەنە دەست، هێزە ئەمریکییەکان و ناتوانن ١٤ چەکدارە گەمارۆدراوەکەش رزگار بکەن. کەنەدی دەیویست هەڵەو هۆکارەکانی شکستەکەو رووداوەکە بخاتە ئەستۆی خەڵکانی ترەوە، بەلام لەوەیاندا خۆی هەڵدەخەڵەتاند، یەکێك لە شارەزاکان ئەو بڕیارەی کەنەدی‌و ئەو گیانبازییەی بە حیساباتی هەڵە پێناسە کردبوو. یەکێك لە کەسە نزیکەکانی کۆشکی سپی وتبووی: سەرۆك کەنەدی کەسێکی بە زەبرو بە هێز نەبوو، وەك چۆن وێناکرابوو، مەزاجی بە جۆری دەرمان‌و چارەسەرییەکانی دەگۆڕا، رێك ئەوەی لە قەیرانەکەی بەنداوی بەرازەکان لەسەر دەچەسپا.

ئێسکێکی تەڕ

کە پەلامارەکەی سەر کوبا سەرناگرێتو بەرنامە ئەمریکییەکە شکست دەخوات، سەرۆکی سۆفیەتی خرۆشۆف گاڵتەی پێدەکات، سەرۆك کەنەدی بە ئێسکی تەڕو ناسك دەشوبهێنێت، پێی دەڵێت کەوا ئەو بێ ئەزموونەو بەرگەی رووداوەکان ناگرێت، بەڵام پاش ١٨ مانگ لەو رووداوە کە قەیرانەکەی مووشەکە کوباییەکان سەرهەڵدەدات، ئەو بە شێوەیەکی ترو زۆر جیاوازتر لە جاران دەجوڵێتەوە، بەتایبەتی کە داوا دەکات دەستەیەك لە راوێژکاران بۆ دانوستان لە سەر ئەو پێشهاتە کۆببنەوە. گۆڕانەکە تەنها لە بەڕێوەبردنی قەیرانەکە نەبوو بەس، سەرۆك لە قەیرانەکەی دورگەی بەرازەکانیش ئەزموونی وەرنەگرت، بەڵکو گۆڕانەکە لەوانە قووڵتربوو ئەویش پەیوەندی بە ردوشی تەندروستی سەرۆكو چارەسەرییەکانی نەخۆشییەکەیەوە هەبوو، لەگەڵ هەموو کەموکوڕیەکانو شکستەکان لە پەلاماردانەکەی دورگەکەو قەیرانی مووشەکە کوباییەکان، دەبێ لەو دوو پێشهاتەدا تەندروستی سەرۆك رەچاو بکەین.

هەموو تۆمارەکانی تەندروستی بنەماڵەی کەنەدی لەبەردەستدا نییە، بەڵام من لێکۆڵینەوەم کرد لە هەموو ئەوانەی لەناو کتێبخانەکەی پارێزراو بوون، بە تایبەتی ئەو راپۆرتانەی ساڵانی ١٩٦١و ١٩٦٢، لەوانەوە دەردەکەوێت کەوا تەندروستی سەرۆك رۆڵی زۆری هەبووە لەسەرۆکایەتی کردنەکەی ئەودا. لەوانە دیارە کەوا تەندروستی ئەو لەسەردەمی منالییدا جێگیر نەبووە، ئەو لەساڵی ١٩٢٠و لە تەمەنی سێ ساڵیدا لەبەر نەخۆشی تای قرمزی لە

نەخۆشخانە نووستوە. لە تەمەنی ۱۳ ساڵیدا کێشی دادەبەزێت و گەشەی سست دەبێت، لە ساڵی ۱۹۲٤و لە تەمەنی ۱۷ ساڵیدا لە نەخۆشخانەی مایوکلینك و لە بەر هەوکردنی قۆڵۆنی بۆ ماوەی یەك مانگ دەمێنێتەوە. هەندێکیش وایان دەزانی لە سکیدا نەخۆشی تری هەیەو لە ساڵی ۱۹۳۷ەوە بۆ کەمکردنی ژانی قۆڵۆنی چارەسەری کورتیزنی وەرگرتووە. رەنگە لەودەمانە نەخۆشی HYPOADRINALISM هەبووە. کەنەدی بەردەوام ژانە پشتی هەبوو، رەنگە ئەوەشی لە پاش وەرگەڕانی ئوتومبێلەوە تووشی بووە کە لە تەمەنی گەنجییەوە روویداوە، هەندێکیش وا دەزانن ئەو نەخۆشییەی لە ئەنجامی دەرمانی STEROID کە زۆر بەکاریهێناوەو یان هەردووکیانەوە تووش بووە.

کۆڵۆنی دوازدە گرێ

لە رۆژی ۲۲ ی نۆڤمبەری ۱۹٤۳ لە پشکنینێکی پزیشکیدا دەردەکەوێت کەوا سەرۆك کەنەدی تووشی قورحەی (کۆڵۆن) دوازدە گرێ بووە، رەنگە ئەوەشی لە ئەنجامی بەکارهێنانی دەرمانی ستیرویدەوە بووە، بەردەوامیش ژانە پشتیشی هەبوو، لە چەندین نەخۆشخانە پشکنینیان بۆ کردووە، لە نەخۆشخانەی نیو ئەنگلاند لە رۆژی ۲۲ی یونیۆی ساڵی ۱۹٤٤ نەشتەرگەرییان بۆ کردووە، لەوێ دوای نەشتەرگەریەکە بۆی روونەبێتەوە مەزندەکەیان راست دەرنەچووەو ئەو دیسکی نەبووە. لە ئەنجامی پشکنینێکی وردا دەرکەوت کەنەدی

لاوازی لـه (غضـروفي) کرکراگـەی ریشـەیی هەیـە، رەنگـە ئـەوەش لـە ئەنجامی بەکارهێنانی دەرمانی ستیرۆیدەوە بووە، لە ئۆکتۆبـەری ساڵی ١٩٤٤ دەرزی پرۆکاینیان لە دەمارەکانی لای چەپی پشتی کەنەدی دابوو، ئەوەش ماوەیەك بووەو مەبەستیش لە کەمکردنەوەی ژانی پشتی بووە کە بە هۆیەوە زۆر دەینالآند.

زۆربـەی دکتۆرەکـان گەیشـتنە ئـەو رایـەی کـە زووتـر دکتـۆرێکی هێزی دەریاوانی پێشبینی کردبوو کەوا نەخۆشییەکەی ئـەو کۆنـەو لـە مێـژەوە ئـەو نـەخۆشـییەی هەیـە. ئەنجومـەنی تەندروسـتی هێزەکـانی دەریـاوانی لـە رۆژی ٢٧ی دێسـەمبەری سـاڵی ١٩٤٤ رایگەیانـدبوو، کـەوا کەنەدی تووشی ژانەسك هاتووە لە ئەنجامی مانەوەی ٥٠ سەعات لـەناو ئاوو ماوەی یـەك هەفتـەش ئـاوی نەخواردۆتـەوە، بۆیـە نـاوی کەنـەدی دانـراوە کە لە ١ی مانگی مارسی ساڵی ١٩٤٥ خانەنشـین بکرێـت، چونکە رەوشی تەندروستی باش نییە. لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٤٥ تـا ١٩٤٧ کەنـەدی ژانی گەدەو پشتی هەبووە، زووتر لە ساڵی ١٩٤٤ مەلاریای هەبووە پاشان مەلاریاکـەی بـۆ گەڕاوەتـەوە، بـۆ یەکـەمجار لـە سـاڵی ١٩٤٧ تووشـی نەخۆشی ئەدیسون بووە کە لەلایـەن دکتـۆر سیر (دانیـال دیڤـیس) دەوە نەخۆشییەکەی دۆزراوەتەوە، ئەودەمانە ئەو ئەندامی کۆنگریس بـووە لـە سـەر ویلایـەتی ماساتیوشـیش. پـێش ئـەوەی لـە سـاڵی ١٩٣٧ بچێتە نەخۆشخانەی لەنـدەن لینیك، دە ساڵ بـوو جۆرەها نەخۆشـی هـەبووە. لە ساڵی ١٩٤٧ دەوە نەخۆشییەکانی سەرسوڕانو تـاو مانـدبوونو لاوازیو کەمی کێشو زەردبوونی پێستی هەبووە، لەبەر هەر هۆکارێك بووبێـت دەرمانی کوریتسولی وەرنەگرتووە.

یەك ساڵی تر نازی

که له لەندەن نەخۆشییەکەی دەدۆزرێتەوە، دکتۆرەکان مەزندە دەکەن کەوا کەنەدی لە یەك ساڵی تر زیاتر نازی، لە گەشتەکەیدا لە لەندەنەوە بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکان لە ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٤٧ ژانی زۆر دەبێت، ژانەسەرو هەوکردنی سینگ و گەدەو میزڵدانی دەبێت، کە لە ساڵی ١٩٥١ سەردانی ژاپۆن دەکات نیشانەی نەخۆشی ئەدیسۆنی لێ بەدەر دەکەوێت. لە مانگی یۆلیۆی ساڵی ١٩٥٣ لە نەخۆشخانەی زانکۆی واشنتۆن دەمێنێتەوەو ژانەپشتی زۆرتر دەبێت. لە ١٢ی سێپتەمبەری ساڵی ١٩٥٣ کەنەدی لەگەڵ (جاکلین بوڤیر) پرۆسەی هاوسەرگیری دەکات، لە مانگی ئەپریلی ساڵی ١٩٥٤ەوە لە لاهای کلینیك تیشکی پشتیان گرتبوو، لە وێنەکەدا دەرکەوتبوو، کەوا جومگەی پێنجەمی خوارەوەی بڕبڕەی پشتی خوراوە، لە مانگی ئۆکتۆبەری هەمان ساڵدا نەشتەرگەرییەکیان بە سێ سەعات بۆ کردبوو، تێیدا پارچە کانزایەکیان بۆ بەهێزکردنی پشتی دانابوو، سەرەتا شتەکان هەموو باش بوون، بەڵام لە رۆژی سێیەمیدا هەستی بە ژانێکی دژوار کردبوو، ژانەکە کوشندە دەبێت هەتا دەرمانەکانی نارامکردنەوەکانیش سوودیان نەبوو، بۆیە کەنەدی دەبووژێتەوەو لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٥٥ نەشتەرگەرییەکی تری بۆ دەکەن، تا پارچە کانزاکەو بورغی نەشتەرگەرییەکەی بۆ دەربهێنن، چونکە ئەوەیان ئازاری زۆری داوەو هەراسانی کردبوو، هاوڵاتیانی ماساتیوشیش دەیانزانی کەنەدی نەشتەرگەری پشتی بۆ کراوە، بەڵام نەیاندەزانی کەنەدی نەخۆشی ئەدیسۆنیشی هەیە.

تاقیکردنەوەی ئازایەتی

ئەنجامـدانی دوو نەشـتەرگەری بـۆ پشـتی کەنـەدی، ئازایـەتیو خۆڕاگری ئەوی دەگەیانـد، بـەرگریو وورەی بـەرزی ئـەو کەسانە بۆتـە ئەزموونێك بۆ سازکردنی کتێبێك لەسەر کەسایەتییە مێژووییـەکان، کـە لـە ژیانیانـدا ئازایـەتییان نوانـدووە، ئـەوەی تۆمـاری نەخۆشـیو بوارەکانی چارەسەرییەکانی ئـەو بزانێـت، زۆرتـر بـە کەنـەدی سەرسام دەبێت. کە ئەمریکییەکان دەنگیان بە کەنەدی دابوو، هەر ئەوەندەیان دەزانی کەوا دەنگیان بـە گـەنجێکی تەندروسـتی بـاشو سـەلامەت داوە. کە لە ڕۆژانی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکاندا لـە دیمانـە تەلەفزیۆنییەکانـدا ڕووبـەڕووی ریتشـارد نیکسـۆن دەبێتـەوە، ئـەو وەك گـەنجێکی فـۆرم جوانو تەنـدروستو بە وورە، لە ڕووی نیکسۆنی ماندو دەوەستا، کە بـە ردێنی نیو تاشراو ئارەقەی لێ دەتکا دەردەکەوت. لە ماوەی هەڵبژاردنە سـەرەتاییەکانی حیزبـی دیموکراسـیو هەڵبژاردنـەکانی سـەرۆکایەتی ساڵی ١٩٦٠، دۆسـتو هەڤاڵەکانی نکـۆڵی ئـەومیان دەکـرد کـەوا کەنـەدی نەخۆشـی ئەدیسـۆنی هەیـە، هۆکارەکـەش ڕوونو ئاشـکرابوو کـەوا کەنەدی خۆی نکۆڵی لە نەخۆشییەکەی دەکرد.

لە نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٦٠ داو لە پاش هەڵبژدنەکەی سـەرۆکایەتی ڕۆبرت کەنەدی ڕازی دەبێت تەنها کەمێك زانیاری لەسـەر تەنـدروستی سەرۆکە هەڵبژێردراوەکە بدات. لە ژمارەی مانگی نۆڤەمبـەری گۆڤـاری TODAYS HEALTH وتارێك لەلایـەن (جانیـت ترافیـل)و (یـوجین کـۆهین) لەسـەر نەخۆشی ئەدیسـۆن بڵاودەبێتـەوە، ئـەوەش هێمایـەك دەبێـت بۆ نـەخۆشییەکەی سـەرۆك، بـەڵام ئـەو دوو نووسـەرە دەبووایـە

چـل سـاڵ چـاوەڕوانیان کردبووایـە تـا راسـتییەکانی تەندروسـتی سـەرۆکیان بـە هـەموو وردەکارییەکانـەوە بـزانن. هێشـتنەوەی نهێنییـەکانی نەخۆشـییەکەی ئـەو تـەنها بـۆ هاوڵاتیـانی ئـەمریکی نـەبووەو بـەس، بـەڵکو ئەوەنـدە نهـێنی بـووە کەسـە نزیکـەکانی، یاریدەرەکانیشـی وردەکارییـەکانی نەخۆشـییەکەی ئـەویان نـەدەزانی، بازنەیـەکی سـنووردار لـە دکتۆرەکـانو هاوسـەرەکەیو رۆبرتـی بـرایو باوکی دەیزانی کەوا ئـەو نەخۆشـەو چۆنو چ دەرمانێـك وەردەگرێـت. ژنێکی دکتـۆر بـە نـاوی (تراڤیـل) دەچـێتە نـاو کۆشـکی سـپیو دەبێتـە دکتۆری تایبەتی سەرۆك، ئەو لە بیرەوەرییەکانیدا نووسـیویەتی، کـەوا رۆژێکیان سەرۆك بە منی وتبـوو، کـەوا نووسـەری پەیامـەکانمو کەسـە نزیکەکـەم (تیـد سورنسـین) تاکـە کەسـە هـەموو شـتێك لەسـەر نەخۆشـیەکەم دەزانێـت. بۆیـەش سـەرۆك بـە دکتۆرەکـەی وتـووە، بـۆ پرسیارکردن لەسەر نەخۆشیەکەم دەکرێ پرسـیار لـەو کەسـە بکرێـت، تەنها ئەو هەموو وردەکارییەکانم دەزانێت.

دکتۆر تراڤیل دەڵێت تـا مردنـی سـەرۆك هـەموو وردەکارییـەکانی نەخۆشـییەکەی بـەنهێنی ماوەتـەوە. دکتۆرەکـەی دەرمـانی پرۆکـاینی PROCAINE بۆ دەنووسی، ئەو دەرمانەش کاردانەوەی نەگەتیڤی لـە سـەر تـەرکیزکردنو مانـدبوونو گـۆڕانی مـەزاجو دوودڵـیو لاوازیو نیگەرانیو هیلاك بوون هەبوو، ئەوانەش هـەموو لـە رەوشو رۆژانـەی سـەرەتایی سـەرۆکی لـە کـاتی بەڕێوەبردنەکـە دیـاربوون. سـەرۆك بـۆ کەمکردنەوەی ژانەپشتەکەی رۆژانـە پێـنج جـار بـە نـاوی گـەرم خـۆی دەشووشـتو کورسـییەکی تایبەتیشـی بـەکارهێناوە، بێجگـە لەوانـەش

دەرزی PROCAINE رۆژانــە ســێ هــەتا شـەش لـە خـوارەوەی پشـتی خۆی داوە. لە ناو تۆمارەکانی دکتۆر تراڤیلدا نووسراوە کەوا سـەرۆك کێشـەو ژانـی لـە گـەدەو قۆلـۆنو پرۆسـتاتو تـای زۆرو وشـکبوونەوە Abscessesو خەوزڕانــدنو بەرزبوونــەوەی کۆلســترۆڵی خــوێن، ئەوانــەو ژانەپشـتی زۆریشـی هـەبووە. کەنـەدی بـۆ چارەسـەرییەکان دەرمانی زۆر وەرگرتووە، دەکرێ بگوترێ ئەو دەرمانانە رۆڵی هـەبووە لەسەر بڕیارەکانی ئەو لەسەر قەیرانەکەی دورگەی بەرازەکان...؟ بـۆ چارەسەری ئەو لە نەخۆشی ئەدیسۆن TESTOSTERONC دەرمـانی وەرگرتووە، ئـەوەش هەنـدێ جـار سـەرۆکی بـەرەو تونـدکاریو هەسـتی دژواریو دوژمنایەتی بردووە.

لەگــەڵ نزیکبوونــەوەی کـاتی پەلامارەکــەی دورگەکــە، کەنــەدی رەوشی هیلاك بووە، رەوشی ئەوەندە ماندوو دەبێت دکتۆرەکان ناتوانن بڕیــار بــدەن کــەمێکی گونجـاوی لــە سـتیرویدو تسنوسـترۆن بدەنــە نەخۆشەکەیان. کەنەدی هەر لـە سـاڵی ١٩٤٠ ەوە دەرمـانی بـۆ نەخۆشـی میزڵدانیش وەرگرتـووە. کـە بـە فـەرمانی ئـەو پەلامارەکـەی کوبـا لـە رۆژانــی ١٧و ١٨ ی ئــەپریلی ســاڵی ١٩٦١ دەکرێـت، دەبـێ شکسـتەکە چ کاریگەری لەسەر تەندروستی هەبووبێت...؟

لێکهەڵوەشانەوەکە

بۆ وەلآمدانەوەی پرسیارەکەی سەرەوەمان دەڵێین، ئەو لە ئەنجامی ئەو رووداوەو هەرەسەکە، تووشی رەشانەوەیەکی زۆرو هەوکردنی میزڵدان بووە، لە کاتی رووداوەکەش سەرۆك دەرمانی زۆری وەرگرتووە. لە رۆژی دواتر وەزیر (شیستر باولز) بەشداری لە دانیشتنی حکومەت بە سەرۆکایەتی سەرۆك دەکات، لەوێ سەرۆکی دیوە کە بە یەکجاری لێکهەڵوەشاوەتەوە. ئەوەدەمانە ئەو قسەی هەموویانی بە بێ مانا دەربڕیوە، قسەی لەبەرخۆی کردووە، لە قەیرانەکە خەوی لێ نەکەوتووەو تەنگژەکەی زۆر مەزن بووەو دەکرێ بڵێین توندترین قەیران و نارەحەتیەکانی ئەو بووە، بەردەوامیش لەگەڵ باوکی بە تەلەفۆن قسەی کردووە، ئەوەشیان لە کەسێکی سەرکردەی بالآی هێزە چەکدارەکان نەدەوەشایەوە.

لە بەڵگەنامەکانی پنتاگۆندا دیارە کەوا سەرۆك کەنەدی لە کۆبوونەوەی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی رەزامەندی لەسەر هەنگاوە نهێنییەکانی ڤێتنام دەربڕیوەو بۆیە هێزە تایبەتییەکان لە پاش چەند هەفتەیەك لە ڤێتنامی باشوور دەکشێنەوە، هەندێك رایان وایە لەوەدەمانەوە بڕیارە ترسناکەکە دەردەچێت و شەڕەکە لە ڤێتنام گەرم دەبێت. سەرۆك لە رۆژی پێشتر کاری سێکسیشی لەگەڵ یەکێك لە دۆستەکانی لە شیکاگۆ کردووە، ئەگەرچی ئەو لە رووی جەستەیی و عاتفییەوە بە هیچ شێوەیەك ئامادەیی لەسەر بڕیارەکان نەبووە.

بەشی یازدەهەم

ئەو دکتۆرەی چارەسەری کەنەدی دەکرد، مۆڵەتی کاری نەمابوو

لە ماوەی مانگی مایۆی ساڵی ١٩٦١ دووبارە کەنەدی لە لای دکتۆر (ماکس جاکویسون) چارەسەر وەردەگرێتەوە، کە لە ماوەی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکاندا سەردانی دەکرد، ماکس دکتۆرێکی ئاسایی نەبوو، ناوبانگی بەوە دەرکردبوو کە لە کلینکی خۆی لە نیویۆرك چارەسەری کەسە ناودارەکان و دەوڵەمەندەکانی دەکرد، ئەوانەی دەیانویست وزەو تاقەتی سێکسییان بزانن، تێبگەن هەر گەنج ماون یان پێویستیان بە داوو دەرمان هەیە...!

دکتۆرەکە بەپێی چەندین راپۆرت هەر لە ساڵی ١٩٧٥ەوە مۆڵەتەکەی لێ وەرگیراوەتەوەو بەوەش تاوانبارکراوە کە دەرزی قەدەغەکراوی لە نەخۆشەکانی داوە، بەڵام ئەوەش ئاشکرا نەکراوە کە سەرۆك کەنەدی تەنها لە ساڵی ١٩٧٢ لەلای دکتۆر جاکوسون چارەسەرکراوە، ئەوەش لە وتارێکی رۆژنامەی نیویۆرك تایمزەوە هاتووە. ئەگەرچی کەسە نزیکەکان لە سەرۆك کەنەدی نکۆڵی لەو هەواڵە دەکەن، بەڵام کە (رۆبرت والیك) لە ساڵی ٢٠٠٢ ژیاننامەی ئەو بڵاودەکاتەوە، نووسیویەتی، کەوا سەرۆك کەنەدی لەلای ئەو دکتۆرە دەرزی ئارامکردنەوەی لێدراوە، ئەوەشی لە ناو راپۆرتە نهێنییەکانی ناو تۆمارەکانی نەخۆشخانەکانەوە دەرهێناوە.

سەرۆك لە ماسولکەکانی ئاسوودەیە

لەناو بیرەوەریەکانی دکتۆر جاکویسون، کە بلاونەکراوەتەوە بەشێکی تەرخانە بۆ تەندروستی سەرۆك کەنەدی، لەوێ دیارە کەوا دکتۆرەکە پێشەنگی چارەسەریەکانی نیگەران و هیلاکبوونی ئەو بووە، لە پاش ئەوەی کەنەدی بۆ جاری یەکەم لە کلینکەکەی خۆیدا لە مانگی سپتەمبەری ساڵی ۱۹٦۰سەردانی ئەو دکتۆرە دەکات، لەوێ دکتۆرەکە دڵنیای دەکاتەوە کەوا ماسولکەکانی بەهێزن، بەوەش هەست بە خۆشیو کامەرانی دەکات کە دەزانێت ماسولکەکانی بەهێز بوونەتەوە. بەڵام دکتۆرەکە باسی ئەوە ناکات چ جۆرە دەرمانێکی بە سەرۆك کەنەدی داوە، بەڵام دیارە کەوا ئەو دەرزی ئارامکردنەوەی بە نەخۆشەکانی داوە، بەتایبەتی ئەو دەرمانەی بە دەستی خۆی سازی دەکردن، کە ناوی نابوو (ئێکس ئا ئێم) کە بریتییە لە تێکەڵەیەك لە ئارامکردنەوەو سیترۆید. دکتۆر جاکویسون باسی ئەوە ناکات کە ئەو جۆرە دەرمانەی بە کەنەدی داوە، ئەگەرچی ئەوەیان زۆر ئاساییە.

ئێف بی ئای دەرمانەکە دەدۆزێتەوە

سەرۆك کەنەدی لە نێوان رۆژانی ۱٦ تا ۱۸ ی مایۆی ساڵی ۱۹٦۱ سەردانی کەنەدای کردووە، کە بۆ چاندنی نەمامێك، زەوی کۆڵیوەو ژانەپشتی تووش بووە، بەڵام ترافیل باسی ئەو ژانەی نەکردووە، تەنها

ئاماژهى بهوه داوه كهوا سهرۆك ماندووه، رهنگه ئهو بۆ چارهسهريش دهرمانيشى وهرگرتبێت، بهلاّم به رهسمى له بيرهوهرييهكانيدا ئامـاژهى بـهو چارهســهرييه نــهداوه، ئهگــهرى ئــهوه ههيــه ئــهو راپۆرتانــه نهدۆزرابنــهوه. دكتــۆر جاكويســون نووســيويهتى كــهوا ئــهو هاوســهرى سهرۆكيشـى چارهســهركردووهو ســهرۆكيش لــه كهنــهدا دارى چـاندووه ژانهپشتى بههێزى تـووش بـووه، بـۆ كهمكردنـهوهى ژانهكـهو گونجـانى هێزو وزهى لهگهلّ ماندبوون ئامۆژگارىو چارهسهرى كـردووه، بـهوهش پێويستى به دهرمانى ئارامكردنهوهو سيرويد ههبووه، دهلّێن ئێـف بـى ئاى پێنـج شووشه دهرمانى لهناو كۆشكى سپى دۆزيوهتهوه، پاش ئهوهى شووشــهكان پشــكێنراون دهركــهوتووه لــهناو شووشــهكاندا ئاوێتــهى ئارامكهرهوهو ستيرويديان تێدابووه. پاش ئهوهى له مانگى مايۆى سالّى ١٩٦١ سهرۆك كهنهدى چارهسهرييهكان وهردهگرێت دهتوانێت برِوات، به قسهى دكتـۆر جاكويسـون سـهرۆك وتبـووى ههسـتدهكهم تهنـدروستيم باشـهو داواى لێكـردووه لـه ههفتـهى داهـاتوو بـه يهكـهوه سـهفهرێكى ئــهوروپى بكــهن، لــه راپۆرتهكانــهوه ديــاره كــهوا كــاتى روودانــى پهلامارهكــهى دورگــهى بــهرازهكان ئــهو هــيچ جــۆره دهرمــانێكى وهرنــهگرتووه، بـهلاّم رهنگـه لـه كـاتى كـۆنگره لووتكهييهكـهى لهگـهلّ خرۆشـوف، يـان پـاش كۆنگرهكـه، يـان دوو ههفتـه پـێش قهيرانهكـه دهرمانى وهرگرتبێت. ئهوهى شايانى باسه له تێبينييهكانى ترافيليدا ، به هيچ شێوهيهك ناوى دكتۆرهكهو دهرمانهكان نههاتووه.

نیگەرانییەکی زۆر

لـە هـاوینی سـاڵی ١٩٦٢ ەوە رۆبـرت کەنـەدی بـرای سـەرۆك لـە پەیوەندییەکەی کەنـەدی بـە دکتـۆر جاکویسون زۆر نیگـەران دەبێـت، بۆیـە داوا لـە ئێـف بـی ئـای دەکـات ئـەو دەرمانانـەی کـە لەلایـەن ئـەو دکتـۆرەوە دەدرێتـە براکـەی تـەحلیل بکـەن، پـاش ئـەوەی دەرمانەکـە تەحلیل دەکەن، رازی دەبن تا پایزی ساڵی ١٩٦٢ ئەو دەرمانە وەرگرێـت، بۆیە دکتۆرەکە دەرمانە ئارامکەرەوەکانو ستیرونی بـە بـەردەوامی بـە کەنەدی داوە، بەتایبەتی کە لە سەفەرەکەی ئەوروپا هاوشانی بـووە لـە پاریسو ڤییەناو لەندەن، ئەوەش ببـووە جێگـەی نیگـەرانیو نـاڕەزایی دکتۆرەکانی ناو کۆشکی سپی. ناڕەزاییو نیگەرانییـەکان سـەبارەت بـە چارەسـەریەکانی جاکویسـون، بـە هـیچ شـێوەیەك کـاری لـە کەنـەدی نەکردووە.

پرسیارێکی گرنگ

سـەبارەت بـە مەسـەلەی پرسیارە گرنگەکـەش ئەوەیـە، ئایـا ئـەو چارەسـەریە سـەرکەوتوو بـوو...؟ هـەموو نیشـانەو بەڵگـەکان ئـەوە دەسەلمێنن کەوا دەرمانەکان و بۆچوونەکانی کەنـەدی لـە کۆبوونـەوەی لووتکـەیی لەگـەڵ خروشـۆف، رۆڵـی خراپیـان هـەبووەو شکسـتیان بـەو داوە. تـەنها یـەك دکتـۆر سەرپەرشـتی رەوشـی تەندروسـتی کەنـەدی نـەکردووە. قسـەیەك لەسـەر کەنـەدی هەیـە، کـەوا سـەرۆك کەنـەدی

چەند شەیدای زۆری ژنان بووە، ئەوەندەش شەیدای زۆری دکتۆرەکانیش بووە، ئەگەر ئەو قسەیەش راست بێت. جاکویسۆن دەڵێت، بەیانییەکیان سەردانی سەرۆك کەنەدیم دەکرد، کە چووم بینیم شووشەیەك دەرمانی دیمبرولی لە پێشە، کە ئەوەش جۆرێکە لە مۆرفین، ئەوەشم لە ناو گەرماوەکەی ئەو دۆزیوەتەوە، دیارە سەرۆك خۆی ئەو دەرزییەی لە خۆی داوە، دکتۆر جاکویسۆنیش زۆر دژی ئەوەبووە کە ئەو جۆرە دەرمانانە بەکاربهێنێت، بەڵام کەس زانیاری ئەوەی نییە کە سەرۆك چەند خووی بە دەرمانی دیمبرول گرتبێت، یان دەرمانی تری لەو جۆرەی وەرگرتبێت.

دەڵێن سەرۆك کەنەدی لەسەر داوای خۆی و پێش کۆبوونەوەکەی لەگەڵ سەرۆکی سۆڤیەتی نیکیتا خرۆشۆف بۆ کەمکردنەوەی ژانەپشتی تا بتوانێت چوار سەعات خۆی راگرێت، ئەو دەرمانەی وەرگرتووە، بۆیەش کەنەدی داوای لە دکتۆر جاکویسۆن کردبوو لە کاتی ئامادەبوونی لە ئاهەنگێکی مۆزیکی لە نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٦١ لە کۆشکی سپی هەمان چارەسەرییەکەی ڤییەنای بداتێ. کە لە کۆبوونەوەکەی ڤییەنا تەواو دەبێت یەکسەر کەنەدی بەرەو لەندەن بەرێ دەکەوێت تا لەوێ لەگەڵ سەرۆك وەزیران هارۆڵد ماکمیلان کۆبێتەوە، لەوێش بە قسەی دکتۆر جاکویسۆن ئەو دەرمانەی کە پێش کۆبوونەوەکە وەرگرتووە، لە ماڵی مێردی خوشکی جاکی کەنەدی ماوەتەوە کە دەکاتە شازادە ستانسلۆ رادزویل، بۆ بەیانییەکەی کەنەدی بە فڕۆکەیەکی سەرۆکایەتی دەگەڕێتەوە واشنتۆن، دکتۆرەکە لە سەر پشتی فڕۆکەکە دەرزییەك لە سەرۆك دەدات.

ئەو بەبێ ژن چۆن دەگوزەرێنێت...؟!

لە یەکەم دانیشتنی کۆبوونەوەکەدا ماکمیلان هەستیکردبوو کەنەدی ژانەپشتی هەیەو ماندوو دەبێت، بۆیە ماوەیەك کۆبوونەوەکە رادەگرێت، لە ژوورێکی ئاساییدا دەمێنێتەوەو قسەی سادەو لاو... دەکەن، تا سەرۆك پشوویەك بدات، ئەوەش بۆ ئەوە بوو کەس ... بەوە نەکات کەوا میوانەکەیان باری تەندروستی باش نییە، بەیەکەوە لە سەعات یازدەو نیوی بەیانییەوە تا سەعات سێی نیوەشەو سەندەویش‌و ویسکی دەخۆنەوە، لەوێ کەنەدی بە هاوڕێیەکەی وتبوو، کەوا سەرۆکی سۆڤیەتی چەند قسە لە رووە. ئەگەرچی ئەو دوو سەرکردەیە لە تەمەندا زۆر جیاوازبوون، هەڵوێستەکانیان لە یەکتریش جیاوازبوون، بەڵام کەنەدی‌و ماکمیلان زۆر هاوڕێ بوون، باسی زۆر مەسەلەیان کردووە، تا گەیشتۆتە بابەتی ژنیش، بۆیە رۆژێکیان لە ماکمیلانی پرسیوە، من تێناگەم چۆن تۆ بێ ژن دەحەوێیتەوە، من ئەگەر سێ رۆژ بێ ژن بم ژانەسەر دەمگرێت. رۆژێکیان خروشۆف بە شێوە هۆڤیانەکەی خۆی وتبووی:

بەرلین بۆ خۆرئاوا وەك گون وا بوو، هەر دەمێ خۆرئاواییەکان ویستیان هاوار بکەن، ئێمە دەیگوشین.

بەڵام لە بەڵگەنامەکاندا وادیارە خروشۆف (١٧ی ئەپریلی ١٨٩٤ ـ ١١ی سێپتەمبەری ١٩٧١) مەبەستی شەڕ نەبووەو حەزی بە نائارامی نەکردووە، بەڵکو ئارامی ئەوروپای ویستوە تا دان بە کۆماری ئەڵمانیای خۆرهەڵاتدا بنێن. کۆبوونەوەی لووتکەیی نێوان کەنەدی‌و خروشۆف لە ڤییەنا خاڵێکی وەرچەرخان بوو بۆ سەرۆکی ئەمریکی، پاش

قەیرانەکەی دورگەی بەرازەکان کەنەدی گلەیی لە کەسانی تر دەکرد، بەلآم پاش ئەو کۆبوونەوەیە هەستیکردبوو ئەو هەڵەی کردووەو کەسی تر دەستی لەو قەیرانو تەنگژەیەدا نییە، خۆی تەنها بەرپرسە. کەنەدی بەشانازییەوە دەیگوت من سروش لە ئەبراهام لینکۆڵن وەردەگرم، کە وتوویەتی:

من دەزانم خودا هەیەو بەر لە زریان هەڵکردن من هەستی پێدەکەم، ئەگەر بوارێکم دەستکەوت من رووبەرووی دەبمەوەو بەربەرکانێی دەکەم.

بەلآم کەنەدی نەیتوانی بە رووی ئەو باهۆزە بووستێت کە لە هاوینی ساڵی ١٩٦١ هەڵیکردبوو، لە رووی هۆشو جەستەش ئامادەیی تێدا نەبوو، کە دەرزییەکانی دکتۆر جاکۆیسۆنیشی وەردەگرت مەبەستی هەبووە.

خوگرتن بە مادده سڕکەرەکانەوە

کۆشکی سپی دانی بەوەدا نابوو کە کەنەدی ژانەپشتی هەبووە، بۆیەش لە رۆژی ٨ ی یونیۆدا رایگەیاندبوو کەوا سەرۆك بۆ پشوودانو حەوانەوە دەچێتە پالم بیتش لە فلۆریدا، بەلآم باسی ئەوەیان نەکردبوو چ جۆرە چارەسەرییەکی دەدەنێ، بۆیەش سەرۆك تا رۆژی ١٢ ی مانگی یونیۆ هیچ کارێکی رەسمی نەکردووە، لە رۆژی ١٦ ی مانگی یونیۆدا سەرۆك گەڕاوەتەوە کۆشکی سپی، بەلآم بۆی نەدەکرا بەسەر

پەیژەکانــدا ســەربکەوێت، تــا بگاتــە نــاو نووســینگە هێلکەییەکــە، ســەرۆکیان بــە بەرزکەرەوەیــەکی چــاکردنەوەی ماکینــەی فڕۆکــە بەرزکردەوە.

خورانی قووڕگ

لە رۆژی ٢٠ ی یونیۆدا سەرۆك هەستیکردووە قووڕگی ژان دەکات، ترافیل لە رۆژی ٢٢ی ئەو مانگەدا وتبووی رەوشی سەرۆك زۆر خراپ بوو، ئەو رۆژە لە رۆژە ناخۆشەکانی ئەو بوو لە ناو کۆشکی سپیدا، پلەی گەرمیی جەستەی زۆر بەرزدەبێتەوە، بۆ چارەسەرییش چەند دەرزی پەنسلینیان لێداوەو گەرماوێکی ساردیان بۆی کردووە.

ژان و خەواڵوو بوون

لە مانگی ئۆگۆستی ساڵی ١٩٦١ کەنەدی هەست دەکات ژانی زۆرەو بەردەوام خەواڵوو دەبێت، بۆیە دکتۆر ترافیل دەرزی پرۆکاینی لێداوە، رۆژانــە پێــنج تــا شــەش دەرزی وەرگرتــووە، لەگــەڵ ئەوەشــدا دەرزی ئارامکردنەوەکــەی دکتــۆر جاکویسۆنیشــی وەرگرتــووە، ئــەو وتبــووی کەوایــە رۆژی ٢٨ی ئۆگۆســت لــە ماساشوشــتس دەمێنێتــەوەو بــە

رێکەوتیش دەگاتە سەرۆك لە شاری هایانیس، دەڵێ کە سەرۆکم بینی، هەستمکرد توورەیەو کە چارەسەرم کردووە ئارام بۆتەوە، بۆ جاری دووەمیش لە رۆژانی ١٨و ١٩ ی مانگی سپتەمبەر ئەو دەچێتەوە نیویۆرك، لە رۆژی ٢٥ ی سپتەمبەردا پێش ئەوەی وتارەکەی لە نەتەوە یەکگرتووەکان پێشکەش بکات کەنەدی هەست دەکات قورگی هەوی کردووە.

حاڵەتێکی ترسناك

لە پایزی ساڵی ١٩٦١ رەوشی خراپ دەبێت، دکتۆرەکەی هێزە دەریاوانییەکە (جۆرج بیرکل) دەڵێت: زۆر ناخایەنێت سەرۆك لە پێ دەکەوێت، بۆی ناکرێت ئەو بە پێیان بڕوات و ناچاریش دەبین کورسی بۆ دابنێین، بەڵام ئەو رەوشەو راستی هەواڵی تەندروستی سەرۆك هەمووی لە چاوی میدیاکان دەشارنەوە. هەردوو دکتۆر بیرکلی و کۆهین دوا دەرفەتیان بۆ ترافیل دانابوو، کەوا چیتر دکتۆر هانس کراوسی پسپۆڕ لە نەخۆشییەکانی پشت پشکنین چارەسەری نەکات، ئەوان خۆیان راستەوخۆ لەگەڵ سەرۆك قسە دەکەن، چونکە هەردووکیان هەستیان بەوە کردبوو کەوا تەندروستی سەرۆك بەرەو شپرزەیی دەڕوات، ئەگەر بەو شێوەیە بڕوات تەنها ئەوەی بۆ دەمێنێتەوە بە دەرمانەکان بژیت و ژیانی سنووردار دەبێت.

تەنها میدیا نەبێت

سەرەتا ترافیل ویستبووی رێگا نەدات کراوس بانگ بکرێت، ئەو وتبووی سەرۆك ناخوازێت چیتر دکتۆری تر بهێننە ناو کۆشکی سپی، ئەو قسەیەش سەرنجی میدیای راکێشابوو، رەنگە کراوس هاتبوایە ئەو لەو کارە دوور دەخرایەوە، کە لە رۆژی ١٧ ی ئوکتۆبەر کراوس لەو نزیك کراوەتەوە، پێگەی ترافیل و کارەکەی شلۆق بووەو ناوی ئەو کەمتر هاتووە. پاش ئەو ژنە دکتۆرە لە ساڵی ١٩٦١ دکتۆر بیرکلی دەبێتە ئەندامێکی تیمی چارەسەری ئەو لە کۆشکی سپی، ئەگەرچی ئەو گۆڕانە سەرەتا باس نەکرا، بەلام ترافیل وەك ئەندامێکی تیمی تەندروستی سەرۆك دەمێنێتەوە. کە لە مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٦١ دەرمان و چارەسەریەکانی کەنەدی کەم دەکرێتەوە هەستدەکرێت رەوشی باشتر دەبێت، باشترو وردتر بیردەکاتەوەو بڕیارەکانی بەئاراستەتر دەبن، دەبوایە زووتر دەرمانەکانی ئەو نەخۆشە کۆنترۆڵ بکرێت، بەرنامەی چارەسەرییەکەی سەرچاوەکانی یەك بخرێت، لە هەمان مانگدا سەرۆك کۆرسێکی چارەسەری ژانەپشت وەردەگرێت، کەواتە ساڵێك پێش قەیرانەکەی مووشەکەکانی کوبا، لەو کۆرسەدا سوودی زۆر دەبینێت.

ماسولکە لاوازەکان

کە دکتۆرەکان چارەسەری پشتی سەرۆکیان دەکردو ئەنجامی باشی لێدەکەوتەوەو لەکاتی قەیرانی مووشەکەکاندا باش بوو، لە رۆژی ١٧ی نوکتۆبەردا دکتۆر هانس کلاوس سەرۆك دەپشکنێت دەبینیٚ ماسولکەکانی پشتی سەرۆك لاوازن، ماسولکەکانی هەردوو قاچەکانیشی لاوازن.

تارمایی ئیفلیجبوون

دکتۆرەکەی کەنەدی بە روونی بە سەرۆك دەبێژێت ئەگەر هەفتانەو بەردەوام پێنج رۆژ راهێنانی وەرزشی نەکەیت ئەوە دووچاری ئیفلیجبوون دەبیت، کە دکتۆرێکی نویٚ دەگاتە ناو کۆشکی سپی، سەرۆك لەوە دەترسێت میدیاکان لە راستی نەخۆشیەکانی ئەو تێبگەن. لەو دەمانەش رێکدەکەون لەسەر ئەوەی دکتۆر کراوس بۆ سەرپەرشتیکردنی راهێنانەکانی سەرۆك بێتە کۆشکی سپی، تا هیچ چرپەو پڕوپاگەندەش لە کۆشکەوە دەرنەچێت، رێورەسمی زۆر وریایانە دادەنێن تا قسەکانی ناو کۆشك دەرنەچێت، ناچار دەبن گویٚ لە ناخاوتنەکانی دکتۆرەکەش رابگرن، کۆشکی سپی زۆر گومان لە دەزگای ئێف بی ئای دەکات، کە بەردەوام دەیویست راستی رەوشی سەرۆك تێبگات. کراوس ٣٣ جار لە ماوەی چل هەفتەو لە نێوان رۆژی

١٧ ی ئوکتۆبـەرو ٢٤ ی یەنایـەری سـاڵی ١٩٦٢دا سـەردانی کۆشـکی سـپی کردووە، ئـەو مەساجی بـە پشتی سـەرۆك کـردووەو لەبـەر رۆشـنایی‌و ئاگاداری تـرافیلەوە دەرمانیشی پێداوەو حوقنەی لێداوە، بەڵام سـەرۆك حوقنەکانی پێ خۆش نـەبووەو بەباشی نـەزانیوە. مەسـاجی بـە ئـاوی گەرم‌و راهێنانـەکان دەرخستـەی باشی هـەبووە، بـەڵام کـە سـەرۆك لـە شـەوی جەژنـەکانی مـیلادی سـاڵی ١٩٦١ کـە لـە پـالم بیـتش بـووە ژانـی زۆری هـەبووە، دووبـارە ناکۆکیـەکانی نێـوان کـراوس‌و تـرافیـل سـەر هەڵدەداتـەوە، کـە تـرافیـل لـە دانیشتنێکی دەسـتەی پزیشکەکان ئـەوی بـانگ نـەکردووە، بۆیـەش کـراوس راسـتەوخۆ قسـەی لەگـەڵ سـەرۆك کردووە، لەوێ هەڕەشە دەکات ئەگـەر ئـەو ژنـە دکتـۆرە زۆر دەسـت لـە کاروبارەکـانی وەربـدات، ئـەو دەسـت لـەکار دەکێشـێتەوە، سـەرۆکیش ڕەزامەنـدی لەسـەر داواکـەی ئـەو دەکـات. کـە تـرافیـل حوقنەیـەکی ئارامکردنەوە لە سەرۆك دەدات بێ ڕەزامەندی‌و ئاگاداری کـراوس، ئـەو یەکسەر دەگاتە سەرۆك‌و هەڕەشەی دەست لەکارکێشانەوەی لـێ دەکـات ئەگـەر جـارێکی تـر تـرافیـل بـەبێ ئاگـاداری ئـەو حوقنـەی لـێ بـدات، سەرۆکیش بەڵێن دەدات ئەوە دووبارە نەکاتەوە.

مانگه خۆشه‌كان

له مانگی یه‌نایه‌ری ساڵی ١٩٦٢ ته‌ندروستی كه‌نه‌دی به‌ره‌و چاكبوونه‌وه ده‌چوو، ئه‌و مانگه‌ی ژیانی سه‌رۆك باشترین ماوه‌ی ژیانی بوو، له كۆتایی ئه‌و مانگه‌دا هه‌ردوو دكتۆر كراوس‌و كۆهین وتبوویان له‌وه‌ته‌ی ئێمه هاتووینه‌ته ناو كۆشكی سپی، هه‌ست ده‌كه‌ین ژیانی كه‌نه‌دی هه‌رگیز وا خۆش نه‌بووه، له مانگی ئه‌پریلیش وتبویان ته‌ندروستی ئه‌و نایابه، له مانگی مارسی ساڵی ١٩٦٢و پاش چه‌ندین پشكنین دكتۆری ئێسك دكتۆر ویدو كراوس وتبوویان ئه‌نجامه‌كان ئیجابین. له گه‌ڵ هاتنی مانگی مایۆی ساڵی ١٩٦٢دا ده‌یانویست دكتۆر ماكس جاكویسۆن له سه‌رۆك دووربخه‌نه‌وه.

له مانگی نۆڤه‌مبه‌ری ساڵی ١٩٦١دا كۆهین نامه‌یه‌ك بۆ سه‌رۆك ده‌نووسێت‌و هوشیاری ده‌كاته‌وه كه‌وا ده‌رزییه ئارامكه‌ره‌وه‌كانی دكتۆر جاكویسۆن ترسناكه‌و بۆ ته‌ندروستی خراپه، به‌ڵام كه‌نه‌دی گوێ له‌و قسانه راناگرێت، له‌ناو تۆماری سه‌ردانه‌كانی كۆشكی سپیدا دیاره كه‌وا تا ئه‌و كاته‌ی له مانگی یونیۆی ساڵی ١٩٦٢ سه‌ردانه‌ی جاكویسۆن راده‌گیرێت، ئه‌و ٣٤ جار سه‌ردانی كۆشكی سپی كردووه. جاكویسۆن ده‌بێژێت ئه‌و له كاتی قه‌یرانه‌كه‌ی مووشه‌كه كوبییه‌كان به‌رده‌وام سه‌ردانی سه‌رۆكی كردووه، دكتۆر كراوسیش سه‌رۆكی له ده‌رزییه‌كانی جاكویسۆن ئاگاداركردۆته‌وه. به‌وه‌ش دیاره كه‌وا سه‌رۆك به‌رده‌وام رێنمایی‌و ده‌رمانه‌كانی جاكویسۆنی به‌كارهێناوه، به‌ڵام بۆ كه‌س ئاشكرا نییه ده‌رمانه‌كان چه‌ندن، به‌ڵام ده‌ركه‌وتووه كه‌وا سه‌رۆك كه‌نه‌دی به شێوه‌یه‌ك له شێوه‌كان هوشیاركردنه‌وه‌كانی كراوسی به هه‌ند وه‌رگرتووه.

بەختیاری

بەو شێوەیە سەردان‌و چارەسەریەکانی جاکویسۆن تا ساڵی ١٩٦٣ بەردەوام بوو، لە وێنەیەکدا دیارە کەوا دکتۆر جاکویسۆن لە دیار سەرۆك کەنەدی دانیشتووە کە لە فبرایەری ساڵی ١٩٦٣ لە پالم بیتش گیراوە. ئەگەرچی ئەو دکتۆرە لە رۆژی ٣ ی نۆڤمبەری ساڵی ١٩٦٣و لە یونیۆی هەمان ساڵدا سەرۆکی بینیوە، بەڵام بەڵگەیەك نییە کەوا سەرۆك دەرزی ئارامکردنەوەی لێ درابێت، بەڵام کە سەرۆك ژانی زۆر دژواربووە ئەو دەرزیانەی وەرگرتووە. کە لە رۆژی ١٦ی ئۆکتۆبەر قەیرانی مووشەکە کوبایەکان پەیدا دەبێت، سەرۆك بەوە بەختیار بووە کەوا ژانەپشتی باشبووەو ئامادەیی بەرگری‌و رووبەڕووبوونەوەی هەیە، بەڵام وەنەبێت تەندروستی باش بووبێت‌و نەخۆشی تری نەبووبێت، وەك نەخۆشیەکانی میزەڵدان‌و ئەدیسۆنی هەر هەبووە، بۆیە لەو ماوەیەشدا دەرمانی ئارامبوونەوەی وەرگرتووە. لە رۆژی دەی مانگی نۆڤەمبەرەوە دەرمانی لەسەر پێشنیاری دکتۆرەکان لە کاتی پێویست وەرگرتووە، بەڵام کە حەساسیەی زۆرتربووە دەرمانەکانی گۆڕیوە، جا ئەو دەرمانانە لەلایەن دکتۆر جاکویسۆنەوە بووە یان دکتۆرەکانی ترەوە. لە کاتی قەیرانی مووشەکەکان ردوشی لە کاتی بەستنی کۆنگرەکە لەگەڵ خرۆشۆف باشتر بوو، دیارە کەوا تەندروستی وەك کاتی پەلاماردانەکەی دورگەی بەرازەکان نەبووە، کە بڕیاری سەرکەش‌و خێراو توندی زۆری دەرکردووە.

ئەگەر سەرکەشی کەنەدی لە کاروبارە سیاسیەکانیشی دووربخەینەوە، ئەوە لە رۆژانەو کارە تایبەتیەکانی دوور ناخرێتەوە،

بە تایبەتی لە وەرگرتنی حەبی هەوەس بۆ پەیوەندییە سێکسییەکانی، دیارە کەوا ئەو رەوشت و هەلسوکەوتی سەرۆکە ئەمریکییەکان و هەتا درۆکردنیش لەو رووەوە زۆر باندۆری لەسەر کەسایەتی سەرۆکی ئەمریکی نەبووە، وەك چۆن لە کۆتایی نەوەدەکان سەرۆکی ئەمریکی بیل کلینتۆن لە پێش کۆنگریس کردبووی.

ناکرێ پەیوەندییەکانی کەنەدی بە ژنانەوە پشتگوێ بخرێت، بەتایبەتی لەگەڵ (مارلین مۆنرو) و (جودیت کامبڵ)، کە دەزانرا ئەویان هاورێ و دۆستی سەرکردەی مافیا (سام گیانکانا) یش بووە، ئەوەش بە هەڵەیەکی سیاسی کوشندەش دەزانرێت.

کە ئیدارەی کەنەدی کۆششی دەکرد تاوانی ئەو رێکخراوە بنەبڕ بکات، بەڕێوەبەری دەزگای ئێف بی ئای (ئادگار هۆڤەر) سەرۆکی لەسەر پەیوەندی لەگەڵ کامبڵ ئاگادار دەکاتەوە، بەلام ئەو پەیوەندییەکەی بەو ژنەوە تا مانگی ئۆگستی ساڵی ١٩٦٢ نابڕێت.

لە مانگی یولیۆی ساڵی ١٩٦٣ بەڕێوەبەرایەتی دەزگای ئێف بی ئای سەرۆك ئاگادار دەکاتەوە لەو ژنە دوور بکەوێتەوە کە ناوی (ئالین رومستیش) بوو، چونکە ئەو لە ئەڵمانیای خۆرهەلات گەورەبووە، بۆیە گومانی جاسووسی لەو ژنە دەکرا. بەلام ئەو ژنە چەند جارێك هاتۆتە ناو کۆشکی سپی و لە چەندین ئاهەنگی رووتبوونەوەش بەشداربووە و لەگەڵ کەنەدی سێکسیشی کردووە. کەنەدی ئەو ژنەی بە هۆی کەسێکەوە ناسیبوو کە بەردەوام ژنی بۆ ئەندامانی کۆنگرێس بۆ کاری سێکسی هێناوە، کە ناوی (بوبی بیکر) بووە. ئەگەرچی پەیوەندی کەنەدی بەو ژنانەوە کاریگەری لەسەر کەسایەتی خۆی هەبوو، لەسەر

ئاسایشی نەتـەوەیی ئـەمریکی بانـدۆری خـراپو ترسناکیشـی هـەبوو. هۆڤـەر لـەلای رۆبـرت کەنـەدی بـرای سـەرۆك لەسـەر پەیوەندییـەکانی سەرۆك بە ژنانەوە گلەیی‌و قسەی کردبـوو کـەوا پەیوەندییـەکانی ئـەو لەگەڵ رومسیتش بووە، بۆیەش هەموولایەك کار بۆ ئەوە دەکـەن، ئـەو ژنـە لە ٢١ی ئۆگۆست بۆ ئەڵمانیای خۆرئاوا دووربخرێتەوە.

ژنەکەش وتبووی من نە جاسووسم‌و نە سەردانی کۆشـکی سپیشـم کردووە، ئەو درۆیەش بۆ ئەوە کراوە تا سەرۆك کەنەدی لە پۆستەکەی بمێنێتـەوە. پرسـیاریش ئەوەیـە ئایـا بـەکارهێنانی زۆری دەرمانـەکان رۆڵی هەبووە کەوا کەسایەتی ئەو پیاوە بەرەو ژنان ببـات، لـەو بـوارەدا سەرکێشی بکات، وەڵامەکەش رەنگە لە هەموو شتەکان تێکەڵ بێ.

بەشی دوازدەهەم

بۆش و بلێر لوتیان بەرزبوو

لوتبەرزیو نەزانین جۆرج بۆشیان بەرەو گیانبازی دەبرد تا کێشەو قەیرانی زۆر گەورە لەو جیهانەدا بنێتەوە، کە ناکرێ رووبەڕوویان بووەستینەوە. (ستیڤن گروبارد)

تۆنی بلێر لە پەیکەرێك دەچێت، نیوەی یولیوس قەیسەرەو نیوەکەی تری بەڕێز مەسیحە، بلێریش وەك لوید جۆرجو مارگرێت تاتشەری سیاسیەکانی پێش خۆی تێگەیشتبوو کەوا رۆڵی ناپلیۆن بگێڕێت هیچ سوودی نییە. (لۆرد مورگان)

بلێرو بۆش

ئەو شەڕەی هەردوو سەرۆکی ئەمریکی جۆرج بۆشو سەرۆك وەزیرانی بریتانی هەڵیانگیرساندو شێوازی مامەڵەکردنیان لەگەڵ رەوشەکە، هێمای لوتبەرزییان دەگەیەنێت. ئەو زانیاریانەی لەو مەسەلانەی بۆ هاوولاتیان ئاشکرا کراوەو زانراوە هەموو وردەکاری بڕیارەکانی تێدا نییە، کە لەوێ چۆن ئەوان مامەڵەیان کردووە، بەتایبەتی هەڵسوکەوتی تایبەتی بلێر لەنێوان سالانی ١٩٩٨ تا ٢٠٠٣.

هەڵوێستو دژە هەڵوێستەکان

ئەگەرچی شەڕەکەی عێراق بە پلەی یەکەم بڕیارێکی ئەمریکی بوو، وەنەبێ لە سەر ئەو پێشهاتە بۆچوونەکانی بلێر وەرنەگیرابێت، چونکە ئەو لە مانگی مایۆی ساڵی ١٩٩٧ەوە دەسەڵاتداربووە، واتە سێ ساڵ پێش سەرۆك بۆش. کە بلێر سەرۆکی ئۆپۆزسیۆن بوو لە ڕۆژی ١٥ی یولیۆی ساڵی ١٩٩٦ لەگەڵ ئەودا یەکەمین دەمەتەقێی زۆر گەرمیان بە یەکەوە لە ماڵەکەی ئەودا بووە، بە یەکەوە قسەمان لە سەر مەسەلە هەنووکەییەکانی بەردەم حیزبی کرێکارانی نوێی بریتانی بوو. یەکەم دانوستانمان لەسەر عێراق لە ڕۆژی ١٥ی یۆلیۆی ساڵی ١٩٩٨ لە داونینگ ستریت بوو، لەو دیمانەیەدا کتێبەکەی نووسەر (جوناپان ڕاندال) م پێشکەشکرد، کە لەسەر ژانو چەرمەسەری کوردەکان بە ناوی (تراژیدیای کوردان) نووسیبووی، نووسەرەکەی ژوورنالیستە لە ڕۆژنامەی واشنتۆن پۆست، ئەو یەکێك بوو لەوانەی لەگەڵ ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن بوو. من ئەو هەڵوێستەی خۆم لە نامەیەکدا بۆ بلێر دەربڕیبوو لە ڕۆژی ١٢ی نۆڤەمبەر بۆم ڕەوانەکردبوو، ئەو لە وەڵامدا بۆی نووسیبووم:

ئێمە کۆشش بۆ ڕووخانی ڕژێمی سەدام دەکەین، ئیشی ئێمەش نییە پاشان کێ حوکمی عێراق دەکات، ئەگەرچی ئێمە ئەوە بە باش دەزانین حکومەتێکی تر حوکمی عێراق بکات.

تاقیکردنەوەیەکی دەولی

ئەگەر ماوەیەکی کەمێکیش بووبێت ئەوا شەڕەکەی کۆسۆڤۆ باندۆری لەسەر بلێر، لەسەر ئاستی خۆهەڵدانو بڕوا بەخۆبوونو مەزنبوونی هەستەکانی (من)و دەسەڵاتی تاکە کەسی لەسەر بڕیارەکان هەبوو، ئەوەش نیشانەی هەژموونی بلێرە لەسەر سیاسەتەکانی دەرەوەدا، کۆسۆڤۆ یەکەم تاقیکردنەوەی دەولی بوو بۆ بلێر، لەوێوە نیشانەکانی لوتبەرزی تێدا دیاردەکەوێت، ئەوەش لە ئاکارەکانی بە چاو دەبینرا. کە سەردانی ئوردوگای پەنابەرانی کردبوو وەك پاڵەوانێك پێشوازی کرابوو، بۆیەش کلینتۆن ڕۆژێکیان بە بلێری وتبوو، واز بێنەو چیتر ئەو نمایشانە مەکە.

بلێر زۆر شانازی باوەڕ بەخۆبوون لە هەڵسوکەوتەکانی دەردەکەوت، بۆیەش یاریدەدەرەکانی کلینتۆن گاڵتەیان پێ دەهات، کە کۆششی دەکرد لاسایی ڕەوشتو هەڵسوکەوتو قسەو کارەکانی تشرشڵی دەکردەوە. بلێر شۆخی بەوە دەهات کە لە دەسەڵاتدا شێوازی تاتشەری پێوە دیارە، بەڵام ئەوەیان ڕاست نەبوو، چونکە لەوەیاندا هەڵەبوو چونکە ئەو لە هەموو لایەکەوە هەر لە بوونی فەلسەفەیەکی سیاسیو هەبوونی ئەزموون لە پێش وەرگرتنی پۆستەکەو بایەخدان بە وردەکارییەکان هیچی لەو نەدەکرد، چونکە بلێر پێش وەرگرتنی ئەو پۆستە لە هەموو سەرۆکەکانی تری بریتانی لە پاش رامزی ماکدوناڵد لە ساڵی ١٩٢٤ بێ ئەزموون تربوو، کەمی ئەزموونەکەشی بوو تۆمارەکانی تۆنی بلێری ڕووخاندبوو.

دەسەڵاتی بەرپرس یان دەسەڵاتی دەزگاکان...؟!

تاتشەر بە بەهێزکردنی دەزگاکانو وەزیرەکانی دەسەڵاتەکەی بەهێز کردبوو، بەڵام بلێر دەسەڵاتەکەی لەسەر حیسابی وەزیرەکان بوو، سکرتێرەکەی (ئەلیستر کامیل) لە هەر یەك لە وەزیرەکانی حکومەتەکەی دەسەڵاتدارتر بوو، بلێر دەسەڵاتی حکومەتە گشتکارەکەی لاواز کردبوو، لە ئاهەنگی دووەم بردنەوەی دەسەڵاتو بە بێ ئاگاداری پەرلەمان حکومەتەکەی لە ناو بازنەی دەرەوەو بەرگری چڕ دەکاتەوە، ئەو سیاسەتەش لە رۆژانی شەڕی یەکەمی جیهان رەنگی داوەتەوە، کە دوور لە لێکۆڵینەوەیەکی بابەتیانە باوی نامێنێت. ئەوەش بە هیچ شێوەیەك دادوەری تێدا نییەو جۆرێکە لە لوتبەرزی، بەرپرسی یەکەمیش لەوەدا بۆ سیاسەتەکەی بلێر دەگەڕێتەوە.

جۆرج بۆش

جۆرج بۆشی کوڕ لە یەنایەری ساڵی ٢٠٠١ بەبێ ئەوەی زووتر هیچ دەسەڵاتی هەبووبێت باڵاترین دەسەڵاتی حوکمی لەسەر ئاستی نەتەوەیی وەردەگرێت، راستە ئەو زووتر حاکمی ویلایەتی تکساس بووە، بەڵام حاکمی ئەو ویلایەتە تەنها دەسەڵاتی تەنفیزی هەیە، کە دەسەڵاتەکەش لە هەموو دەسەڵاتەکانی تری ویلایەتەکانی تری ئەمریکی کەمترە. کە بۆش دەسەڵاتەکە وەردەگرێت بەڵێن دەدات دەسەڵاتەکان بداتە دەست کەسانی لێزانو کارامەو بۆ دەزگاکانی

داراییش لەسەر بنچینەی ئەنجامەکان حیساب بکات. ئەوەشیان دووره لە لوتبەرزی، بەڵێنی دابوو سیاسەتی دەرەوە لەسەر ئاستی هەموو جیهان بەهێز بکات، بەهێز، بەلاَم بەرێز. بەلاَم لە رۆژی ١٦ی مانگی فبرایەری ساڵی ٢٠٠١ رەزامەندی دەربڕیوە هاوکار لەگەڵ بریتانیا سەنتەرێکی رادارو سەرکردایەتی هێزەکانی عێراقی بۆردومان بکات، هەر لە رۆژی ١٠ی ئۆگۆست چەندین مۆڵگەی سەربازی عێراقی بۆردومان کردووه.

ئەوەش مێژوو بڕیار دەدات ئەگەر ئەمریکا لە بن دەسەلاَتی بۆش لەسەر ئاستی دەرەوەدا بەرێزبووه، بەلاَم بۆ هیچ سەرۆکێکیش پاش هێرشەکەی یازدەی سێپتەمبەر ئاسان نەبووە ئەوە نەکات، بۆش خۆی وەك Decider (بڕیاردەر) یێك لێکردبوو، پاشان ئەو دەبێتە (سەرۆکی کاتی شەڕەکە). لەو پێشهاتەدا ئەو وای دەزانی کاری یەکەمی ئەو ئەوەیە هەڤاڵبەندییەك پەیدا بکات بۆ هێرشێکی سەربازی، بۆیە شەڕ دژی تیرۆرەکەی زۆر وردبینیانە نەبوو، بەڵکو مەبەستی هەبوو، بەلاَم ئەوەی باس دەکرا کەوا شەڕەکە دژ بە رێکخستنەکانی رێکخراوی (القاعده) یە. گرفتەکەش ئەوەبوو کەوا رەوشتی (مـن) لە ناو خودی سەرۆك گەورە دەبوو، بۆیەش بەڵێن دەدات، ئەوان (بنبڕ بکات)و (وایان لێدەکات لە ترسانا رابکەن)و هەروەها بەڵێنی دابوو (جیهان لەو بەدکارانە پاك بکاتەوە)، ئەوانەش نەك تەنها قسەی سەر زارەکی بوون و بەس، بەڵکو کارەکان بەپێچەوانەی رێبازەکە دەکەوتەوە، شەڕەکە بووە شەڕێکی چەکداری وەك شەڕەکانی یەکەم و دووەمی جیهان.

بەرەو پێشچوونی لوتبەرزییەکان لەلایەن بۆش و بلێرەوە

کە رێکخراوێکی تیرۆریستی توانی لە دوو شاری گەورەی ئەمریکی زەبری کوشندەو خوێناوی بووەشێنێت، بۆش و بلێر ناچاربوون بانگهێشتی ئەوە بکەن کەوا لە مێژوودا رووبەڕووبوونەوەی وا ترسناك نەبوونەتەوەو ئاسایشی جیهان لە مەترسیدایە، بۆیەش هەموو لێدوانەکانی پاش پەلامارەکەی یازدەی سێپتەمبەر بۆنی توندیی و تووڕەییان پێوەبوو. داگیرکردنی ئەفغانستان بیانووی گونجاوی هەبوو، بەڵام لوتبەرزی بۆش و بلێر پەیدابوونی نیگەرانییەك بوو بۆ سەرهەڵدانی هەڵمەتێکی سەربازی لە ئەفغانستان. زۆر ئامۆژگاری بلێر و بۆش کرا، کەوا شەڕکردنی تیرۆر بەو شێوەیە نابێت، بەتایبەتی مامەڵەکردنی گیراوەکان، ئەوانە هەموو قەیرانەکەیان ئاڵۆزتر دەکرد، ئەوانەش بە جۆرێك لە جۆرەکان دیاردەی لوتبەرزییەکەیانی دەگەیاند.

هێمای مەترسییەکان

یەکێك لە مەترسییەکان ئەوە بوو کە سەرۆك بلێر لوتبەرزی بیگرێت، چونکە ئەو وتارەی لە کۆنگرەی حیزبی کرێکاران لە پاش پەلاماردانەکەی یازدەی سێپتەمبەر پیشکەشی کردبوو، لەوێدا بەڵێنی بە گەلی ئەمریکی دابوو، کەوا ئێمە لە سەرەتاوە لەگەڵتان بووین، بەردەوامیش لەگەڵتان دەبین. کە ئەو زۆرتر هاوکاریی لە

یاریده‌ده‌ره‌کانی ده‌خواست، بۆیه‌ش بڕیاره‌کانی دووربوون له لایه‌نی بابه‌تیانه‌و لێپرسینه‌وه‌و ده‌سته‌به‌ندی، ئه‌وه‌ش حیساباته‌کانی بلێری به‌ره‌و هه‌ڵه‌کاری‌و وه‌رنه‌گرتن‌و هه‌رس نه‌کردنی ئه‌نجامه‌کانی داگیرکردنی ئه‌فغانستان‌و عێراق لێکه‌وته‌وه. له مێژوودا زۆر سه‌رکرده هه‌بووه له کارنامه‌ی خۆیدا شکستی خواردووه، به‌ڵام شکسته‌که‌ی بلێر شێوازێکی تر بوو، وه‌ك شکسته‌که‌ی بۆش، که رێك سێ ئاگاری پێوه بووه، وه‌ك زۆر بڕوابوون به که‌سایه‌تی خۆی، نیگه‌ران‌و دوودڵی به‌رده‌وام، بایه‌خ نه‌دانیش به باسکردنی ورده‌کارییه‌کان. بڕوابوونی زۆری سه‌رکرده به خودی خۆی، ئه‌وه‌ش وا ده‌کات بڕیاره‌کانی به ته‌نها ده‌ربکات، بۆیه‌ش گوێ له ئامۆژگارییه‌کانیش ناگرێت.

گرنگیدانی زۆر به راگه‌یاندن

بلێر و بۆش زۆر شانازییان به سیاسه‌تی خۆیانه‌وه ده‌کرد، به‌رنامه‌یان له‌سه‌ر به‌رجه‌سته‌کردنی (وێنه گه‌وره‌که) بوو، ئه‌وان نه‌ك ته‌نها له بازنه‌ی ئه‌فغانستان‌و عێراق به‌ڵکو له‌سه‌ر ئاستی هه‌موو جیهان نیگاکانیان له بینینێکی نوێ‌و بنه‌ماکانی بنچینه‌یی تره‌وه رووماڵ کردبوو. ئه‌و دوو سه‌رۆکه چه‌ندین ساڵ وتاره سیاسییه‌کانیان دژ به دوژمنه‌کانیان په‌ره پێ ده‌داو به‌رده‌وام حکومه‌تی بریتانی ده‌سته‌واژه‌ی شه‌ڕی دژه تیرۆری تا ئه‌پریلی ساڵی ٢٠٠٧ ده‌وته‌وه. هه‌ردوو حاکمه‌که بایه‌خیان به ورده‌کارییه‌کانی مه‌سه‌له‌کان نه‌ده‌داو رێزی راستییه‌کانیان نه‌ده‌گرت، بایه‌خی سیاسی بلێریش ئه‌وه‌بوو

بـڕواو مەبەسـتەکانی بۆشـی پـاش شـەڕەکەی ئەفغانسـتان پـەیڕەو کــردووەو ســازکاربووە بــۆ شــەری دژ بــە عێــراق، ئــەو دووانــە پەیوەندییـەکی شێتانەیان لەنێوانـدا هـەبووە، بـەوەش یـەکتریان تونـد دەبەستایەوە.

چەقی ڕووداوەکە

یەکێك لە سیماکانی لوتبەرزی بلێر ئەوەبوو، ئەو بە لێدوانـەکانی بەردەوام خـۆی دەخستە چـەقی ڕووداوەکـان، ئـەو پـەیامێکی لـە سـاڵی ٢٠٠٠ پێشـکەش کردبـوو کـە تێـدا ئاراسـتەی دەسـتەی کارمەنـدەکانی کردبوو، ئـەو چـەند بڕگانـەی لـە وتارەکەیـدا زانرابـوو هانیـان دەدات، کۆشش بکەن تا سەرنجڕاکێش و باڵکێش بن، ئێوە بەردەوام پەیوەنـدیم پێـوە بکـەن، ئەگـەر یارمـەتی و ڕێنماییتـان گـەرەك بـوو، نووسـەری بیرەوەریـەکانی سـەرۆك وەزیرانـی پێشـووتر (رامـس ماکدوناڵد) بـەو شێوەیە باس لە بلێر دەکات:

کێشـەی سـەرەکی بلێـر لەوەدایـە کـەوا کەوتۆتـە نـاو گێـژاوە کولتوورییەکـەوە، کـە لـەو ڕۆژانـە بۆتـە کولتـوورێکی میللی ناشیرین. ڕەنگـە (نمایشـکردن) یـش دیـارترین ڕووکـار بێـت، ئـەو ئـارەزووی بریقەداری زۆرەو حەزیش دەکات زوو زوو بلێـت، بریتانیـای نوێمان و حیزبـی کرێکـاری نـوێ و وڵاتـە گەشـاوەکەمان، هـەروەها ڕێزنـەگرتنی حیکمەت و زانایی پسپۆڕەکان، ئەوانەش هەموو سیمای لوتبەرزییـەکەی بلێرە.

جیاوازییەکان

پاش پەلامارە تیرۆریستییەکەی یازدەی سێپتەمبەر بوار بۆ بلێر ساز دەبێت بەرنامەرێژی بکات بۆ پیادەکردنی بەرنامەکانی، ٥٤ دیمانەی لەگەڵ سەرکردە بێگانەکان هەبووە، ماوەی ٦٠ هەزار کیلۆمەتر فڕیوەو ٣١ گەشتی لە سەرانسەری جیهاندا کردووە، بەڵام لەوماوەیەدا بۆش نارامتربووە زۆرتر خۆی راگرتووەو ماوەیەکی باشیشی بۆ نووستن داناوە، لە لێدوانەکانیدا نارامترو نەرمتربووە.

بلێر بۆ ئەوەی خۆی وا دەربخات کەوا کەسێکی زۆر کاریگەرەو رۆڵی دیاری لە شەڕەکەی ئەفغانستاندا هەیە، لە سەرەتای مانگی یەنایەری ساڵی ٢٠٠٢ داو هەشت هەفتە لە پاش شکستی تاڵیبانەکان بە زەبری هێزەکانی هەڤاڵبەندی باکوور دەگاتە کابوڵ. بە درێژایی ساڵی ٢٠٠٢و چەند مانگێك بەرنامەی وا بووەو بڕیاری داوە لە ناو چەقی رووداوەکان بێت، ئەوەشی بۆ میدیای بریتانی دەرخستووەو ئەوانیش رووماڵێکی بەرچاویان بۆ کردووە، رای گشتی ئەمریکیش ئەو رەوشت و نمایشانەی ئەویان بە ئاسان و لێزان وەسفکردووە، بۆیەش بۆ سەرۆك بۆش گرنگ بوو لە مەسەلەکەی عێراقیش رۆڵی بلێر وا بەرجەستە بکات. لە کۆنگرەی هەشت وڵاتە پیشەسازییەکە، کە لە شاری پترس بۆرگ لە ساڵی ٢٠٠٦ بەسترابوو بلێرو بۆش بەیەکەوە بوون، بەبێ ئەوەی ئاگاداربن مایکرۆفۆنەکەیان بەستراون بەیەکەوەو لەسەرخۆ قسە دەکەن، لە قسەکانیاندا دەردەکەوێت کەوا بلێر زۆر گوێڕایەڵی بۆشەو فەرمانەکانی ئەوی قبووڵە، ئەوەش بێگومان بە سوکایەتی بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانی دەگەڕێتەوە.

پاش پەلاماردانەکەی ئەفغانستان بۆش بیری لەوە کردۆتەوە رژێمی سەدام بڕوخێنێت، بۆیەش لە رۆژی ۲۱ ی نۆڤەمبەری ساڵی ۲۰۰۱ بۆش داوا لە وەزیری بەرگرییەکەی دۆناڵد رامسفیلد دەکات هاوکار لەگەڵ سەرۆکی دەستەی ئەرکانی هاوبەش تۆمی فرانکس بەرنامەڕێژی بکەن. ئیدارەی بۆش کار دەکات رژێمی عێراق بە رێکخراوی القاعده ببەستێتەوەو رووی ئەمریکاش وا دەردەخات کەوا حکومەتێکە هەموو کارێکی لە دەست دێ، کۆشش دەکات لەگەڵ یاسای نێودەوڵەتی مامەڵە بکات، بۆش و تشینی و رامسفیلد بەو رێبازەوە کەوتوونەتە بەرنامەڕێژی.

بەشی سیازدەهەم

پاوڵ: پرسیبووی کەسی مەعقول هەیە بەدیلی سەدام بێت...؟

جۆرج بۆش دوو هاوڕێی خاوەن ئەزموونی لەگەڵدابوو، هەردووکیان لەسەردەمی باوکیدا کە سەدام حوسێن کوێتی داگیر کردبوو، ئەوان وەزیربوون، کۆڵن پاوڵ و دیک تشینی، ئەو دوو وەزیرە یارمەتی زۆری بۆشیان دەدا. سەدام کە کوێتی گرت، مەبەستی سەرەکی ئەوەبوو قەرزەکانی کوێتی کە دەگەیشتە ٣٠ ملیار دۆلار لە کۆڵ خۆی بکاتەوە، ئەو لە جیاتی ئەوەی کێڵگە نەوتییەکەی رومێلە داگیر بکات، هەموو وڵاتەکەی داگیرکرد، بەوەش نەوەستا هەڕەشەی لە خوارەوەش دەکردو ترسی دژواریش گەیشتە مەملەکەتی عەرەبی سعودییە. لە سەرەتاداو لە کۆبونەوەی دووەمی ئەنجومەنی ئاسایشی نیشتیمانی لە رۆژی ٣ ی ئۆگستی ساڵی ١٩٩٠ لەگەڵ سەرۆکدا باس لە رەوشی تایبەتی سەدام کرابوو، ئەودەمانە پاوڵ پۆستی سەرۆکی هەیئەی ئەرکانی هێزە هاوبەشەکانی هەبوو، لەوێ پرسیبووی:

لەو شەڕەدا رۆڵی تایبەتی سەدام حوسێن وەك تاکێك چ دەبێت...؟ ئەگەر سەدام نەما، کەس هەیە ببێتە بەدیلی ئەو.

وەڵامی ئەو پرسیارە لەلایەن (برنست سکوکروفت)ی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەییەوە دەدرێتەوەو دەڵێت:

وڵاتی عێراق پارچە پارچە دەبێت.

راوێژکاری سیاسی دەرەوە (ریتشارد هاس) وتبووی:

من بڕوا ناکەم کەس لە خۆپەرستیدا بگاتە سەدام.

تا سەرۆك دەستی بە سەر هەموویاندا بشکێت، دانوستانەکان لەو پێشهاتەدا بەردەوام و کراوەبوو، ئەوەش دەستپێکی هەڵمەتەکەی گەردەلوولی بیابان بوو لە ساڵی ١٩٩١دا، واتە وەدەرهێنانی هێزەکانی عێراقی لە کوێت، بە بێ ئەوەی پایتەختەکەی عێراق داگیربکەن.

هەنگاوێکی هەڵە

جۆرج بۆشی باوك هێزێکی فرە رەگەزی لە چەندین وڵات پێکەوەنابوو، هێزەکە بە ژمارەو بە چەك فرە مەزن بوو، بەشی گەورەو دیاری هێزە بەشداربووەکەش بریتانیاو فەرەنساو سعوودیەو میسر بوون. ماوەی شەش هەفتەی بەردەوام لە ئاسمانەوە بۆردومانی هێزە عێراقییەکانیان لە کوێت کردبوو، ئەوەش بوو سەرکەوتنی سەربازی مەیسەرکردبوو، پاش ئەو بۆردومانە لە رۆژی ٢٤ی فێبرایەردا هێرشێکی فراوانیان بە تانکی زۆر نوێو پێشکەوتوو بە فڕۆکەی هیلیکۆپتەری گەورە کردبوو، بە رازیبوونی هەر یەك لە پاوڵو تشینی شەڕەکە راگیرا، بەڵام ئەو شەڕ وەستانە بە بۆچوونی تشینی هەنگاوێکی هەڵەبوو، ئەو وتبووی دەبووایە هەر لەو هێرشەدا سەدامیش بڕوخێنین. لەبەر رۆشنایی ئەو بۆچوونەدا مەسەلەی رووخانی سەدام پاش دوازدە ساڵ باسکراوە، بۆیەش دەبوایە ئەوەیان لە ناو هزری جۆرج بۆشی کوڕی هەبووایە، چونکە رەنگە ئەوان بیریان لەوە کردبێتەوە ئەگەر سەدام بڕوخێنن، ئەگەری ئەوە هەیە چەند کێشەی گچکەیان بێتە پێش، بۆیەش بۆش و بلێر مەسەلەکەیان بە سادەیی و بە ئاسان وەرگرتبوو، وەك چۆن ژەنەراڵ (تۆمی فرانکس) وتبووی:

مـن دەزانم ئەو سەرهەڵدانەی پاش شەڕەکەی کوێت بەرپابوو، بەرنامەو پلانی سەدام حوسێن خۆی بووە، ئەوەشیان بە دروستی وەرگرتبوو.

ئەو ڕێگایانەی بوش هەڵیبژاردن

یەکێك لەو ڕێگایانەی لە پاش ساڵی ۲۰۰۳ لە پێش جۆرج بوشدا بوو، کەوا پاش داگیرکردنی بەغدا ڕێکەوتنێکی سیاسی بکات و دەسەڵاتەکە رادەستی عێراقییەکان بکاتەوە، بەوەش هێزەکانی ئەمریکی بەپەلە لە عێراق بکشێنەوە، یان پرۆسەی داگیرکردن پەیڕەو بکەن، بەرنامەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراقیش دابڕێژن، دیارە ئەوەش هێزەکانی ئەمریکی زۆرتر لە ناو عێراق دەهێڵێتەوە تا کارو بەرنامەکە جێبەجێ دەکەن. دەبوایە هەر یەك لە بوش و بلێر یەکێك لەو ڕێگایانە هەڵبژێرن، لەوەشدا لە ناو راوێژکارەکانیدا دوو نیگا هەبوون، بۆیەش بڕیاردان لەسەر پەیڕەوکردنی کام لەو بژارانە تا دوای پرۆسەکە دواخرا، بلێر بەوەیان رازی دەبێت، پێش داگیرکردنەکەی عێراق و لەبەر ڕۆشنایی کارنامەکەیان لە ئەفغانستان، تشینی و رامسفیلد لەگەڵ ئەوەدا نەبوون دەوڵەتەکە دامەزرێننەوەو خۆیان تووشی ئەو کێشە ئاڵۆزە بکەن.

باڵادەستەکان لە ناو دەستەی پارێزگارەکان لەوانە جێگری وەزیری بەرگری (پۆڵ وڵفۆفیتش) و هاوڕێیەکەی لە وەزارەتی بەرگری (دۆگلاس فایپ) لەگەڵ ئەوەدا نەبوون ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پاش داگیرکردنی عێراق ئیدارەی ئەو وڵاتە بکەن. بەرنامەکەش ئەوە بوو وڵاتەکە لە لایەن عێراقییەکانی دەرەوەو دوورخراوەکان لەوانە کۆنگرەی نیشتیمانی عێراقی ئیدارە بکرێت، بە زووترین کاتیش هێزەکانی ئەمریکی لەناو عێراق بچنە دەرەوە. لە بریتانیاش لەو دیکۆمێنتە رەسمیانەی نەخشەسازی بریتانی پاش

داگیرکردنەکە نیشانی تۆنی بلێر دراوە، دیارە کەوا ئەوو بەرپرسەکان لە زۆر بۆچوونەکان ئاگادارنەبوون. ئەوەی پەرۆشی زانینی بڕیارە هەڵەکان و جێبەجێکردنی نادروستی سیاسەتی بریتانییە، دیکۆمێنتەکان زۆر بە ئاشکرا دیاربوون کە هەموویان گەنجینەیەکن لە زانیاری زۆر بەسوود.

لە مانگی ئەپریلدا بلێر بۆ دیمانەی بۆش دەچێتە کرافۆرد لە ولایەتی تکساس، لەوێ بەیەکەوە باس لەو بەرنامەیە دەکەن لە مێشکی ئەو دایە، سەبارەت ئەو شەڕەی بەنیازن بیکەن. جاك سترۆی وەزیری دەرەوە لە رۆژی ٢٥ ی مارسدا وتبووی:

دەبێ ئێمەش وەڵامی ئەو پرسیارە سەبارەت بەو مەسەلەیە بدەینەوە...؟ دیارە لەومیاندا لارییەکی گەورە هەیە. زۆربەی ئەو شرۆڤانەی لە ئەمریکاوە دەگەیشتن، لەگەڵ ئەوەدا بوون کەوا رژێمەکە بە بیانووی چەکە کۆمەڵکوژیەکەوە بگۆڕن، چونکە ئەومیان هەڕەشە دەنێتەوە. بەلام بوارو بژارەکانی گۆڕینی رژێمەکە دڵخۆشکەر نەبوون، چونکە دەبوایە ئەوە بزانن کەوا بەدیلەکەی ئەو رژێمە لەومیان باشترە.

راپۆرتێکی رەسمی

لە رۆژی ٢١ ی یولیۆدا راپۆرتێکی رەسمی سەبارەت بە رەوشی عێراق، بە ناوی (مەرجی کارە سەربازییەکان) دەدرێتە وەزیرەکان. من لەوێدا ئاگادارم کردنەوە، کەوا بواری سازکردنی ئەگەری سیاسی بۆ پرۆسە سەربازییەکە کەم کراوەتەوە، یان ئەوەش لەخۆ ناگرێت کەوا لەودەمانەو پاشانیش بۆ دامەزراندنەوەکە چ بکرێت. کە بلێر لەگەڵ جۆرج بۆش لە کرافۆرد لە مانگی ئەپریل قسەیان کردبوو، لەوێ بلێر وتبووی:

بریتانیا پشتیوانی لە کردەوە سەربازییەکە دەکات بۆ گۆڕینی رژێمەکە، چەند مەرجێکیش هەبوو تا جێبەجێیان بکات، بۆیەش کۆشش زۆر کرابوو بۆ سازکردنی هەڤاڵبەندییەک، بۆ پەیداکردنی کەشێکی گونجاو بۆ رای گشتی پشتیوان و ئارامکردنەوەی قەیرانەکەی ئیسرائیلی فەلەستینی. چ بکرێت چەکە کۆمەڵکوژیەکان لە رێگای پشکێنەرانی چەکە کۆمەڵکوژیەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە کە سوودیان نەمابوو دامالن. داگیرکردنی ولاتێکی وەك عێراق و دامەزراندنەوەکەی ماوەیەکی زۆری دەویست، زۆریش گران لە سەریان دەکەوت، ئەوەش زوو زانرا کەوا بەرنامە جەنگییەکانی ئەمریکی لەو خاڵەدا بێدەنگ بوون.

رووداوه جۆراوجۆرەكان

پاش تێپەڕبوونی دوو رۆژ بلێر ئاگادار كراوەتەوە كەوا زانیارییە هەواڵگریەكانی واشنتۆن جیاوازییان تێدایە، پاش ئاگاداركردنەوەكە لە مانگی مارسدا دووبارە وەزیر سترۆ سەرۆك وەزیران هوشدار دەكاتەوە، پاش دوو ساڵ لە داگیركردنەكەی عێراق راپۆرتێك لە بەرواری ٢٣ ی یولیۆی ساڵی ٢٠٠٢ لە شەڕەكەی عێراق لە میدیاكان بڵاودەبێتەوە، لە راپۆرتەكەدا نووسراوە كەوا سێ ئەندامی ئەنجومەنی وەزیران، لەوانە سەرۆك وەزیران‌و وەزیری دەرەوەو وەزیری بەرگری‌و جێگری گشتی بەشداردەبن، كە وەزیری دارایی (گۆردون براون) ی تێدا نەبووە، تێیدا سەرۆكی مەڵبەندی زانیارییە هاوبەشەكان (جۆن سكاریت)و سەرۆكی هەواڵگری دەرەوە سیر (ریتشارد دیرلوف) باسی دانوستانەكانی واشنتۆنیان گێڕاوەتەوە. سەبارەت بە پرۆسە سەربازییەكە دیرلوف وتبووی:

ئێستا ئەوەیان وەك كارێكی حەتمی سەیر دەكرێت، بۆش بە بیانووی چەكە كۆمەڵكوژیەكان‌و كارە تیرۆریستەكان دەیەوێت سەدام حوسێن لەناو ببات، بەڵام راپۆرتە هەواڵگریەكان‌و راستییەكان شتەكان بە پێچەوانە نیشاندەدات، دووریشە لەو سیاسەتە، لە واشنتۆن لەسەر كردەوە سەربازییەكان كەمترین باس‌و دانوستان هەیە.

گوێ پێنەدان

بە پێی ئەو زانیاریانەی بڵاوبوونەتەوە ماکینەکەی حکومەت لە پاش مانگی یۆلیۆی ساڵی ٢٠٠٧دا، ئەومیان دەزانی کە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقی کاتێکی زۆری دەوێت. ئەوەی شایانی باسە دەزگاکانی هەواڵگری و هێزەچەکدارەکان بێزارن لەوەی زانیاریەکانیان سەبارەت بە قۆناغی دوای شەڕەکە لە واشنتۆن کەم دەگاتە دەست.

بلێر گوێی نەدەدایە ئەو ئاگاداریانەی کە جێگرو راوێژکارەکانی پێشکەشیان دەکرد، بۆ رۆژی دوایی لەسەر خوانی ئێوارەدا، بلێر ئاماژەی بە هەبوونی کێشەو هیچ گرفتێك نەکردبوو، ئەو وتبووی:

هەموو مەسەلەکان بە باشی دەڕوات، هەموو گرفتەکان چارەسەرکراوە. ئەوەش نیشانەی بێ ئەزموونی ئەوی دەگەیاند، کەوا ئەو کەسێکی لەخۆباییەو لوتبەرزییشی پێوە بووە، وەڵام و بیانووی ئامادەشی بۆ هەموو ئەگەرو کێشەکان سازکردبوو. لەوانەی روونکردنەوەو هۆکارەکانی لە بلێر ویستبوو، ئەو لە وەڵامدا وتبووی:

تۆ (نیڤیل تشامبریل) یت، منیش وینستۆن تشرشڵم، سەدامیش هیتلەرە. بۆیەش ئاسان نییە لەگەڵ ئەو جۆرە سەرکردەیە بەو شێوە سۆزدارییە سادەیە بیربکەیتەوەو گفتوگۆ بکەیت.

نایەوێ گوێ لە هیچ رابگرێت

بلێـــر رەوشـــی بیرکردنـــەوەی بـــەو شـــێوە بـــوو، کـــە لەگـــەڵ راوێژکارەکانی مامەڵەی دەکرد، ئەو دڵی بە قسەکانی بۆش دەکرایەوەو هیـوای زۆر بـوو کـە هەڵمەتـە خاچپەرسـتییەکەیان بـۆ بنبڕکردنـی شـەڕخوازو خراپەکارەکانـەو جیهـان لەوانـە پـاك دەکەنـەوە. ئەوانـەی داکـۆکی لـە بڕیارەکـانی بلێـر سـەبارەت بـە شـەڕەکەی عێـراق دەکـەن، هـەموو گلەییـەکان دەخەنـە ئەسـتۆی ئەمریکییـەکان، بـەڵام ئـەومیان جێگەی بڕواکردن نەبوو، چونکە بریتانییەکان زۆرترو باشتر شارەزای ئەو وڵاتە بوون، چونکە بریتانیـا چەند ساڵێکی دوورودرێـژی سـەدەی رابردوو لە عێراق بوون، هەردوو وەزیری دەرەوەو بـەرگرییان زانیـاری زۆریان هەبووە، کە چۆنو بە باشـترین بـوار مامەڵە بکەن، بەتایبـەتی لـەو هەڵانـەی پاش شـەڕەکەی سـاڵی ۱۹۹۱ روویانـدا. بـەڵام سیاسـەتەکە خزمـەتی بلێـری نـەدەکرد. لـە وەزارەتـی دەرەوەدا لێکۆڵینەوەیـەکی ستراتیژی هەبوو، وەزارەتـی دەرەوەی ئـەمریکی کۆششـی دەکـرد چنگی بکەوێت، بەڵام بنتـاگۆن سـۆراغی نـەدەکردو گوێی لـێ نـەبوو، بۆیـەش لێکۆڵینەوەکەیان نەگەیشتە دەست. لەبەرئـەوەی بارەگـای سـەرۆکایەتی وەزیرەکـان بەرپرسـی سیاسـەتەکەی سـەبارەت عێـراق بـوو، بۆیـەش هـەموو کۆششـەکانی وەزارەتـی دەرەوە لەگـەڵ ئەمریکییـەکان هـیچ ئەنجامی نەبوو. ئەنجامەکە ئەوە بوو کە سـەرۆك بلێـر خـۆی ئیـدارەی هەموو بەرنامەی سازگارییەکانی شەڕەکەی دەکرد، پرسی بە وەزارەتـی دەرەوەش نـەکردووە، بایەخیشـی بـە گلـەییو تەحـەداکانی وەزارەتـی سـوپاو دەزگاکـانی هـەواڵگری نـەدەدا. لـەو رەوشـە ترسـناكو

چارەنووسسازە کە دەبێ دانوستان و بەرنامەڕێژی وردیش لەسەر بابەتە بنچینەییەکانیش لە نێوان سەرۆك بۆش و سەرۆك بلێر هەبوایە، بە تایبەتی باسە گەرمەکانی پاش شەڕەکە و پلانی دواتری. رامسفیلدیان لە رۆژی ٢٠ی یەنایەر راسپاردبوو بۆ پلانی پاش شەڕەکە، ئەگەرچی دەبوایە ئەو بەرنامەیە پێش ئەو بەروارەو لەسەر ئەو بابەتە لە واشنتۆن و لەندەن هاوکاری کرابوایە.

سوپا دەشکێت

هەردوو سەرۆك لە رۆژی ٣١ ی یەنایەری ساڵی ٢٠٠٣ بەیەکەوە بۆ شرۆڤە و بەرنامەڕێژیەکە دانیشتبوون، پاشان ناوەرۆکی ئەو دیمانەیە لە رۆژنامەی نیویۆرك تایمز بڵاودەکرێتەوە، کە تێیدا راپۆرتێك بڵاوکراوەیە کە لە کۆبونەوەکەدا باس کرابوو، یەکێك لە راوێژکارانی سەرۆك وەزیران (دیڤیدماننگ) نووسیبووی:

لەوێدا ئاگاداری بلێر دەکرێتەوە کەوا بۆردومانەکە رێك لە رۆژی ١٠ ی مارسی ساڵی ٢٠٠٣دا دەکرێت.

دیارە نە بۆش و نە بلێریش نەیاندەزانی دوارۆژی وڵاتەکە بە چ دەگات، سەرۆکی ئەمریکی زووتر لە کۆبونەوەکەی کە پێشتر ئاماژەمان پێداوە، سەبارەت بە سوپای عێراق وتبووی (زوو دەڕوخێت). نووسەری کتێبی (متمانە تەواوەکە) نوسیبووی:

ئەو سیاسەتەی بڕیاربوو سوپاکە بپارێزێت، جێبەجێ نەکرا.

بەڵام نووسەرەکە نەینووسیوە ئەگەر ئەو سیاسەتە سەبارەت بە

دوارۆژی سوپای عێراق جێبەجێ نەکرا، چ روو دەدات کاردانەوەی ئەو سیاسەتە چ دەبێت. بەلام یەکێك لە سیاسەتمەدارە ناودارەکانی دەستەی پارێزگارانی ئەو دەمانە بە منی وتبوو، کەوا سوپای عێراقی هەمووی دەچێتە پاڵ هێزە هاوپەیمانەکان، ئەوەش یاساو ئارامی پاش داگیرکردنەکە دەپارێزێت. لە کۆبوونەوە لوتکەییەکەی نێوان بۆش‌و بلێر ئەوە کۆتایی پێ هاتبوو کەوا سەرکەوتنەکە لە عێراق زۆر بەپەلەو بەیەکەوە چەند هزرو بۆچوونیان گۆڕیومتەوەو باسی حکومەتی پاش شەڕەکەیان کردبوو، لەوێدا بلێر وتبووی:

خەڵکەکە زۆر سەرسام‌و نیگەران دەبن، ئەگەر ئێمە دووبارە دەسەڵاتەکەی عێراق رادەستی دیکتاتۆرێکی تر بکەینەوە.

بیانوویەکان

لەبەر ئەوەی هەردوو سەرۆکی ئەمریکی‌و سەرۆك وەزیرانی بریتانی هیچ راوێژکاریان لە وەزارەتی دەرەوەو بەرگری نەبووەو پرسیان بە کەس نەکردووە، بۆیە لوتبەرزییەکە بەردەوام بووەو لە کۆبوونەوەکەی مانگی یەنایەر بەو بەرنامەیە پلانەکەیان داڕشتووە، لەو کۆبوونەوەیەدا تەنها راوێژکارە تایبەتییەکانی کۆشکی سپی‌و داونىنگ ستریتیان لەگەڵدا بووەو بەس، ئەو دەستە لەزگەیەش بەردەوام چەپڵەیان بۆ گەورەکانیان لێداوەو بڕوایان بە سیاسەتەکانیان دووپاتکردۆتەوە. ئەو دیاردەیەش زۆر ترسناکەو ئاگادارەکان ناویان لەو دەستە راوێژکارانە ناوە، بیرکردنەوەی گردبوونەوە، شیکردنەوەی

تێ نەگەیشتنە سەربازییەکە زووتر چوار بیانووی دووبارەکراوەو زانراویان هەبووە، لەوانە بە هەدەردانی وزەو توانای مرۆیی، بڕوا بوونە تەزییەکان، نزمکردنەوەی ئاستی دوژمنو ئاگادار نەبوون لە راپۆرتە هەواڵگریەکان.

لوتبەرزییەکەی بۆش پاش داگیرکردنەکە

لە رۆژی یەکەمی مانگی مایۆی ساڵی ٢٠٠٣ دا جۆرج بۆش بە بەرگە پەڕەشووتیە جەنگییەکەی وەك ئەکتەرێکی هۆلیوّد، کە لە هیلیکۆپتەرێکەوە لەسەر فڕۆکەهەڵگری ئابراهام لینکۆڵن لە بەرامبەر کەناری ولایەتی کالیفۆرنیا لەسەر سەکۆی ئاهەنگی سەرکەوتنەوە دادەبەزێت، لەوێ بە ئامادەبووان دەڵێت: (نەبەردییەکە کۆتایی هات.!).

ئەو دەرچوونو دەرکەوتنە پلەیەکی بەرزی لوتبەرزی پێوە دیاربوو، ئەوەش بۆ سوپا شەڕکەرەکەیان لە مەیدانەکە زێدەڕۆیی پێوە بوو ئەگەر بە مەبەستیش نەبوو بێت، هەروەها جۆرێکیش بوو لە دروشم گووتنەوەو خۆدەرهێنان.

دوناڵد رامسفیلد ویستبووی سەرۆك بۆش ئیقناع بکات لەودەمەدا ئەو دەستەواژە بەکارنەهێنێت، کە بۆش لە وتارەکەیدا وتبووی:

لە شەڕەکەماندا لە عێراق ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی سەرکەوتن. بەڵام بلێر وەك بۆش ئاوا دوور نەرۆیشتبوون، قسەکانیان بۆنی سەرکەوتنی پێوەبوو.

بەشی چواردەهەم

فشارە بەهێزەکەی رەوشی عێراق بلێری دووچاری نەخۆشی دڵ کردبوو

ئەو ئاستە نزمەی پاش داگیرکردنەکەی عێراق لەلایەن ئەمریکییەکانەوە پەیڕەو کرا، لە داهاتوودا دەبێتە جێگای باس و لێپێچینەوەی مێژوونووسان، بەوەش سەرسام دەبن. سەیرە کەوا چۆن ئەمریکییەکان لە بواری سیاسی و سەربازی ئاستی ڕێکخستنیان ئەوەندە لاوازو کاڵفام بوون...؟

یەکێك لە سیماکانی لوتبەرزییش ئەوەیە کەوا وەڵامەکانیان کورتەو بایەخ بە وردەکاری بۆ بەرامبەرەکانیان نادەن، ئەوەش زۆر لە رەوشتی بۆش رەچاو دەکرا، وەزیری خەزێنەی پێشوو (بۆل ئونیل) کە ماوەی نێوان ساڵانی ٢٠٠٠ تا ٢٠٠٢ وەزیر بووە، لە سەرەتاوە لەسەر بۆش ئەو قسەیەی هەبووە، ئەو رەچاوی ئایدلۆژییەکی نەگۆڕی کردووە، کە باش و وردیش شرۆڤەی نەدەکرد، ئەو جۆرە ئایدلۆژیانە حیساب بۆ بیرکردنەوە ناکات، دوا ئەگەریشە ئەو جۆرە کەسانە رەچاوی بکەن.

نەهێشتنی حیزبی بەعس

پێش داگیرکردنەکەی عێراق، بۆش لەگەڵ ئەنجومەنی شەڕەکە، لە رۆژی ١٠ ی مارسدا قسەیان لەسەر نەهێشتنی حیزبی بەعس کردبوو، ئەگەرچی دانوستانی زۆریان کردبوو، بەڵام نەگەیشتبوونە ئەنجامێکی دیاریکراو، یەکێك لەوانەی بەشداری ئەو دانوستانە بووە وتبووی:

تێڕوانینەکە ئاشکراو روون بوو، ئەوان مەبەستیان بوو لەگەڵ بەعسییەکان هاوکار بن‌و مامەڵەی لێبوردەییان لەگەڵدا بکەن. دەڵێن ئەو بەڵگەنامەی ناونرابوو نەهێشتنی بەعس، کە لەلایەن (پۆڵ برێمەر) دەرچووبوو، پرس بە کۆندۆرالیزا رایس‌و کۆڵن پاوڵ نەکرابوو، لە نووسینگەی دۆگلاس فایپ داڕێژرابوو، کە چارەسەری هاوسەنگ‌و چارەسەرە مامناوەندییەکەی ئەنجومەنی ئیدارەی شەڕی پشتگوێ خستبوو. یەکێك لەو هەڵانەی لە سەردەمی رایسی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی روویاندا هەڵەی مەزن بوون، کە تێیدا بڕیار دەدرێت ئەو جۆرە بەڵگەنامانە راستەوخۆ لە پنتاگۆنەوە دەربچێت، بەبێ ئەوەی لە نووسینگەکەی ئەو راوێژی لەسەر بکرێت. وەزیری بەرگری بریتانی (جیف هۆن) لە مانگی مایۆی ساڵی ٢٠٠٧ دا وتبووی بەرنامەو پلانی نەهێشتنی بەعس هەڵەبووە.

مەندوبی سامی

بڕیارەکەی برێمەر لە هەڵسوکەوتدا لە سەردەمی مەندوبی سامی پاشایەتی دەچوو، ئیدارەی کاتی بڕیاری ژمارە ١٢ی پاش یازدە رۆژ لە گەیشتنیان بە بەغدا دەرکردبوو، بەپێی ئەو بڕیارە حاکمی عێراق برێمەر، هەموو هێزەکانی ئاسمانی و دەریاوانی و وەزارەتی بەرگری و دەزگاکانی هەواڵگری هەڵدەوەشێنێتەوە. بۆش و ئەنجومەنی ئیدارەی شەڕەکە لە رۆژی ١٢ی مانگی مارس رەزامەندی لەسەر بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی سوپای کۆماری دەردەبڕن، بەڵام رازی دەبن هێزە ئاساییەکانی سوپا وەك خۆی بمێنێتەوە، دیارە کەوا برێمەر لەو کارەدا پرسی بە وەزارەتی دەرەوەو ئاژانسی موخابەراتی ئەمریکی نەکردووە، یان لەسەر بەندەکانی ئەو بڕیارە پرسی بە (رایس) یش نەکردووە، هەروەها بۆچوونی سیاسەتمەدارانی عێراقیشی وەرنەگرتبوو، دیارە کەوا راوێژکارەکانیشی ئاگادار نەبوون، ئەو باش دەیزانی بڕیارەکەی هەڵەیەکی مەزن بوو، بەڵام رازیش نەبوو بڕیارەکە هەڵوەشێنێتەوەو لە بڕگەکانی پەشیمان ببێتەوە، کە راوێژیشیان بۆ کردووە، هیچی بە هەند وەرنەگرتووە، لەو بڕیارەشدا پرسیشی بە راوێژکارو پسپۆڕە ئەمریکییەکانی ناو بەغدا نەکردووە، بۆیەش سەرۆکی نووسینگەی ئاژانسی موخابەراتی ئەمریکی لە بەغدا بە برێمەری وتووە:

بەو کارەتان، شەوانە ٣٠ تا پەنجا هەزار کۆنە بەعسی، بۆ چالاکییەکانی دژ بە ئێمە دەنێردرێتە ژێرزەمین و ناچارن کاری نهێنی دەکەن. کە دیمانەیەکمان لەگەڵ بلێر کردبوو، ئەو سەبارەت بەو دۆسیەیە وتبووی:

مـن وادەزانم بـە کـارکردن دەتـوانین سـوپایەکی عێراقـی نـوێ لـە خاڵی سفرەوە دامەزرێنینەوە.

پاش شەڕەکە

بـە پێـی قسـەکانی کۆلۆنێـل (لـۆرنس ویلکرسـۆن) سـەرۆکی فەرمانبەرەکانی نووسینگەی کۆڵن پاوڵی پێشوو، سەبارەت بـە کێشـەی عێراق، بۆش بۆ دوارۆژی عێراق لـە پـاش کۆتـایی شـەڕەکە، بایـەخێکی زۆری پـێ نـەداوەو هـیچ بەرنامـەو پلانێکـی وردی دانـەناوە. دەسەڵاتدارەکانیشـی لـە وردەکارییـەکانی خۆیـان دوور رادەگـرن، بـۆش وەك بـەردی شـەترەنجێك بـەکاری هێنـاون، کـە بەرنامەسـازییەکەش دەکات هەندێ جاریش رەوشی سەر تەختەی شـەترەنجەکەش نازانێـت، بەدەگمـەن ئەگـەرنا پـرس بـە پـاوڵیش ناکـات، بـەڵام هەنـدێ جـار ئامۆژگاریـەکانی تشـینیو رامسـفیڵد بـە هەنـد وەردەگرێـت، ئـەو تـەنها خۆی بڕیاری لەسەر هەموو هەنگاوەکان دەدا.

هەڵەکانی سوپا

بۆش پرسی بە کەسایەتی ژەنەراڵ (تۆمی فرانکس) سەرکردەی هەرێمایەتی ئەفغانستان و عێراق کردووەو بەردەوام مامەڵەی لەگەڵدا هەبووە، ئەویش هاوولاتییەکی تەکساسییە. پەیامنێری پێشووی بنتاگۆن (تۆماس ریکس) لە رۆژنامەی وۆل ستریت ژوورناڵ و پەیامنێری بنتاگۆنی ئێستایە بۆ رۆژنامەی واشنتۆن پۆست، ئەو وتبووی، هەڵەکان رەنگدانەوەی لەسەر دامەزراوەکان هەبووەو سوپاش لە شەڕەکەی عێراق زۆر لوتبەرزی پێوەبووە. بە ئامادەبوونی هەردوو هاوسەرەکانیان، لە رۆژی ٢٤ی سێپتەمبەری ساڵی ٢٠٠٣ بۆش و برێمەر لەسەر خوانێکی ئێواراندا لە واشنتۆن بە یەکەوە دانیشتوون. کە بۆش سەیری کارنامەی ئەو دەکات، کە بە هۆی بیست راوێژکارەوە دەگەیشتنە دەستی، لەوێ بۆش وتبووی:

من دەزانم تۆ کارگێڕیت خوێندووە، منیش کارگێڕییم خوێندووە، بەڵام دیارە تۆ ژمارەیەکی زۆری راپۆرتت دەگاتە دەست.!

کە لەگەڵ بۆش بە یەکەوە برێمەر لە کلوپی سپۆرتی کۆشکی سپی پیاسەی دەکرد، لەوێ بۆش لەو دەپرسێت، ئایا رامسفیلد لە کاری رۆژانەی خۆیدا، چاودێری و سەرپەرشتی راستەوخۆی کارەکانی تۆ لە نووسینگەکە دەکات، ئاگاداری هەموو شتەکانە، برێمەر وەڵام دەداتەوەو دەڵێت، گرنگ نییە سەرۆك بۆش سەرسام دەبێت. دیارە کەوا بۆش و ژمارەیەکی کەم لە واشنتۆن دەیانزانی ئەومیان رەوشتێکی رامسفیلدەو لەو دەوەشێتەوە.

گۆڕانی ڕێگای کاروانەکە

لە رووی سیاسییەوە بڕیار دەدەن کەوا لەبەر دژواری بەرگری‌و بەرهەڵستی زۆر ناتوانن خۆڕاگرن، ئەوە دەبێتە مایەی نیگەرانی‌و بۆچوونی چاوەڕوان نەکراو. پاش دە رۆژ لە سەرکەوتنی دووهەم جاری بۆش بۆ سەرۆکایەتی ولایەتێکی تر، رێك پاش دووەم پلان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ رەوشی شاری فەلووجە، کۆڵن پاوڵ هەر یەك لە بۆش‌و بلێر لە رۆژی ١٢ی نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠٠٤ لە کۆشکی سپی دەبینێت، لەوێ پاوڵ وتبووی:

هێزەکانمان ژمارەیان کەمەو ناتوانین کۆنترۆڵی سەرزەمینەکە بکەین. ئەو بۆچوونەی کۆڵن پاوڵ هاوسۆزی بۆچوونەکانی برێمەر دەبێت. بۆش‌و بلێر لەگەڵ ئەوەدا بوون رێڕەوی کاروانەکەیان بگۆڕن، بڕیارێك بدەن هێزەکانیان زۆرترو چڕتر بڵاوبکەنەوە، ئەوەش پاشەڕۆژی باش نەبوو، بەڵام هەردووکیان دەستەوەستان بوون، دەسەڵاتیان نەبوو بۆ رووبەڕووبوونەوەی واقیعەکە. لەبەرئەوەی هەردوو سەرۆك تووشی لوتبەرزی هاتبوون، بۆیە ئاسان نەبوو بڕیارو کارنامەیان بە ئاسانی بگۆڕن، چونکە بەوە دانیان بە هەڵەکانیاندا دەناو شکستیان لەسەر دەبووەماڵ. بلێر شانازی بەوەوە دەکرد کەوا ئەو هەنگاوە پاشەکشەی تێدا نییە. بلێر ئەو قسەیەی لە بەردەم کۆنگرەی حیزبی کرێکاران کردووە، ناکرێ بانگەشەی زۆرتر لە عەبەسییەت لەوە زۆرتر بکات. بۆش بەوە ناسراوە کەوا زۆر کەللەرەقە، گاڵتەشی بەوە دەهات هاوکارو پشتیوانی زۆر بێت، تا شەڕە ناوخۆییەکە لەناو عێراق گەرم‌و گەورە نەبێت، ئەو هەر بە

شانازییەوە دەستەواژەی (سەرکەوتن) ی دەوتەوە. بەڵام کە لە هەڵبژاردنە تەواوکەرەکەی ساڵی ٢٠٠٦ شکست دەخوات، رازی دەبێت ٢١ هەزار سەرباز رەوانەی بەغدا بکات، لەوەدەمانەش بلێر زۆر تەنگاو کرابوو، بۆیە بە باندۆری ئەو هەژموونە پێگەکەی لە ١٠ دوانگ ستریت چۆڵ دەکات، بڕیاریش نادات هێزەکانی لە عێراق زۆرتر بکات، یان بڕیار بدات لە شاری بەسرای خواروی عێراق هێزەکانی بکێشێتەوە.

لوتبەرزییەکەی پاش داگیرکردنەکە

سەبارەت بە بۆچوون و ئاگاداری بلێر لە رەوشی پاش داگیرکردنەکەی عێراق، ئەو بەرنامەڕێژیی نەکردبوو، ئەوەش باش لە لێدووانەکەی جۆرج بۆشەوە دەردەکەوێت کە لە پێش ئامادەبووەکانیدا لە رۆژی ١١ ی مایۆی ساڵی ٢٠٠٣ داو دە رۆژ پاش رووداوەکان وتبووی: نەبەردییەکە کۆتایی هات.

بلێر کۆنە سەفیری خۆیانی لە میسر (جۆن ساورز) بۆ کارێکی بایەخدار ناردبووە بەغدا، کە پێشتر لە بارەگای سەرۆك وەزیران کاری کردبوو، ئەو لەوێ بە نووسینی راپۆرتێك بە ناوی (عێراق و چۆنیەتی ئەو هەڵانەی کە روویاندا). لەوێ بە کورتی بەو شێوەیە باس لە تیمە ئەمریکییەکە دەکات، کە پاش داگیرکردنەکە بە سەرۆکایەتی ژەنراڵ (گای گارنر) کە کورتکراوەکەی بەو شێوەیە بوو، (لە نەبەردییەکەدا سەرکردایەتییەك نەبوو، ستراتیژییەك نەبوو، لەگەڵ یەکدا

هاوئاهەنگی نەبوو، لەگەڵ هاوولاتییە ئاساییە عێراقییەکانیش هاوکاری نەبوو).

ئەوەی لە بۆچوونەکانی ساورز دەخوێندرێتەوە، ئەوەیە کەوا ئەوان پێویستییان بە ژمارەیەکی زۆری هێزی تر هەبووە، بۆیە پێشنیار دەکات:

بیر لەوە بکرێتەوە کەوا هێزو چالاکییە بریتانییەکان بچنە ناو شاری بەغداش، ئەگەرچی کێشەی زۆری سیاسیش لە ئارادا بوو، چونکە بڵاوبونەوەی کەتیبەیەکی ئێمە لە شەقامەکاندا باندۆری باشی دەبێت.

یەکێك لە پلەدارە سەربازییە ئەمریکییەکان ژەنراڵ (ئەلبێرت ویتلی)، کە پلەدارێکی بەرزی سوپابوو، هاوسۆزی ئەو بۆچوونەی کردبوو، ئەو لە بارەگای سەرکردایەتی ئەمریکییەکان ژەنراڵ (دیڤید ماکیرنان) کاری کردووە، مەسەلەکەش ئەوە بوو کەوا پێویستە تیمی هێرشبەری ئاسمانی ١٦ لە عێراق ئاراستە بکرێت بۆ کارکردن لەناو بەغدا، کە بڕیاربوو ئەو تیمە بگەڕێتەوە وڵات. ڕاپۆرتەکەی ساورز بۆ سەرۆك وەزیران زۆر جدی بووە، کەوا ئەوان هەزارەها سەربازیان لە بەسرا هەیەو مەترسییان لەسەرەو رەوشیان ترسناکە، چونکە ئەگەر مەترسییەکان لەسەر بەغدا بەردەوام بێتو گوشارەکە هەر هەبێت، کاریگەری لەسەر بەسراش دەبێت، بۆیە پرسیارەکەش ئەوەبوو ئایا ڕاپۆرتەکەی ساورز چ کاریگەرییەکی لە داونىنگ ستریت دانابوو...؟

(ئەنتونی سیلدۆن) دەگێڕێتەوە:

کە بلێر گوێی لەو بەرنامەیە دەبێت، بە هەموو شێوەیەك

دژایەتی دەکات، بەڵام هیچ روونادات، لەلایەن (مایکل ووکر) ەوە کە لە پاش ئەدمیرال سیر (مایکل بویس) کرابووە سەرۆکی هەیئەتی ئەرکان، بە توندی دژایەتی کراوە. ئەنجومەنی ئیدارەی شەڕەکە دەیتوانی چاو بە بەرنامەی بڵاوەپێکردنی هێزەکاندا بخشێنێتەوە، ئەگەر ئەوەشیان کردبوایە سەرۆك بۆش موستەحیل بوو دژایەتی بکات.

ئەوەی پرسیارەو جێگای سەرسوڕمانە بۆچی هێزەکانی بریتانی پاش داگیرکردنی عێراق و ئەفغانستان ژمارەی هێزەکانیان کەمە، ئەوەش بەپێچەوانەی کاتی هێرش و شەڕەکان بووە کە ژمارەیان زۆرتربوو، ئەوەش لە رووی سەربازییەوە بەنهێنی ماوەتەوە. مەسەلەکەش بە شێوەیەکی زۆر پەیوەندی بە میزانیەو ئاستی ژمارەی هێزەکانی دوارۆژ هەیە لەو ناوچەیەداو، بەندە بە هەڵسەنگاندنی پیشەیی بۆ زانینی پێویستییەکان لەو جۆرە هەنگاوو شوێنانەدا. لە مانگی دیسەمبەری ساڵی ٢٠٠٦ ژمارەی سەربازانی ئەمریکی کە لە عێراقدا لە ژێر خزمەتدا بوون دەگەیشتە ١٤١ هەزار سەرباز، هاوشانی ئەوانەش ژمارەی سەربازانی هێزە فرە رەگەزەکانیش ١٦٥٠٠ سەربازبوون، کە لە ٢٧ وڵاتەوە هاتبوون، لەوانەدا سوپاکەی بریتانی لە هەموویان زۆرتربوو، کە ژمارەکەیان ٧٢٠٠ سەربازبوو. کە لە مانگی ئۆگستی ساڵی ٢٠٠٧ ژمارەی سەربازانی ناو عێراق زیاد دەکات، ژمارەی سەربازە ئەمریکییەکان دەگاتە ١٦٠ هەزار سەرباز، ئەوەش نەدەگەیشتە ئەو ژمارەیەی کە ژەنراڵ شینسکی پێشنیاری کردبوو، کە ژمارەیان بگاتە ٢٠٠ هەزار سەرباز.

بە کۆتایی هاتنی پلانی داگیرکردنەکە ژمارەی سەربازە

بریتانییەکان لە ساڵی ٢٠٠٣ لە ٣٠ هەزار سەرباز کەم دەکرێتەوە بۆ ١٨ هەزار سەرباز، لە ماوەی تەنها یەك ساڵیشدا ژمارەکە هەر کەم دەکرێتەوە تا دەبێتە ٨٦٠٠ سەرباز، بەلام لە کۆتایی مانگی ئۆگستی ساڵی ٢٠٠٧ دا ژمارەکە دەگاتە ٥٥٠٠ لە نێوان فڕۆکەخانەو کۆشکی بەسرادا دەمێننەوەو ژمارەیان زۆر ناکرێن. لە سەردەمی بلێر ژمارەکان بەرامبەر هێزەکانی ئەمریکی کەم دەکرێتەوە، تا دەگاتە ئەو ئاستەی ژمارەکە وەك ژمارەیەکی رەمزی هاوشانی ئەمریکییەکان دەمێنێتەوە، وەك چۆن بلێر بەڵێنی دابوو.

بەشی پازدەهەم

بۆش و بلێر لە نەفامییەوە تووشی لوتبەرزی هاتن

تێوەگلانێكی مەترسیدار

لە ساڵی ٢٠٠٧ بە ئاشكرا روون دەبێتەوە كەوا هێزەكان لە ئەفغانستان ژمارەیان كەمە، بۆیەش ئارامكردنەوەی ناوچەكە كاتێكی زۆری گەرەكە، هەروەها هەمان رەوشیش لە عێراق رەچاو دەكرا، ئەگەر ئارامیش دابین بكرێت، ئەوا پارێزگاریی كردن لەو ئاشتیو ئارامییەش ئاسان نییە، لە سەرەتای ساڵی ٢٠٠٦ تالیبانەكان لە خوارووی وڵات كەوتنەوە جموجۆڵو چالاكی. بریتانیا لەناو چوارچێوەی هێزەكانی ناتۆ داواكاربوو ژمارەی سەربازەكانو هێزەكانی زۆرتر بكات، حكومەتیش نەیدەویست لە مەترسییەكانی دوارۆژی ئەو كارە هاووڵاتیانی ئاگادار بكاتەوە، لەودەمانەدا وەزیری بەرگری حكومەتەكەی بلێر، (جۆن رید) ئامازەی بەوە كردبوو كەوا هێزە بریتانییەكان بە سەلامەتیو بەبێ ئەوەی یەك تەقەش بكەن، پاش سێ ساڵی تر دەگەرێنەوە وڵات. بریتانیا مێژووییەكی دووری هەیە لە دەستێوەردان لە وڵاتی ئەفغانستان، لە گەرمەی هێزو دەسەلاتدا هێزەكانی ئیمپراتۆریەت شكانێكی مەزنی بەسەرهاتووە. لە ساڵی ٢٠٠٦ دا لە شەرێكی دژوارو بەدرێژایی وەرزی هاوین ، لە خوارووی ئەو وڵاتەدا شكاون، لەوەشدا دیارە كەوا هێزەكانی ناتۆ پێویستی بە هێزی زۆرتر هەبووە، بۆیەش ناتۆ لە شاری ریگا لە كۆتایی مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠٠٦ كۆبوونەوەیەك دەبەستن، بەلام لەوێدا ناگەنە ئەنجامێك كە هێزەكانیان زۆرتر بكەن.

کەلێنێك ... بۆ تێکدەرو تاوانبارەکان

جیرمی گربینستۆك سەفیری پێشووی بریتانیا لە نەتەوە یەکگرتووەکان، ئەوەی لە ساڵی ٢٠٠٣ دا رەوانەی بەغدا کرابوو، سەبارەت بە بۆچوونەکانی ساورز وتبووی:

دیارە سەرەتا کەس بۆ ئارامکردنەوەی رەوشی بەغدا ئاراستە نەکرابوو، کار بۆ ئەوە نەکرابوو ئارامیو یاسا لەو شارەدا بپارێزرێت، دیارە کەوا سوپایەکی ئامادەو پۆلیسی سازکار نەبوو، تەنها سوپا سەرکەوتووە داگیرکەرەکە هەبووە. لەو رەوشە نالەبارەدا ژمنراڵێکی ئەمریکی نەبوو، کار بۆ سەقامگیری ئارامیو هێمنی بکات، کەس ئەوەی بە ئەرکی خۆی نەدەزانی، لە سەرەتاوە هەستکراوە کەلێنێك هەیەو لەو بۆشاییەدا زوو تاوانبارەکان، تێکدەرەکان، یاخیبووەکان کەوتنەخۆو زیانی زۆریان بە رەوشەکە گەیاند.

خاڵی وەرچەرخان

لە رۆژی ٢٩ی ئۆگۆستی ساڵی ٢٠٠٣ لە ناو مزگەوتی ئیمام عەلی لە نەجەفی پیرۆز دەستدرێژی کرایە سەر ئایەتوڵا باقر ئەلحەکیمو کوژرا، ئەو پیاوە سەرکردەیەکی دەسەڵاتداری میانڕەوی شیعەکان بوو، بۆیەش بلێر هیوای بەوە نەما کەوا رەوشی عێراق لە کۆتایی ئەو ساڵەدا ئارام بێتەوە، لە رۆژی ١٩ی ئۆکتۆبەر لەبەر ئازاری دڵی، بە خێرایی بلێر دەگەیەنرێتە نەخۆشخانە. ئەوانەی لە نزیکەوە ئاگاداری

رەوش و بەرنامەو ژیانی تایبەتی بلێر بوون، دەیانزانی ئەو لە ساڵانی ٢٠٠٣و ٢٠٠٤ زۆر ماندوو پەریشان دەبێت، بۆیەش زۆر بڕوای بە خۆی نامێنێت. لە ئاهەنگی ساڵانەی دبلۆماسی کۆشکی باکنگهام لە رۆژی ٤ ی نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠٠٣دا ماوەیەکی کورتم بۆ سازبوو، کەمێك بە یەکەوە باسی عێراق بکەین، بۆیەش ئەو سووربوو لەسەر ئەوەی لە هۆڵی ئاهەنگێڕانەکە من لە تەنیشتییەوە دانیشم، تا زۆر بە جدی باس لەو مەسەلەیە بکەین، لەبەر گەرمی باسەکە ئەو ئاگای لە کەسە دبلۆماسە بێگانەکانیش نەمابوو.

من لەگەڵ تۆنی بلێر لەسەر ئێوارە خوانێك لە مانگی یۆلیۆ بە یەکەوە بووین، لەوێ هەستم دەکرد من لەگەڵ سەرکردەیەکی دڵسۆز دانیشتووم، بەڵام لەو دیمانەیەدا هەستم دەکرد ئەو کەسایەتییەی جارانی نەماوەو کەمتر بڕوای بە خۆی ماوە. دیارە کەوا ڕووداوەکان کاریان لەو کردبوو، بە تایبەتی کە لە عێراق هیچ جۆرە چەکی کۆمەڵکوژییان نەدۆزییەوە، ئەوەیان زۆری هەژاندبوو. من لەوێ خەمم بۆی خواردو هاوسۆزیم لەگەڵیدا نیشاندا، من ویستم کەمێك ئازارەکانی سووك بکەم و دڵی خۆش بکەم، بەڵام دەترسام هەڵەیەك رووبدات، چونکە کە تێگەیشتم ئەو کەسێکی بێ ئەزموونە بەوەیان تووڕە ببووم، بۆیە خۆم لەو مەسەلەیە دوور راگرت.

دڵتەنگیو وازهێنان

لە ساڵی ٢٠٠٤ گەیشتمە ئەو قەناعەتەی کەوا بلێر دەسەڵاتی لە دەستداوەو میسداقیەتی نەماوە، بۆیە وا باش بوو بە زووترین کاتو نزیکترین وێستگەش دەست لەکار بکێشێتەوەو وازبهێنێت، کارێکی تر بۆ ئەو باشترو گونجاوترە. لە رۆژنامەی سەندای تایمزدا لە رۆژی ٤ ی مانگی یەنایەردا وتارێکم لە ژێر ناونیشانی (دەسەڵاتە خۆییەکەی، قەیرانی ئەلسویس بۆ بلێر بە میرات دەهێنێتەوە)، من ئێستاو ئەودەمانەش لەگەڵ روخانی دەسەڵاتی سەدام حوسێن بووم، ئەو پرۆسەیەشم بە شەرعی زانیوە، بەڵام من پێشنیارم کرد بلێر دەست لەکار بکێشێتەوەو پێش کاتی هەڵبژاردنی گشتی ساڵی ٢٠٠٥و لە پۆستی سەرۆك وەزیران دووربکەوێتەوە. بلێر نەیدەتوانی بڕوای هاووڵاتیانو پەرلەمان دووبارە وەربگرێتەوە، کە سەربازەکانی لە گۆڕەپانی جەنگدا دەکەوتن، دەبوایە ئەو بڕوایەی پێ هەبووایە. ئێمە هەمووالیەك باشمان دەزانی لە پاش جەژنی پاك (فسح) ساڵی ٢٠٠٤ دا سەرۆك وەزیران، فشارێکی توندی لەسەرە، ئەوانەش هەموو لە ئەنجامی مەسەلە ناوخۆییەکانی ناو عێراق هاتنە پەیدابوون، ئەو وەك سەرۆك وەزیران لەو قەیرانەدا کەمتەرخەم بوو، ئەرکی خۆی وەك سەرۆك وەزیران رانەدەپەڕاند. هەموو رۆژنامەکان لە ئاستێکی باڵاوە بێدەنگ بوون، زۆر بە دیسپلین بوون، لەوەشدا لەسەر حەق بوون، مەسەلەکەیان وەك بابەتێکی یەك خێزانی تایبەتی وەرگرتبوو.

بلێر بەراستی لە کۆتایی مانگی مایۆو سەرەتای مانگی یونیۆی ساڵی ٢٠٠٤ دەسبەرداری پۆستەکەی دەبێت، بەڵام نازانم ئەوەیان لەبەر

ئەوەبوو کەوا لە پۆستەکەیدا فەشەلی هێنابوو، یان ماندوو ببوو، یان دڵتەنگ و بێزاربوو، رەنگە هەموو ئەگەرەکانی وازهێنانەکەی ئەو لەو پۆستەدا راست بێت. هەندێ لە برادەرەکانی دەڵێن دڵتەنگی و بێزارییەکانیشی رەنگدانەوەی رووداوی هەڵەکانی بووبێت.

پاش ئەوەی جاك سترۆ هانی بلێر دەدات، لەناکاو بەبێ ئەوەی پرس بە وەزیرەکانیشی بکات، پاش جەژنی پاك بڕیاردەدات ریفراندۆم لەسەر ریکەوتنامەی یەکێتی ئەورووپی بکرێت. چەند برادەرێکی خۆی هانی دەدەن ئیستیقالە نەدات، لەوانەی لە ئەنجوومەنی وەزیران لەو نزیکبوون، بەڵام وەزیری دارایی گۆردن براون حەزی دەکرد ئەو واز لە پۆستەکەی بهێنێت تا شوێنەکەی ئەو بگرێتەوە، بەڵام دوایی رازی دەکات دەست لە کار بکێشێتەوە، چونکە بۆ وڵاتەکەیان و حیزبی کرێکارانی بریتانی وا باشترە ئەو لە وەرزی پاییزی داهاتوو کە دەکاتە پێش بەستنی ساڵانەی کۆنگرەی حیزب وازبهێنێت.

لە مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠٠٣ بلێر کێشەی دڵی بۆ پەیدا بووە، لەگەڵ هاوسەرەکەی سەردانی دورگەی سردینایان کردووە، دووبارە کێشەکەی دڵی سەری هەڵداوەتەوە، کە لە ماڵی سەرۆك وەزیرانی ئیتاڵی (سیلڤیو بیرلسکۆنی) ماوەتەوە. هاوڕێی بنەماڵەکەی بلێر لۆرد (میلفین براگ)، پاش ماوەیەك ئەو هەواڵە رادەگەیەنێت. ئەو هاوینە بلێر فشارێکی زۆری لەسەر بووە، لە مانگی دێسەمبەری ساڵی ٢٠٠٤ وتبووی:

فشارەکانی ناو خێزانەکەیان و کێشە تایبەتییەکان بلێری تەنگاو کردبوو. لەو ماوەیەدا بلێر کە وەك سەرۆك وەزیران لە پێش

پەرلەماندا لێپرسینەوەیان لەگەڵ کردبوو، دوو جار لێدانی دڵی زۆر ببوو.

کە کاتی بەستنی کۆنگرەکەی حیزب نزیک دەبێتەوە بلێر بە هاوڕێیەکانی لە ئەنجوومەنی وەزیران سەبارەت بە وازهێنانەکەی دەبێژێت، ئەو تا کاتی هەڵبژاردنەکانی داهاتوو پێشڕەوییان دەکات، ئەوەشی لە رۆژی ٣٠ی مانگی سێپتەمبەری ساڵی ٢٠٠٤ راگەیاندبوو. بەڵام هەر لەو بۆنەیەدا وتبووی بەشداریمان لەو هەڵبژاردنەدا دوا پرۆسەی کارکردنمە، ئەوەشی وەك لێدوانێك نەوتبوو، بەڵکو ئەنجامی بیرکردنەوەو سازکردن بووە، چونکە لەو دەمانەدا لە لەندەن خانووێکی بۆ بەسەربردنی کاتی خانەنشینیەکەی کڕیبوو. ئەو لێدوانەشی بۆ وەڵامدانەوەی ئەو قسانە بوو کە لەسەر تەندروستیو نەخۆشییەکانی ئەو دەکرا. بەڵام بۆ بەیانی کە لێدانی دڵی ئاسایی نەبوو سەردانی کلینکی نەخۆشخانەیەکی کردبوو، لەوێدا دکتۆرەکان پێیان وتبوو، دڵت لاوازی لە لێدانی گوێچکەکانیدا هەیە، لەو دەمانەش ئەو لە هەموو دەمێك زۆرتر لە تەنگژەی عێراقو سیاسەتەکانی نوێ، بیرکردنەوەو کاری گەرمی ویستبوو. دووبارە بریتانیا دووچاری سەرۆك وەزیرانێك دەبێتەوە کەوا نەخۆشی هەیەو لە خەڵکەکەی دەشارێتەوە، بە ئاشکرا ئەو رەوشەی تەندروستی دەشارێتەوەو خۆی وا دەردەخات کەوا تەندروستیو فۆرمی جەستەیی زۆر سەلامەتە.

هەرچەند دەزانرا تەندروستی بلێر بەرەو باشی ناڕواتو قسەی لەسەر دەکرا، دەنگۆی ئیستیقالەکردنەکەی دەهاتەوە باسکردن. بەڵام ئەوانەی دووچاری دیاردەی لوتبەرزی دەبن، وا دەزانن کەس نییە

جێگەیان بگرنێتەوەو پۆستەکەیان تەنها لەوان دەومشێتەوە، کەواتە ناکرێ دەسبەرداریان بن. لە رۆژی ١٤ ی یولیۆو بە ئیمزای بتلەر راپۆرتێکی هەوالگری بلاودەکاتەوە، تێدا هاتبوو کەوا زانیارییە هەوالگرییەکانمان پێش داگیرکردنەکە شکستی هێنابوو. ئەگەرچی خۆی بنچینەکانی ئەو راپۆرتەی دارشتبوو، کە دەزانێت دمایشەکە هیچ گۆرانێك دروست ناکات، تووشی شۆك دەبێت. کە وەزیرێکی کۆنی وەك لۆرد بتلر بۆ لێکۆڵینەوەکە دادەنێن، سەرۆك وەزیرانیش وەزیرێکی هاورێی خۆی لە لیژنەکە دادەنێت، بلێر دەزانێت کەوا رۆژەفی لێکۆڵینەوەکە بەرەو ئەوە ناچێت، داوا لەو بکەن ئیستیقالە بدات. بەلام راپۆرتەکەی بتلەر سەبارەت بە لاری لایەنی هەوالگری پێش شەرەکە زۆر لایەن باس دەکات. بەو شێوەیە کارنامەی تۆنی بلێر هەلدەسنگێنێت، بەتایبەتی لە نەرم نواندنی لە بریارە گرنگەکاندا:

کە هەستمان کردبوو سیمایەکی نارەسمیو بێ سنوور لە چالاکییەکانی حکومەتدا هەیەو مەترسییەکانیش کێشەکان ئاسان دیار دەدا، دیارە کەوا کۆی ئەحکامە سیاسییەکان، پابەندبوون بوو لەسەر لیستێك لە زانیاری، ئەوانە هەموو بێزاری کردبووین. راپۆرتەکە ورد دارێژرابوو، کاریگەریەکی زۆریشی دەبوو ئەگەر ماکینەی راگەیاندنی بلێر شوێنەوارەکانی سارد نەکردبوایەوە.

پێش وادەی هەلبژاردنەکە بلێر ویستبووی هەلمەتی هەلبژاردنەکە بە تەنها بکات و رۆلی گۆردن براون کەم بکاتەوە، بەلام ئەو سیاسەتە لەلایەن رای گشتییەوە هەرەسی هێنابوو، بەتایبەتی لەلای هەوادارانی حیزبی کرێکارانەوە، بۆیە بە پەلەو بە هێزەوە

گۆردن رۆڵی سەرەکی لە هەڵمەتی هەڵبژاردنەکە دەگرێتەوە ئەستۆ، بەوەش حیزبی کرێکاران هەڵبژاردنەکە دەباتەوە، بەڵام زۆرینەکەی کەمێك کەم دەکاتەوە، کە تێیدا ٣٦٪ لە کۆی دەنگەکان بەدەست دەهێنێت، بەوەش حیزبی کرێکاران کە تەنها ٩،٦ ملیۆن دەنگ دەهێنن و دەسەلاتِ بەدەست دەهێنن، کە پیشتر لە ساڵی ٢٠٠١دا (١٠،٧) ملیۆن و لە ساڵی ١٩٩٧دا (١٣،٥) دەنگیان هەبووە، بۆیەش بەنهێنی هەستیکردبوو ئەوەیان هەرەسێکی گەورەیە بۆ حیزبەکەیان، دیارە کەوا شەڕەکەیان لە عێراق یەکێکە لە هۆکارەکانی شکستەکەیان.
سەرەڕای ئەو شکستەش بلێر خۆی دەست بە پۆستەکەیەوە دەگرێت و واز ناهێنێت، ئەگەرچی دەنگەکان، کورسیەکانیش کەم دەبێتەوە، بەڵام ئەو بڕوای زۆری بە خۆی دەبێت، هەرگیز باس لەوە ناکات بۆچی وڵاتەکەی مەسەلەی عێراقی لە کۆڵ نابێتەوە، دووبارە لە ساڵی ٢٠٠٥ دیاردەی لوتبەرزییەکەی دەگرێتەوە، بەڵام وەك ساڵانی ٢٠٠١و ٢٠٠٢ نەبوو. ئەو کە لە بارەگاکەی خۆیدا لە ١٠ داونــنگ ستریتەوە وای دەزانی تەنها ئەو دەتوانێت بەرنامەکانی حکومەتەکەی کە بڕگەکانی بریتین لە چاکسازی پەروەردەو تەندروستی جێبەجێ بکات، وەك چۆن لە کاروبارە سەربازییەکان دەستی دەرەکییەکان بوارەکەی لار کردبوو، بەوەش خزمەتگوزارییەکان و گیانی کارکردنی کارکەرەکانی لاواز کردبوو، بۆیەش قازانجی سامانە تایبەتییەکان لەو بوارەدا دێتە خوارەوەو زۆریش کەم دەکات. پێش ساڵی ٢٠٠١ بەرپرسەکانی هەڵبژاردنەکانی وایان دەزانی کەوا بلێر زۆرتر لە ئەنجامی بڕیارەکانی رادەگەیاند، جا چ لە سەرەتای جڤینەکە بوایە یان لە کۆتاییەکەیدا.

یەکێك لە وەزیرە کۆنەکان کە لە دیسمبەری ساڵی ٢٠٠٤ کێشەیەکی لەگەڵ ئەودا هەبوو وتبووی:

لەو حکومەتەدا دەسەلاتی مەرکەزی کاری زۆر بۆ دەکرا، کەمیش دانوستانی لۆژیکی لەسەر هەموو ئاستەکان لەبار بوو. ئەنجومەنی وەزیرانی ئەو رۆژەش وا دەزانم خراپ نییە، بڕیاریش دەر ناکات، ئەوانەش هەموو نیشانەی نالەباری حکومەتەکەیە لەو وڵاتەدا. بلێر هەر لە ساڵی ٢٠٠٢وە دەسەلاتەکانی لە بن دەستی خۆیدا بووە، کەم گوێی لە ئامۆژگارییەکان راگرتووەو پرسی بە وەزیرەکان نەکردووە، تا گەیشتۆتە ئەو رادەیەی بایەخی بە بۆچوونەکانی هەردوو وەزیری دەرەوەو بەرگریش نەداوە، ئەوەش لەوەدا رەنگی دایەوە کەوا نەیتوانی لە نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاری دووەم وەرگرێت. دەڵێن گوایە کە جاك سترۆ لە دوورگەی ئازور لە رۆژی ١٦ی مارسی ٢٠٠٣ گەڕاوەتەوەو رۆژهەڤەکەی بە سەرۆك وەزیران نیشانداوە، سترۆ لەو کاتەداو لە گەرمەی شەڕەکەدا نیازی بوو بە بلێر بسەلمێنێت هێزە بریتانییەکانی ناو عێراق کە بەغدا گیرا تەنها کار بۆ ئاشتی بکەن، پشتیوانی سیاسیو مەعنەوی تەواوی داگیرکردنەکە بکەنو بەس. دۆناڵد رامسفیلد بەئاشکراو بەروونی وتبووی:

ئێمە بە تەنهاش بین، دەچینە ناو عێراق، سوپاکەمان ئامادەیە ئەو وڵاتە بگرێت، هیچ پێویستمان بە یارمەتیو کۆمەکی بریتانییەکانیش نییە.

بلێر ئامۆژگاریو راسپاردەی سترۆی بە هەند وەرنەگرتووە، بۆیەش لەودەمانەدا سترۆ دەست لەکار دەکێشێتەوەو ئەوەش

کاردانـەوەی نێگـەتیفی لەسـەر کارنامـەی بلێـر هەبووە، لەسـەر ئاستی ناوو پێگەی بریتانیا بەرامبەر ئەمریکاو وەستانیان لە رووی قـەیران و پێشـهاتەکان لاوازیـش بـوو. یـەکێك لـەو رەوشـتەی بلێـر هـەیبوو کەسـەکانی بەرامبـەری بـە سـووك سـەیر دەکـرد، کەسێکی ئاگـادار لـە بارەگای سەرۆك وەزیرانەوە دەگێڕێتەوە، کە وەزیـری دەرەوەو سـەرۆك وەزیــران پــاش دەرچــوونی ریفراندۆمەکــەی فەرەنســا لەســەر دەسـتوورەکەی یـەکێتی ئـەوروپی، کـە ئەنجامەکـەی نـەخێریان بـۆ دەستوورەکە دابوو، بە یەکەوە قسـەیان کردبـوو، بلێـر بـە سووکییەوە سەیری کردووە. سترۆ لەگەڵ نەخێردا بوو بۆ دەستوورەکە کە لە ساڵی ١٩٧٥ رای گشتی لە ریفراندۆمێکـەوە دەنگیـان بـۆی دابـوو، بۆیـەش ئـەو دەرئەنجامەکەی فەرەنسای پێ خۆش بووە، دەڵێن کە بەیەکەوە لەسـەر ئـەو ئەنجامـە قسـەیان کـردووە، بـە نـەرمبینین و بـە رقـەوە وتوویـەتی (قەحبە)، کە قسەکە بڵاودەبێتەوەو زوو بە نادروستێ دوور لە راستی بـە رەسمـی وەلامـی دراوەتـەوە، بـەلام چیرۆکەکەو قسـەکە زۆرو خێـرا بڵاودەبێتـەوە. سـترۆ ئەگـەری لێـدانی سـەربازی پێشـوەختی مەڵبەنـدە ناوەکییەکەی ئێران بە (شێتی) پێناسە کردبوو. لەسەر ئەو بۆچوونانە بلێـر پێگـەی جـاك سـترۆ دادەبـەزێنێت، لـە مـانگی مـایۆی سـاڵی ٢٠٠٦ (مارگرێـت بیکێـت) ی ناشـارەزا لـە بـواری دەرەوە لـەو پۆسـتەی ئـەو دادەنێت، هەروەها بۆ وەزارەتی بەرگریش وەزیرێکـی نـوێ دەستنیشـان دەکات، جیف هۆن ئەو وەزیرەی لـە کـاتی شـەڕەکاندا پشتیوانی بلێـری کردووە دەیگۆڕێت.

قەیرانەکەی لوبنان

لەگەڵ پەیدابوون و سەرهەڵدانی قەیرانەکەی لوبنان لە ساڵی ٢٠٠٦ دا، پەلاماردانەکەی ئیسرائیل بۆ سەر لوبنان، بلێر دوو وەزیری دەرەوەو بەرگری لاوازو کەم ئەزموونی هەبووە، هەردووکیان نەیانتوانی بەرگری رووبەڕووبونەوەکەی بۆش و بلێر بگرن بۆ شەڕ راگرتنەکە، چونکە هێرشە ئاسمانییەکانی ئیسرائیل بۆ سەر پێگەکانی حیزبولاّ بەردەوام و دژوار بوون، لە هەموو لایەکیش رەخنەیان ئاراستە دەکرا. ئەو بوردمانە دژوارە لەسەر ژێرخانی لوبنانی هیچ کاریگەری نەبوو لەسەر راگرتنی مووشەکەکانی ئەو حیزبە لەسەر ئیسرائیل و توانا سەربازییەکەی لاوازو شکست نەکردبوو. بلێرو بۆش بە یەکەوە ئیمزای بەیانی لوتکەی هەشت وڵاتە گەورەکەیان لە سانت پترسبۆرگ کردبوو، بۆ ناردنی خێرای هێزە فرەڕەگەزەکان بۆ ناوچەکە تا بە زووترین کات شەڕەکە راگیرێت.

هەڵوێستێکی بەدڕەوشتانە

لە نمایشی پرێس کۆنفرانسێك کە لە رۆژی ٢٨ ی یولیۆ لە واشنتۆن بەسترا، هەردووکیان رازی نەبوون فشاری دبلۆماسی بکرێت بۆ ئاگربەستەکە. تەنها ئەو دوو سەرکردەیە لە هەموو جیهان وایاندەزانی بە پێکانی پێگەکانی لوبنان و بۆردومانی باڵەخانەکان لە ناوچە نیشتەجێیەکان (حزب الله)ی لوبنانی دەشکێنن. لەناو ئیسرائیلیش

رەخنە لەسەر ستراتیژیەتی ئیسرائیل دەبیستزا، بۆیە قسەکانی ئەوان لەسەر بەهاکان بە ڤالآیی دەمایەوەو سەدای نەبوو، نەدەکرا لەسەر هەڵوێستەکانی بلێر لە رووی ئەخلاقییەوە بەرگری لێ بکرێت، ئەو هەڵوێستە لە سەرەتاوە شکستی سەربازی دەگەیاند. ئەو لە لوس ئەنجلوس وتبووی:

کەوانەی توندرەوی لە خۆرهەڵاتی ناوەراست بەرین دەبێتەوە.

لەگەڵ بۆش خۆیان لە شکستەکەی ناو عیراق دوور دەگرت، بەوەش زیاتر ناوچەکەیان گرداتر کرد، ئەوەی جێگای رامانە لوبنان نابێتە عێراق، بۆیەش پەرلەمانتارە میانڕەوەکانی حیزبی کرێکارانی بریتانی لە پەرلەماندا هاواریان لێ هەڵساو وتیان (بەسە...!)، بلێریان ناچارکرد بەئاشکرا لە مانگی سێپتەمبەری ساڵی ٢٠٠٦ دا بڵێت من ئەوە دوا جارە لە کۆنگرەی حیزب بەشدار دەبم.

شوێنەوارە کارەساتبارەکە

کە گۆڤاری لانسیتی پزیشکی لە مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ٢٠٠٦ لێکۆڵینەوەیەکی زانکۆی جۆنز هۆبکر بلاودەکاتەوەو دەنووسێت کەوا ٦٥٠ هەزار کەسی سڤیلی عێراقی لە مانگی مارسی ساڵی ٢٠٠٣ دا لەناوچوون، ئەوەش شوێنەوارێکی ترسناك و کارەساتباری لەسەر بلێر دروستکردبوو. لەسەر ئەو ئامارەش وەك هەموو کارێکی ئاساییان قسەکەرێك بە ناوی بلێرەوە ئەو ژمارەیەی بە نادروست وەسفکردبوو. بەلآم ئێستا بۆمان روونەبێتەوە کەوا راوێژکارە زانستکارەکان لە

وەزارەتی بەرگری ئەو لێکۆڵینەوەیان بە (دروست)و (هاوسەنگ) پێناسە کردبوو، دواش کرابوو بە ئاشکرا رەخنە لەو لێکۆڵینەوە نەگرنو لەوەیاندا ئاگادارو هوشیاربن. بەرپرسێك لە وەزارەتی دەرەوە وتبووی پێویستە حکومەت لە بایەخی لانسیت کەم نەکاتەوە، کە حیزبەکەی جۆرج بۆش دەسەلاتی لە ئەنجومەنی نوێنەرانو پیرەکان لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ٢٠٠٦ لە دەستدەدات، هەستدەکات دەبێ بەشێك لە سیاسەتەکانی بگۆڕێت، کە جاران زۆر بە لاملی کاری پێوە دەکرد، بۆیەش دوناڵد رامسفیلد لە پۆستی وەزارەتی دەرەوە دووردەخاتەوەو لە شوێنەکەی ئەو کەسێکی عاقڵی وەك (رۆبرت گیتس) دادەنێت. هەر لەو پلانەدا دەسەلاتی جیگری سەرۆك دیك تشینی لە ئاست وەزیری دەرەوە کوندالیسا رایس کەم دەکاتەوە. کوندالیسا بۆش بەوە رازی دەکات کەوا دانوستان لەگەڵ هەردوو ولاتی سوریاو ئێران ساز بکات، بەلام تەنها لە بواری ئەو کۆنگرە لۆکالییە هەرێمایەتییەدا کە سەرۆك وەزیرانی هەڵبژێردرواى عێراق نوری ئەلمالیکی داوای سازکردنیان دەکات. لە مانگی ئەپریلی ساڵی ٢٠٠٧ دا بۆش لە هەنگاوێکی دواکەوتوو ژمارەی هێزە ئەمریکییەکان لە بەغدا زۆرتر دەکات، بەلام بریتانیا هێزەکانی لە چواردەورەی بەسرا کەم دەکاتەوە.

##ساڵی کۆتایی

ساڵی ٢٠٠٧ بۆ تۆنی بلێر ساڵی کۆتایی بوو، ئەو بە دەنگی زۆرینەی ١٧٩ کورسی پەرلەمان گەیشتبووە ئەو پۆستە، وا دەسەڵاتەکەی جێدەهێڵێت پاش ئەوەی لە هەڵبژاردنەکەی مایۆی ساڵی ٢٠٠٧ دا لە سکۆتلەنداو ویلزو لە هەڵبژاردنە لۆکاڵیەکانی ئینگلترا شکستی زۆری بەردەکەوێت، ئەگەرچی لە هەڵبژاردنە تەواوکەرەکاندا سیماو دەنگی باشتری دەبێت، بەڵام بلێر دەڕواتو میراتێکی وایان بۆ جێدەهێڵێت کە زیان بە هەمووولایەکیان دەگەیەنێت. بۆیەش بە کۆتاییەکی ناخۆش دوماهی بە دەسەڵاتی بلێر دێت، لە ڕۆژی ٢٧ی یۆنیۆی ساڵی ٢٠٠٧ بلێر دەست لە پۆستەکەی دەکێشێتەوە، لە ئەنجامدا گۆردن براون ئەوەی لە پاش ئەو دێت دەکەوێتە مانگی هەنگوینی زۆر خۆش، بۆیە لەو خۆشیەدا داوا دەکات لە مانگی سێپتەمبەردا هەڵبژاردنی پێشوەخت ساز بکرێت. لەو دەمانەدا جەماوەرەکە وا هەستدەکەن قەیرانەکەی عێراق کۆتایی هاتووەو ئەو کێشانەی لە سەردەمی بلێر هەبوون نەمان. لە ناو عێراقیش هێزە بریتانیاییەکان لە بەسرا دەکشێنەوەو براونیش لە سازکردنی هەڵبژاردنی پێشوەختیش پەشیمان دەبێتەوە، پاش ئەوەی هەستدەکات لە ریفراندۆمو ڕاپرسییەکاندا پێشکەوتنی گەورە بەدەست هاتوون.

بەشی شازدەهەم

بۆش و بلێر لەرووی سیاسییەوە گەمە بە کارتی ئایین دەکەن

نووسەری کتێبی (ئیمپراتۆریەتی لووتبەرزی) کە بابەتێکە لەسەر عێراق، لە لایەن سەرۆکی یەکەی بن لادن لە وەکالەتی هەوالگری ئەمریکی (مایکل شیور) ەوە نووسراوە، دەڵێت:

(لوتبەرزی رووخسارێکی زۆر خراپ نییە بۆ ئەمریکا کە دیموکراسی فەوری بنیات دەنێت، خراپیەکە لەوەدایە کە لوتبەرزییەکە لە نەزانینەوە سەرچاوەی گرتبێت).

یەکێك لە رۆژنامەنووسە هەر نزیکەکانی بلێر، فیلیپ ستیفنز کە لە رۆژنامەی فایننشال تایمز لە رۆژی ١٤ی یولیۆی ساڵی ٢٠٠٦ دا وتارێکی لەژێر ناونیشانی (لوتبەرزیی ئەو داومیە کە هەموو گرفتەکانی بلێری پێوە بەستراوەتەوە) نووسیبوو. ئەزموونەکەی منیش لەگەڵ بلێر هەر لە ساڵی ١٩٩٩ەوە دەستپێدەکات، ئەویش لە کاتی قەیرانەکەی کۆسۆفۆ، لە قەیرانەکەی سیرالیۆنیش زۆرتر دەبێت، لە هەڵبژاردنە گشتییەکەی ساڵی ٢٠٠١ تا هێرشە تیرۆریستییەکەی ١١ی سپتەمبەر زۆرتر دیار دەکەوێت. سەبارەت بە جۆرج بۆشیش دیارە کەوا دیاردەی لوتبەرزییەکەی پاش هێرشەکەی ١١ی سپتەمبەر زۆر بە خێرایی زیاد دەکات، لە ماوەی بەشداریکردنەکەی لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتیدا لە ئامانجە سیاسییەکانی دەرەوەدا گەشە دەکات، ملی لەوە دەنێت بەرەو تەنهایی بڕوات، نەك دەستێوەردان،

ئەوانە بۆ لوتبەرزی دەیانگرێت

پرسیارەکەمان ئەوەیە، بۆچی هەندێ لە سەرکردەکان ئەو نەخۆشییە دەگرن، هەموویان ئەو دیاردەیە ناگرن...؟

من وا دەزانم فاکتەرەکە دەگەڕێتەوە سەر چەند ڕەوشی دەرەکی تایبەتی و تایبەتی ناوەوەش بۆ هەموو تاکێك، سەبارەت بە لوتبەرزییەکەی بۆش و بلێر هەردوو فاکتەرەکە بە یەکەوە هۆکاری ئەو دیاردەیەن. سەبارەت بە بوونی فاکتەری دەرەکی بۆ لوتبەرزی سەرکردەکان زانای کۆمەڵناسی (دانیال بیل) وا دەزانێت ئەو دیاردەیە پابەندە بەو سەردەمە، بۆیە ئەو وتوویەتی:

لوتبەرزی ئەو سەردەمە هەموو کۆت و ئیلتزامەکان بە بەردەوام و گەیشتنەکان ڕەفز دەکاتەوە. جیهانی نوێش مەزندە دەکات چارەنووسەکە دەکەوێتە سەر ئەوەی (لە پاشان دێت). ئەوەی لە پاش ئەخلاق و لە پاش کارەسات و لە پاش کولتوور. جا ئەگەر ئەودەمانە مەزاجەکە وا بووبێت ئەوا زەحمەتە سەرکردەش خۆی لەبەر ئەو مەزاجە ڕاگرێت، بەلام من وادەزانم بۆچوونەکەی بیل لەسەر ئەمریکا زۆرتر دەبێتە ماڵ، نەك لە سەر بریتانیا. دیارە کەوا چەمکی (لە پاشاندا) بەردەوام لەگەڵ ئەمریکییەکان تەریب بووە، ئەوەش بۆ ئەو سەردەمانە دەگەڕێتەوە کە سنوورەکان لە ولایەتە یەکگرتووەکان بەرەو خۆرئاوای کیشوەرەکە دەرباز دەبوون. کە فراوانبوونەکە بەرجەستە بووە سنووره نوێیەکە کە بۆی دەرباز دەبوون، دەبێتە فەزا دەرەکییەکە. لە کولتووری میللی ئەمریکیدا بیری هەبوونی دەسەلات بۆ ئەنجامدانی هەموو شتێك هەیە و دەبێ ئەوەش بمێنێت، ناکرێ

رەخنەشی لێ بگیرێت، ئەوەش پێگەیەکی ناوەندی لە کولتووری ئەمریکیدا هەیە. پاڵەوان دەتوانێت جیهان لە هەموو بەدکارەکان پاك بکاتەوە، ئامادەشە بۆ نەبەردییەکە هێزی ئاگرین پەیڕەو بکات، ئەوەش لە زۆر لە فیلمەکانی هۆلیودو لە زۆربەی زنجیرە تەلەفزیۆنییەکاندا بوونو هەن، هەر لەو بوارەدا ئەوەیان لەناو کولتووری گەنجەکانیاندا هەیە، کێشەکەش لەوەدایە کە مەسەلەکە بەرەو لوتبەرزی بڕوات.

شانۆو ئەکتەر

لەبەر ئەوەی بریتانیا کولتووری ئەمریکی وەردەگرێتو پێشوازی لێدەکات، بۆیە زۆر ئاساییە بەشێك لەو کولتوورە بە خۆشییەوە بقۆزێتەوە، دیارە ئەو کولتوورەش لە بریتانیا لە چاو ئەمریکا کەمترە، دیارە کەوا کولتووری بریتانی کۆنترەو زۆرتر ئەورووپی ترە، ویستو پاوانخوازییە ئیمپریالییەکانیان بۆتە بەشێك لە مێژوو. فاکتەری زۆر روونی ئەوەی کەوا روو لە دیاردەی لوتبەرزی دەکرێت ئەوەیە کەوا ئەو دوو وڵاتە بڕوا دەکەن، ئەوانە هێزی گەورەنو دەتوانن کار بۆ بەرژەوەندی هەموو جیهان بکەن، ئەوەش تەنها بەوان ئەنجام دەدرێت، ئەوەش وا دەکات سەرکردەی لوتبەرزو هەوابەرز ببێتە کەسێکی موجاهیدو دەتوانێت بە بازوو هێزەکەی جیهان لە هەموو گرفتەکان پاك بکاتەوە. سیماکانی بلێر زۆر لەوە دەوەشێتەوە کەوا ئەو کەسێکە ئامادەیی تێدایە کە کەسێکی لوتبەرز بێت.

یەکەم، وەك لە هەموو ئەو نووسینانەی لەسەر ئەو نووسراون، دەردەکەوێت ئەو لە سەرەتای ژیانیدا ئارەزووی ئەنجامی کاری هونەری هەبووە نەك سیاسەت، کە لە قوتابخانە بووەو لەکاتی ئەوەی لە قۆناغی زانکۆی ئوکسفۆرد بووە، ئەو زۆر شەیدای شانۆ بووەو نمایشی هونەری بەرزبووە وەك ئەکتەرو ئەندامی تیپێکی مۆزیکای رۆك کارکەربووە. بەوەش دیارە کەوا ئینتیمای سیاسی ئەو بە قەناعەتێکی ئایدۆلۆژی نەبووە. کە لە قوتابخانە بووە لەگەڵ پارێزگارەکاندا بووە، ئەو نەیتوانیوە فەلسەفەیەکی سیاسی دیاری هەبێت، دیار نییە ئەو رەگی قووڵی لە ناو حیزبی کرێکاراندا هەبووبێ، ئەو لە ناو سیاسەتدا بواری بۆ رەخساوە شانۆیەکی گەورەی بۆ ساز ببێت تا نمایشەکانی تێدا بەرجەستە بکات، لەوێ دەردەکەوێت کەوا بلێر توانای نمایشی زیرەکانەی بەرزی وەك سیاسییەکی هەمەجۆر تێدایە.

کە سیاسەتمەداران بایەخیان بە وردەکارییەکان نەدا، دیارە کەوا مەیلی نەرجسیەتیان هەیە، ئەگەر ئەکتەری سیاسی کەسێکی نەرجسی بوو، سەنتەرو بڕیارەکەی دەبێتە ئاوێنەی هەڵوێستە سیاسیەکەشی، لەسەر شانۆش رەنگ دەداتەوە، بۆیەش هەموو چاوەکان روو لەو دەکەن. بلێر ئارەزوویەتی زانیاریەکان تەنها لە یەك یان لە دوو لاپەڕە وەرگرێت، زۆر جار زانیارییە سەرەکیەکان ناخوێنێتەوە، کە باس لە رووی پشتەوەی بابەتەکە دەکات، بۆیەش سەیر نییە ئەگەر ئەو جۆرە سیاسەتمەدارانە ئوسلوبی نمایشو بەرێوەبردنی راگەیاندن بایەخی گرنگیان هەبێت. نەرجسیەت بۆ ئەکتەری سیاسی ئەوەیە کەوا وەرگرتنو گێڕانی رۆڵی پاڵەوان قسەی لەسەر نییە.

درۆ بووەتە عادەت

سیمای دووەم لە کەسایەتی بلێر لەسەر رامانەکانی خۆیەتی، ئەو بەردەوام وا دەزانێت ئەو کاردەکات رۆڵی باش بگێرێت، نووسەرو رۆژنامەنووس جیفری ویتکروفت دەڵێ من ئەو خەسڵەتە بە روونی لە کەسایەتی بلێردا دەبینم، ئەویش بە رەوشتی ئەو کەس و رێبازانە دەچێت کەوا لە سەدەی شازدەهەم پەیدابوون کە دەیانووت، (بۆ تاکە خاوێنەکان هەموو شتێك خاوێنە)، واتە ئەوەی ئەوانە دەیکەن پاك و بێگەردە. ئەوەی هەستدەکات، یان وا بیردەکاتەوە کەوا هەرگیز هەڵە ناکات، ئەوە کۆنترۆڵی لەسەر رەوشتی نامێنێت، ئەوانەی وا دەزانن درۆ ناکەن و بەردەوام راستی دەبێژن، ئەوە راستییەکان زۆر بەئاسانی و بەسادەیی دەشارنەوە. لە ساڵی ٢٠٠٣ دا بلێر زۆر بە شانازی و بە شکۆوە وتبووی:

توانیمان چوار زۆردارو دیکتاتۆر لە وڵاتانی کۆسۆفوو سیرالیۆن و ئەفغانستان و عێراق لەناو بەرین.

ئەوەی شایانی باسە کەوا پرۆسەکەی کۆسۆفۆ لە ساڵی ١٩٩٩ دوە لەلایەن هێزەکانی پەیمانی ناتۆوە بووە، لەو پرۆسەیەشدا پشتیوانی دبلۆماسی روسیشیان هەبووە، بەلاٌم بلێر تەنها لە سیرالیۆندا رۆڵی زۆر کاریگەرو سەرکەوتووی هەبووە، هێزەکانی بریتانی بە بەرنامە لەگەڵ هێزەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان کارکەر بووە، سەبارەت بە ئەفغانستانیش پرۆسەکە لەلایەن هێزەکانی موخابەراتی ئەمریکییەوە بووە کە لە ساڵی ٢٠٠١ بە هاوکاری هێزە تایبەتییەکانی ئەمریکی ئەنجامیاندا. سەبارەت بە عێراقیش دەسەلاٌتەکە ئەمریکی بووە،

ئەگەرچی بریتانییەکان وەك هاوبەشێکی گەورەی سەربازی بەشداربوون، لەو شەڕەدا بلێر رووبەڕووی بوش بۆتەوە بە توندی قسەی لەگەڵدا کردووەو ئەو نەرمی کێشاوەو پاشگەز بۆتەوە. ژەنراڵ کۆلن پاوڵ کە ئاگاداری نزیکی پەیوەندی نێوان بوش‌و بلێر بوو، ئەو بە (ئەنتۆنی سیلدون) ی وتووە، ئەوەی کتێبێکی یاداشتنامەی دۆستانەی لەسەر بلێر نووسیوە دەڵێت:

من نازانم بۆچی لە کۆتایی هەموو کارنامەکاندا بلێر پشتیوانی لە بوش کردووە، من ئەوە بە کارێکی شۆك دەزانم، ئێستاش تێ ناگەم بۆچی ئەو لە هەموو شتەکانی بوش هاوسۆزو هاوکارە.

ئەگەر سەیری رووداوەکانیش بکەیت ئەوا میللەتی بریتانی وەك ئەمریکییەکان لە رۆژی ١١ ی سپتەمبەر هێرشی تیرۆریستی نەکراوەتە سەر، نازانم ئەو دوو کەسە چۆن گەیشتنە ئەو قەناعەتە کەوا سەدام حوسێن مەترسی لەسەر ئارامی جیهان هەیە...؟ بلێر مەترسی هەبوو، بەڵام هەرگیز کاردانەوەی نەبووە، منو جاك سترۆ دەمانویست ئەو پیاوە بوروژێنین، بەڵام ئەو بە قسەی نێمە دەجوڵاو ئامادە دەبوو، بەڵام کە سەرۆکی دەبینی ئەو وزەیەی نەدەما، سارد دەبۆوە.

کارتی ئایین

کە بیر لەو کارە دەکرێتەوە هەستدەکەین لاوازییەك هەیە، بەڵام رەنگە مەسەلەکە هەر ئەوەندە بێت کەوا ئەو دوو کەسە لەسەر بەرنامەیەك حەماسیان هەیەو گەرمن لەسەر کارەکەو بە گرنگیشی دەزانن، دەیانەوێت لایەنە ئاسانەکانی ببینن و چاو لە ئاڵۆزیەکانی بپۆشن. بلێر باوەڕە ئاینییەکانی بەو پەیوەندییە دەبەستێتەوەو بوونی خوا لەلای ئەو رۆڵی هەیە، بلێر کەسێکی کریستیانی بە باوەڕەو بایەخی زۆریش بۆ ئیمامە کاسۆلیکیەکەی دادەنێت، بەڵام ئەوەیان لە رووکاردا بە سووکی نیشاندەدات، چونکە ئەگەر هەر سیاسەتمەدارێك بە کارتی ئایین گەمە بکات و ئەو کارتە نیشان بدات، ئەوە ئەستەمە لە خولی تری هەڵبژاردندا بباتەوە، دیارە ئەوەش لە ئەمریکادا هەیە.

لە رۆژی ٤ ی مارسی ساڵی ٢٠٠٦ دا لە دیمانەیەکی تەلەفزیۆنیدا، رەنگە دڵنیابووە لەوەی کەوا لە پۆستەکەی وەك سەرۆك وەزیران نامێنێتەوە، لەوێدا بلێر لە بڕوا ئایینەکانیدا بە پارێز نەبوو، سەبارەت بە عێراق وتبووی:

ئەگەر بڕوات بەو جۆرە کارانە هەبێت، دەبێ بزانیت ئەحکامەکان سەرچاوەیان خەڵکەکەیە، ئەگەر بڕواشت بە خودا هەیە، ئەوە سەرچاوەکە هەر خودایە.

ماناکەش ئەوەیە کە لێپرسینەوەو ئیعتبارەکەش سەرچاوەکەی دەنگدەرەکان نییە، بەڵکو خوایە. ئەو جۆرە بڕوایەش هەستکردن بە لوتبەرزی کەم ناکات، بەڵکو بەرزو زۆرتری دەکات.

سەبارەت بە حاڵەتی ئیدمان لەلای بۆش وەك لایەنی کەسایەتییە ئاینییەکەی گرنگو پڕ بایەخە. ئەو لە ساڵی ١٩٨٦ دا کە لەگەڵ قەشەی موبەشر (بیلی گراهام) لە خانووە هاوینەکەی بنەماڵەکەیان لە ولایەتی مین کە باوکی جێگری سەرۆك بووە کۆبۆتەوە، لەوێ لەسەر دەستی ئەو پەیمانی بە کریستیانیەت داوە.

بۆشی کوڕ وا دەزانێت کەوا خالیق نەك تەنها هێزێکەو لەگەڵ هەموو هەنگاوەکاندایەو بەس، بەڵکو هێزێکە بەرەو پێشەوەشمان دەبات، من هیچ گومانم نییە کەوا هێرشەکەی ١١ ی سپتەمبەر دەبوایە رووبدات، چونکە وڵاتەکەی ئەو پێویستی بەو ئەزموونە هەبووە. جارێکیان بە وەزیرێکی فەلەستینی وتبوو:

من لەلایەن خالیقەوە پشتیوانی دەکرێم، ئەو بە منی وتووە، جۆرج برۆ بەرەو عێراق تا ئامێری زوڵمو زۆرداری نەهێڵێت، منیش دروست وام کردووە.

جیفری بیریت، مێژوونوسی ژیاننامەی چەند سەرۆکێکی ئەمریکی وتوویەتی:

ئەو زمانە هیچ کام لە سەرۆکە ئەمریکییەکان لە مێژووی ئەمریکادا بەکاریان نەهێناوە. لە جیهانی بۆشو بلێر خالیق هێزێکە پاڵەوانەکان بەرەو رووبەڕبوونەوەی واقیعیان دەبات. لوتبەرزی مەسەلەیەکە ناکرێ بایەخی پێبدرێت، دوژمن کەسێکی بێ بەختەو بۆیەش پاڵەوانەکە دەبێ لە قۆناخێك لە قۆناخەکاندا، رووبەڕووی ببێتەوە. ئەوانە وا هەست دەکەن جەزای ئەو کارمیان خودا لە بەهەشت پاداشتیان دەداتەوە.

ڕه‌وشی ته‌ندروستی

بـۆش‌و بلێـر ڕای گشـتیان سـه‌بارەت بـه‌ حاڵـه‌تی ته‌ندروسـتییان چه‌واشـه‌ کـردووه‌، هـه‌موو ده‌مێـك ئـه‌و دوو سـه‌رۆکه‌ وا دیـاربوو کـه‌وا فۆرمیان جوانه‌و ته‌ندروستیان باشه‌، به‌ڵام ناتوانین وردو باش بـزانین ئه‌وانه‌ چ و چه‌ند جۆره‌ ده‌رمانیان به‌کارهێنـاوه‌، ئـه‌وەش نـازانین ئـه‌و ده‌رمانانه‌ چه‌ند ڕۆڵیان هه‌بوو ئه‌وانه‌ لوتبه‌رز بکات، خۆیان بـه‌ مـه‌زن بزانن. له‌ هیچ لیستو تۆمارێکدا دیار نییه‌ کـه‌وا ئـه‌و دوو سـه‌رکردەیه‌ خـه‌مۆکییان هـه‌بووه‌، خـۆ ئه‌گـه‌ر لوتبه‌رزیشـیان هـه‌بووبێت ئـه‌وا لـه‌ جۆره‌ بێگه‌رده‌که‌ بووه‌، که‌ له‌ پۆسته‌ ناسك‌و گه‌وره‌کاندا ده‌رده‌کـه‌وێت. ئێمه‌ زۆر به‌ وردی باسی ته‌ندروستیمان کردن، ئێستا پێویست ده‌کات سه‌یری ورده‌کارییه‌کان بکه‌ین تا دڵنیابین ئه‌وانه‌ نه‌خۆشی لوتبـه‌رزی‌و خۆ به‌ زل زانینیان هه‌بووه‌.

ته‌ندروستی بلێر

له‌ ڕۆژی ١٩ ی ئۆکتۆبه‌ری ساڵی ٢٠٠٣ دا هـه‌واڵێك بڵاوده‌کرێتـه‌وه‌ کــه‌وا بلێــر ده‌چــێته‌ نه‌خۆشـخانه‌ی (سـتۆك مانـدیفیل) ی نزیــك باره‌گاکه‌ی له‌ تشیکرز بۆ به‌سـه‌ربردنی پشووی کۆتـایی هه‌فتـه‌. پاشـان له‌لایـه‌ن حکومه‌تـه‌وه‌ ئـه‌و هه‌واڵـه‌ پشـتگیری ده‌کرێـت، پاشـان بلێـر ده‌گوازرێته‌وه‌ نه‌خۆشخانه‌ی (هه‌مه‌ر سمیپ) لـه‌ خۆرئـاوای له‌نـده‌ن بـۆ وه‌رگرتنی چاره‌سه‌ری دڵ، چونکه‌ حاڵه‌تی لێدانی دڵی زۆرتر بـووه‌. کـه‌

بلێر هەر ئەو شەوە گەڕاوەتەوە داونینگ ستریت، لەوێ پێیان وتووە رەوشی زۆر باش بووەو هیچ سیمای ئەوەی دیار نەبووە کەوا نەخۆشی دڵی هەیە، بەڵام رایانگەیاندبوو کەوا ئەو لە نەخۆشخانەی هەمەر سمیپ چارەسەری دڵی کرابوو، لەو پرۆسەیەش زاراوەیەکی پزیشکی نادیارو نەزانراو بەکارهاتووە، بۆیەش گومان لەوە دەکرێت کەوا بلێر نەخۆشییەکی ترسناکی هەیە، ئەوەش لەوەدا دەردەکەوێت کە بیل کلینتۆن وتبووی:

کە ئەوەم زانی یەکسەر بۆ دڵنیابوون لە رەوشی تەندروستی پەیوەندیم بە بلێرەوە کردبوو، دیارە سەلامەتەو رەوشی جێگیرە، کە قسەشمان بە یەکەوە کرد، دەرکەوت رەوشی باشە، من زووترو لە مێژە دەزانم‌و ئاگادار بووم کەوا ئەو کێشەیەکی هەیە، خۆی چەند ساڵێک دەبێت پێی وتووم.

لە دیمانەیەکدا لەگەڵ کلینتۆن ئەو بە منی وتبور:

بلێر دەیوت من ئەو حاڵەتەم لە نەنووستن‌و زۆر کارکردن‌و بەکارهێنانی ئاستی زۆری کافیین تووش بووە. ئەوەش گومانەکەی زۆرتر کردبوو کەوا بلێر نەخۆشە.

لە رۆژی ٢٧ی ئۆکتۆبەر پەیڤدارێك لە بارەگای سەرۆك وەزیرانەوە لەسەر قسەکانی کلینتۆن وەڵامی داوەتەوەو وتویەتی:

سەرۆك وەزیران کێشەی دڵی نییە، رۆژانەش تووشی هیچ گرفتێك نەبووە. هەروەها بلێر خۆشی بەو شێوەیە لە دیمانەیەك لەگەڵ ئیستگەی بی بی سی وەڵامی کلینتۆنی داوەتەوە:

ئەوە یەکەم جارە من تووشی ئەوەیان بم، منیش وتبووم،

ئەوەیان ئاساییەو چارەسەرکردنی نۆرماڵەو هەموو کەس تووشی ئەو حاڵەتە دەبێت. لە بیرەوەریەکانی وەزیرێکی پێشووی حکومەتەکەی (دیڤید بلونکیت)ەوە دیارە کە وتوویەتی:

پاش دوو رۆژ لە پرۆسەی چارەسەرکردنەکە تۆنی بە تەلەفۆن بە منی راگەیاندبوو کەوا ئەو گرفتی هەیە، لەو ماوەیەش هەستدەکەم ژانەکەم زۆرە، من ئەوە پازدە ساڵە ئەو گرفتەم لە دڵدا هەیە، دیارە کەوا ئەو جارە ناچاربووە بچێتە نەخۆشخانە، ئینجا من بەراستی زانیم ئەو نەخۆشی دڵی هەیە.

من لە رۆژی ٤ ی نۆڤەمبەر لە ئاهەنگی پێشوازی دبلۆماسیدا قسەم لەگەڵدا کردبوو، لەوێ هەستم کردبوو ئەو نیگەرانە، دیارە بە تەمەنیش گەورە بووەو گەورەبوونەکەی پێوە دیارە، لەو رۆژەدا دیاربوو دەموچاوی گۆڕابوو، هەروەها کێشیشی کەمی کردبوو، بۆیەش من دەپرسم دەبێ نەخۆشی دڵەکەی پەیوەندی بە زۆربوونی جوڵەی غودەی دەرقیەوە هەبووبێت، چونکە لە کەمبوونی کێشەکەی و لە جووڵە کەوتنەکەی ئەوەی نیشاندەدا.

دکتۆرێك لەسەر پاسکیلەوە

لە مانگی دیسەمبەردا هەواڵێك بڵاودەبێتەوە کەوا دکتۆرێك زۆر بە پەلەو بە ماتۆرسکیلێکەوە گەیشتۆتە بارەگای سەرۆك وەزیران، دیارە کەوا رەوشی خراپی بلێر ئەوی بە پەلە گەیاندۆتە بارەگاکە، وتیان گوایە بلێر ژانە گەدەی هەبووەو دکتۆرەکەی چارەسەری

کـردووه، بـه بۆچـوونی رۆژنامـه‌كان، گوایـه ئـه‌و تووشـی هـه‌وکردنی ریخۆڵه کوێره بووه. دکتۆره‌کانی دڵیش لـه ره‌وشـی دڵـی بلێـر ئاسـووده نـه‌بوون، هه‌سـتیان بـه نیگـه‌رانی کردبـوو، چـونکه ئـه‌و دووچـاری ره‌وشێکی زۆر نائاسایی ببوو، بـه‌ڵام بـه‌وه بـه‌ختیاربوون کـه‌وا لێـدانی گوێچکه‌کانی دڵ ژانه سك په‌یدا ده‌کات، به‌ڵام به‌وه‌ش به‌ختیاربوون که ئه‌وه‌شی نه‌بووه. هه‌ر له‌و رۆژه‌ی رۆژنامه‌ی دیلی میرور له ٢٠ ی مانگی نۆڤه‌مبـه‌ری سـاڵی ٢٠٠٣ دا راپـۆرتێکی له‌سـه‌ر ته‌ندروسـتی بلێـر بڵاوده‌کاتـه‌وه، مه‌سـه‌له‌ی دڵـی ئـه‌و بـه‌نهێنی ماوه‌تـه‌وه، کـه‌م بـاس ده‌کرێت، به‌ڵام شاژن ئیلیزابێت ئاگاداری نه‌خۆشیه‌که‌ی ئه‌و بووه، بۆیه ئه‌و وتبووی:

ئه‌و به منی وتبوو، کـه‌وا لـه مێـژه بـه ده‌ست ئـه‌و نه‌خۆشـییه‌وه ده‌ناڵێنێت. ئه‌وه‌ش له‌لایه‌ن بیل کلینتۆنـه‌وه بـاس کرابـوو. په‌یڤـدارێك لـه نووسـینگه‌ی سـه‌رۆك وه‌زیرانـه‌وه راده‌گه‌یـه‌نێت که‌وا بلێـر هـیچ کێشه‌ی ته‌ندروستی نییه‌و دڵی زۆر باشه، پێشتریش کێشه‌ی نه‌بووه، بۆ دڵنیابوون ئه‌وه‌ش دووباره بڵاوده‌که‌ینه‌وه.

به‌ڵام له رۆژی یه‌که‌می مـانگی ئوکتۆبـه‌ری ساڵی ٢٠٠٤ راگه‌یانـدرا کـه‌وا سـه‌رۆك وه‌زیـران ده‌به‌نـه نه‌خۆشـخانه‌ی هه‌مـه‌ر سمیـپ، دکتۆره‌که‌ش وتبووی هاتنه‌که‌ی ئه‌و ته‌نها له نارێکی لێدانی دڵی بـووه. بـه‌ڵام لـه نه‌خۆشـخانه‌که‌وه وتبوویـان کـه‌وا حاڵه‌ته‌کـه دڵه‌کوتـه‌ی گوێچکه‌کانی دڵی بووه. چه‌ند ساڵه قسه‌یه‌ك هه‌یـه‌و ده‌گوترێـت کـه‌وا بلێر بۆ هاوسه‌نگی‌و راگرتنی دڵی ده‌رمـان وه‌رده‌گرێـت، مـن لـه یـه‌کێك له‌و زانایانه‌م پرسی که زانیارییان له‌سه‌ر ئه‌و ده‌رمانه هه‌یـه، ئایا ئـه‌و

دەرمانە کاریگەریی لاوەکی لەسەر بلێر هەیە، ئەو دەرمانەی تووشی لوتبەرزیو خۆ بە گەورە زانینی بکات. ئەو وتبووی هەمان داوام لەسەر ئەو دەرمانەو کاریگەریەکانی لە وەزارەتی دەرەوە لەسەر سەدام حوسێن لێکرابوو، بەڵام هەندێ کەس قسەی وا دەگێڕنەوە کەوا ئەو دەرمانە کاریگەریی لەسەر ئەو رەوشە هەیە. یەکێك لە دکتۆرەکان نامەیەکی بۆ نووسیبوم کەوا ئەو گومانی لەسەر دەرمانەکان هەبوو، بۆیە بەردەوام لە تەلەفزێونەوە چاودێری سەرۆك وەزیرانم کردبوو، ئەو بۆی دەرکەوتبوو کەوا پێشەوەی قژی لە پشتەوە هاتبوونە پێشتر، کە زانراوە چارەسەری دڵی بۆ دەکەن، هەستکراوە قژەکەی دووبارە گەڕاوەتەوە پشتەوە. بۆیەش دکتۆرەکە پرسیبووی رەنگە بلێر دەرمانی (ریغین) وەردەگرێت کە یارمەتیی گەشەکردنی قژ دەدات، کە کاریگەریی لاوەکی پێوە دیارە وەك خێرایی لێدانی دڵ یان دڵەکوتە. کە دکتۆرەکان زانیوویانە ئەو دەرمانی ریغین وەردەگرێت، زوو بە پەلە پێیان وتووە، دەرمانەکە راگرەو چیتر بەکاری مەهێنە. بەڵام ئەوەی گرنگە کەوا راستی کەسایەتی بلێر سەبارەت بە لووتبەرزییەکەی پەیوەندی بە نەخۆشی دڵەوە نییە. بلێر بەردەوام رەوشی تەندروستی خۆی لە دەنگدەرەکان شاردۆتەوە، بۆیەش رۆژنامەنووسێك ئەومیان بە فێڵ و هەڵخەڵەتاندن دەزانێت. بلێر یەکەم سەرۆك حکومەت نییە، رەنگە دوا سەرۆکیش نەبێت ئەوە بکات، بەڵام ئەو لەو ماوەیەی لەو پۆستەدا بووە ئەوەی کردووە، ئەوەش بەشێکە لە لوتبەرزیو لەو رێگایەشدا فێڵی لە هاووڵاتیان کردووە.

بەشی حەڤدەهەم

دەڵێن گوایە سەرۆک بۆش گەڕاوەتەوە سەر مەی خواردنەوە

له ههفتهی یهکهمی ههڵمهتی ههڵبژاردنی سهرۆکایهتی بۆ یهکهم جار له ساڵی ۲۰۰۰ دا رۆژنامهکان نووسیبویان گوایه جۆرج بۆش له تهمهنی سی ساڵیدا به سهرخۆشی گیراوه که ئوتومبێلی لێ خوڕیوه. تا ئهو ههواڵه بڵاونهبێتهوهو کاردانهوهی خراپی لهسهر رهوشی ههڵبژاردنهکه نهبێت، زوو وتیان بۆش ههر له ساڵی ۱۹۹۹ دهزانرا کهوا ئهو له کاتی گهنجیدا مهشروبی خواردۆتهوه، بهوهش مهسهلهکهیان تێدا بزرکردووهو مهسهلهکه ئاسایی بۆتهوه. بهڵام ههر لهسهر ئهو مهسهلهیه روونبۆتهوه کهوا بۆش بهردهوام مهشروبی خواردۆتهوه، ئهوهش تا پێوهی دیار نهبێت باش چاودێری کراوهو سهرپهرشتی کراوهو مهشروبهکهی زۆر بهنهێنی خواردۆتهوهو بهردهوامیش ئینکاری کردووه.

بۆش دهڵێت من له ساڵی ۱۹۸۷ هوه کحولم نهخواردۆتهوه، بهڵام به قسهی رۆژنامهکان دیاره قسهکه راست نییه، ئهو له رۆژی ۱۳ی یهنایهری ساڵی ۲۰۰۲ به سهرخۆشیو به مهستی بینراوه که سهیری گێمێکی یاری فوتبۆڵی ئهمریکی کردووه، له ئاکامدا بهر بۆتهوهو سهری بهر زهوی کهوتووه، له بهربوونهوهکهیدا ئێسکێکی زامدار بووهو لای نێوچهوانی چهپی رووشاوه، ئهوهش له رۆژانی داهاتوودا تهندروستی ئاڵۆز کردووه، بۆیه به شێوهیهکی نادروست پسکویتی سوێری خواردووه، بهڵام دکتۆرێکی بریتانی که سهردانی زانکۆی جۆنز هوبکنزی کردبوو، پهیوهندی به من کردبوو، به منی وتبوو که ئهو پهیوهندی به دهستهیهك دکتۆری گهنج کردبوو، ئهوان وتبوویان ئهگهرچی سهرۆك رهوانهی نهخۆشخانهی (والتر رید) کرابوو، بهڵام

نموونەی خوێنیان ڕەوانەی نەخۆشخانەی (جۆنز هوبکنز) کردبوو، لەوێ دەرکەوتبوو کەوا ڕێژەی کحول لە خوێنیدا گەیشتبووە ٢٠٠ ملگم، بەڵام ئەو جۆرە قسانە لەلایەن کۆشکی سپییەوە نکوڵی لێکراوەو هیچ نیشانەیەکیان نەدۆزیوەتەوە کەوا سەرۆك گەڕابێتەوە سەر مەشروب خواردنەوە.

ئەو ناخوێنێتەوەو کەسێکی ڕۆشنبیریش نییە

جاران وا دەزانرا کەسایەتی تاك ڕۆڵی هەیە لە تووشبوون بە خولیابوون بە کحول، بەڵام ئێستا دەڵێن ئەو کەسایەتییە ڕۆڵی کەمترە لە فاکتەرەکانی تری ئارەزووکردنی خولیابوون بە کحول.

ئەوەی ڕوون و ئاشکرایە کەوا کەسایەتی هەندێ کەس، بەشێکی دانەبڕاوە لە عادەتی ئیدمان، ئەگەر بتوانن لەسەر ئەو خووە زاڵبن. بۆش نکوڵی لەوەدا ناکات کەوا کەم دەخوێنێتەوەو وتوویەتی من کەسێکی ڕۆشنبیریش نیم، ئەوەش مانای ئەوە نییە وەك هەندێ کەس دەبێژن ئەو کەسێکی دەبەنگە. ئەگەرچی ئەو خوێندکاربووەو خوێندوویەتی، بەڵام دەڵێنماڵەوەو دەسەڵاتی بنەماڵەکەیان ڕۆڵی هەبووە بگاتە زانکۆی بیل. ئەو لە کۆلێژی یاسای زانکۆی بیل دەرچووەو خوێندنی ئابووریشی لە زانکۆی هارفارد تەواو کردووە، دیارە تەواوکردنی ئەو دوو بوارەش لە خوێندن بەبێ بەشێك لە زیرەکیش ئەنجام نەدراوە.

ئاستی زیرەکی

ئەوانەی دیمانەیان لەگەڵ جۆرج بۆشدا بووە، دەڵێن ئێمە بە ئاستی کەمی زیرەکییەکەی ئەو سەرسام بووین، دیارە ئەوەش لەوە سەرچاوەی گرتووە کەوا ئەو زوو زوو بیری دەڕوات و تەرکیزی نامێنێت و سروشتی زۆرتر وەرگرتنی نییە، لە دەربڕیندا زۆر باش ناتوانێت مەبەستەکەی بپێکێت و بیگەیەنێت، بە کورتی ئەوانەش هەموو هێمای ئەوەن مێشکی ئەو ئەرکەکانی بە شێوەیەکی ئاسایی جێبەجێ ناکات.

فاکتەری سەرەکی سەرکەوتنی جۆرج بۆش لە هەڵبژاردنەکەی ساڵی ٢٠٠٤ بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کەوا دەنگدەرەکان وا دەزانن ئەو خۆی وەك کەسێکی ئاسایی نیشاندەدات، ئەو وێنەیەی ئەو ڕۆڵی زۆری هەبووە لە سەرکەوتنەکانی، چونکە ئەو زۆر دەڵێ، من کەسێکی ئاسایم. جارێکیان ژورنالیستێك لە بۆش دەپرسێت، تۆ دەتوانی بە زمانی فەرەنسی قسە بکەیت، ئەو لە وەڵامدا وتبووی:

نەخێر.. نا... من بە زەحمەت دەتوانم بە زمانی ئینگلیزی قسە بکەم.

روخۆشیەکەی بۆش و گاڵتەکردنی بەردەوامی بۆشی لە زۆر هەڵە و زمان کەوتن رزگارکردووە، هەر ئەوەش رۆڵی هەبوو هاووڵاتیان لە هەڵبژاردنەکەی ساڵی ٢٠٠٤ دەنگی پێ بدەن.

یەك جار دواكەوتووە

لەوەتەی بۆش پۆستی سەرۆكایەتی ئەمریكای وەرگرتووە، ساڵانە راپۆرتی رەوشی تەندروستی بڵاودەكرێتەوە، بەڵام یەك جار ئەو بڵاوكراوەیە دواكەوتووە. ئەنجامی هەموو راپۆرتەكانی خاڵێكی وای تێدا نییە جێگەی بایەخو سەرنج بێت، تەنها ئەو ماوەیە نەبێت كە ماوەیەك هەست دەكرا لێدانی دڵی ئاسایی نییە. بۆش ماوەیەك بوو قسەی نادروستی لە دەم دەردەچوو، ئەوانەش بووەتە مایەی گاڵتەپێكردن، ماوەیەكیش دكتۆرەكان سەرنجی ئەوەیان هەبوو كەوا رەنگە سەرۆك بۆش جۆرێك لە دیسلكسیای پێوەبێت، واتە خوێنلنەوەی زەحمەت، دەڵێن (نیل) ی براشی هەمان كەماسی لە خوێندنەوەدا هەیە. هەندێ گومان هەیە كەوا بۆش نەخۆشی A.D.H.D پێوەبێت كەوا تەركیزكردنی لاوازەو جوڵەشی لاری پێوەیە، ئەوەش تایبەتە بە كەسانی تەمەنی پێگەیشتوو، ئەو ئاڵۆزییەش لەگەڵ تەمەندا دەمێنێتەوە، كەوا بەردەوام جوڵەكانی ساز نینو تەركیزی تەواو نییەو تواناكەشی كەمە. ئەوەشیان یەكێكە لەو چوار ئاڵۆزییە نەفسییانەو سێیەمیشیان خەمۆكییە، لەگەڵ شێواوی لە پاش شۆكەوە دێتە پەیدابوون، هەروەها فاكتەری دابڕانیش هۆكارێكە كە لە ئاكامی مەستیو خواردنەوەی زۆری مەی سەر هەڵدەدات.

ئەو دكتۆرە دەروونیانەی بواریان سازبووە پشكنین لەسەر تەندروستی بۆش بكەن، دەڵێن ئەو تووشی حاڵەتێكی كلاسیكی كەسایەتی نرجسیەت هاتووە، ئەوەش حاڵەتێكی ئاڵۆزی دروونی زۆر زەحمەتە. مێژووی دەستنیشانكردنی ئەو جۆرە ئاڵۆزییە دەروونییە

بەو دواییە لەلایەن کۆمەڵەی دەروونناسانی ئەمریکییەوە بڕیار دراوەو سەرەتای کۆششەکەش بۆ ساڵی ١٩٩٠ دەگەڕێتەوە.

ئەو حاڵەتەش بە ریزێکی نەگۆڕەوە پەیوەندی بە خۆ بەزل زانینەوە لە خەیاڵ و لە رەوشتدا هەیە، کە پێویستی بە راکێشانی سەرەنجدان و نەمانی گونجانی سۆزەوە هەیە، ئەوەش لە سەرەتای تەمەنی گەنجییەوە سەرهەڵدەدات، لەلای ئەو کەسانەی رامانەکانیان زۆر ئاسایی بێت پەیدا دەبێت، کە دەخوازن بە نازەوە مامەڵەی تایبەتییان لەگەڵدا بکرێت، یان یەکسەر رامانەکانیان قبووڵ بێت. ئەوانە بەئاسانی کەسانی تر بۆ بەرژەوەندی خۆیان دەستەمۆ دەکەن و ئارەزووەکانیان پێ سازو گونجاو دەکەن، توێژینەوە دەروونیەکانی لەسەر تەندروستی جۆرج بۆش کراون، نیشانەی حاڵەتی قووڵتر لەوەیان تۆمارکردووە. زۆر لە توێژەرە دەروونییەکان دەنووسن کەوا سەرکردە سیاسییەکان وەك نەخۆش لە بن دەستی ئەوانەوە چارەسەری وەرناگرن، سیمگوند فروید بۆ نموونە کتێبێکی لەسەر وۆرد ویلسون نووسیوە کە هاوڕێیەکی ویلسون هاوکاری کردووە، پەرلەمانتارێکی حیزبی کرێکارانی جاران توێژینەوەیەکی لەسەر بلێر نووسیوە.

شێتی خۆبەزلزانین

دکتۆر جسنین فرانك کتێبێکی توێژینەوەی لەسەر بۆش نووسیوە، تێدا هاتووە کەوا سیمای کەسایەتییەکەی لەوە دەوەشێتەوە کەوا ئەو دووچاری شێتی خۆبەزلزانین هاتووە، دیارە پێویستی بە روونکردنەوەش نییە کەوا حاڵەتی خۆبەزلزانین پەیوەندی بە خووی لوتبەرزییەوە هەیە. دیارە کەوا ئاسان نییە هۆکارەکانی تووشبوونی بلێرو بۆش بە خووی لوتبەرزی بزانین، دیارە چەند فاکتەرێکی پەیوەندیی بە تاکی کەسەوە هەیە کە بوار ساز دەکات ئەو کەسە روو لەو خووە بکات، رەنگە فاکتەری تەندروستیش رۆڵی هەبێت، بەڵام هیچ هۆکارێکی دیار نییە. من وا دەزانم پێویستە کارو توێژینەوە لەسەر ئەو حاڵەتە بکریت بۆچی سیاسەتمەداران لە هەموو بوارەکان نەك هەموویان تووشی ئەو رەوشە دەبن. دیارە ئەوەش وەك دیاردەیەکی چەسپاو نییە بە کەسەکە، ئەو حاڵەتەش نییە کە بە ئاسایی سەرکردەکان دەگەیەنێتە ئەو پۆستە، ئەو سەرکردانەی دەگەنە ئەو پۆستە بالایە ماوەیەك تووشی دەبن.

وەرگێڕ لەچەنددێڕێکدا:

لە ساڵی ١٩٥٥ لە شاری دێرینی (هەولێر) لەدایکبووم.
ئامۆژگای تەکنەلۆژیای بەغدام تەواوکردووە.
تا لە وڵات دەرچووم فەرمانبەری شارەوانی هەولێر بووم.
لە ساڵی ١٩٩٨ەوە لە وڵاتی سوید دەژیم.

چاپکراوەکانم ...

لە یادی سەد ساڵەی شارەوانیدا، ساڵی ١٩٨٥ کتێبی (هەولێر)م بە قەبارەی ٣٦٥ لاپەڕە ئامادەو چاپکرد.
هەر لە شارەوانیدا لە ساڵی ١٩٩٤ دا، ١٢ ژمارەی ڕۆژنامەی(هەولێر)م دەرکرد.

کەلاوە... ساڵی ١٩٩١ ریپۆرتاژ، بۆ ئۆردوگاکانی دەڤەری هەولێر.
دیوەخانی فلێن... رۆژانەو ریپۆرتاژە، لە ساڵی ١٩٩٩ لە رۆژنامەی (ئاڵای ئازادی)ی زەحمەتکێشان لە دە ئەڵقەی درێژ بڵاوکرایەوە.
هەولێر... تا دبلن... ساڵی ٢٠٠٠ ریپۆرتاژ، زانکۆی ئازادی بەرلین.
بەغدا.... بۆ هەولێر!... ساڵی ٢٠٠٠ ریپۆرتاژ، سویدو سلێمانی.
مەملەکەتی ڤارگۆنەکان... ساڵی ٢٠٠١ ریپۆرتاژ، سلێمانی.
کاکە، ئەبو ئیسماعیل... ساڵی ٢٠٠١ ، سلێمانی.
بەسەرهاتی دەریاوانێکی خنکاو ساڵی ٢٠٠١ رۆمانی گابریل مارکیز، لە ژمارە ٢٥ی گۆڤاری (ئایندە)ی سلێمانی بڵاوکرایەوە، وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.
دە رۆژەکەی هەولێرم، (١١) وتارو ریپۆرتاژ بوو لە گۆڤاری (گوڵان)ی هەولێرو رۆژنامەی (کورد) لە ئوستralیا بڵاوکرایەوە.
رێگای دوورم بۆ ئازادی، نیلسۆن ماندێلا، وەرگێڕان. هەولێر لە دەزگای موکریانی بڵاوکرایەوە.
سارد، یان گەرم، (١٢) ریپۆرتاژ بوو، لە رۆژنامەی (هەواڵ)ی سلێمانی لە یۆلیوی ٢٠٠١ تا یەنایەری ٢٠٠٢ بڵاوکرایەوەو وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.
ڤارگۆنەکان، ریپۆرتاژو بیرەوەرییە لە دەزگای بەدرخان لە هەولێر ساڵی ٢٠٠٥ بڵاوکرایەوە.
مەملەکەتی کەلاوە، وتارو پێناسەی بیناسازی کوردییە وەك نامیلکە لە وەزارەتی رۆشنبیری لە هەولێر بڵاوکرایەوە.
کۆریا پێناسەو مێژووی کۆریای باشوور، لە خانەی وەرگێڕان لە

هەولێر ساڵی ٢٠٠٧ بڵاوکرایەوە.

هولۆکۆست... کتێبێکە لەسەر قڕکردنی جولەکە لە ئەوروپا، وەرگێڕان سەنتەری نما هەولێر ساڵی ٢٠٠٧.

دوو پرێنسیسی نازداری بێناز، دیاناو ماساکۆ... هەولێر دەزگای ئاراس ساڵی ٢٠٠٨.

مارتن لۆسەر، وەرگێڕانو ئامادەکردن، بەشێکە لە کتێبی ئاتوندوتیژی، سەنتەری مەسەلە هەولێر ساڵی ٢٠٠٨.

بەرەو کۆشکی ئالیزی ، شیراك، رویاڵ، سارکۆزی..و: خانەی وەرگێڕان، سلێمانی ساڵی ٢٠٠٨.

سێکسو پۆلیتیك، دیوێکە لە ژیانی دبلۆماتی فەرەنسای نوێ...و: دەزگای سەردەم ساڵی ٢٠٠٨

تەها حوسێن، نابینایەکی بینا، وەرگێڕانو ئامادەکردن.. دۆسیەیەك لە گۆڤاری نما ساڵی ٢٠٠٨

٩٥٥ دەقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەس دیمانە دەزگای نما ساڵی ٢٠٠٨

دۆلار لە ئەمریکا، دوو بابەتی ئابوورییە....و : دەزگای ئاراس ساڵی ٢٠٠٨

مەحبوور، سەربردەو ریپۆرتاژە... سلێمانی ساڵی ٢٠٠٨

من رۆژنامەنووسم، جاسووس نیم... وەرگێڕان خانەی وەرگێڕان سلێمانی ساڵی ٢٠٠٩

مۆساد.. وەرگێڕان هەولێر .. بڵاوکراوەکانی ئاودێر ساڵی ٢٠٠٩

دانپێدانەکانی حاجی پاولۆ .. لە بڵاوکراوەکانی ئاودێر هەولێر ساڵی ٢٠٠٩

ترێنه خێرایەکی خۆرهەلات... وەرگێڕان دەزگای موکریانی سالّی ٢٠٠٩

ئامادەی چاپە:

هەتان... چەند وتارێکە لەسەر بیناسازی کوردەواری، لە سالّی ١٩٨٨ەوە ئامادەیە.

کاکە ئەبو خەلیل ... بەسەرهاتو گێڕانەوە .. سوید سالّی ٢٠٠٨

سیڤییەکان ١.. کۆمەلّە دیدارێکە سالّی ٢٠٠٢ - ٢٠٠٩

سیڤییەکان ٢ کۆمەلّە بابەتو دیمانەیە سالّی ٢٠٠٢- ٢٠٠٩

جیهانی لە دیدی کۆشنێر ... وەرگێڕان سالّی ٢٠٠٩

برادەرە جوانەکە، رەشیدە داتی ... وەرگێڕان سالّی ٢٠٠٩

بۆکسە رەشە نهێنییەکە وەرگێڕان سالّی ٢٠٠٨

دەسەلاتی دوو ژن... ئەنجیلا مێرکلو ئیلیزابێسی شاژن سالّی ٢٠٠٧ - ٢٠٠٨

بەهەشتی زیندان... وتارو ریپۆرتاژە لە سالّی ١٩٩٦ەوەو بەبەردەوامی دەینووسم، ئێستاش گۆشەی (برێف) لە چەندین گۆڤارو رۆژنامەو مالّپەڕەکانا لەولاتو دەرەوەی ولات بلاودەکەمەوە.

بەرهەمەکانی خانەی وەرگێڕان

ژ	ناوی کتێب	نووسەر	وەرگێڕ
١	دادگایی سوکرات	ی.اف.ستۆن	نیاز محەمەد
٢	کوشتن بەبیانووی ناموس	د.هیمداد مەجید	حەسەن عەبدول کەریم
٣	راپۆرت بۆ گریکۆ	نیکۆس کازانتزاکیس	دلاوەر قەرەداغی
٤	شکست	ئەلکساندەر فادایێف	حەمەکەریم عارف
٥	ڕاڕەوی مەرگ	کارل تشیسمان	عەلی محەمەد
٦	من ڕۆژنامەنووسم	کامیلیا ئەنتخابفردو فرانسوا نیکۆلۆو منی لطفی	شێرزاد هەینی
٧	لەمۆدێرنەوە بۆ پۆسمۆدێرنە	کۆمەڵێك نووسەر	ڕێبین رەسول
٨	کۆمۆنیزمی ئەوروپایی	ڤۆڵفگانگ لیۆنهارد	د. کوردۆ عەلی
٩	جەنگی هەواڵگریی نێوان دەزگای هەواڵگریی ئەمریکا و ڕوسیا	سیلینا بلیدوسکا و جوناسان بلوتش	هێرش هەورامی
١٠	کوڕێك لەناودا	ستیڤن دۆبینس	پێشەوا فەتاح
١١	ژنانی شۆخ و شەنگی دنیاو ئەژدیهایانی ڕۆژگار	ئەحمەد شەنوانی	ئەحمەد سەلام
١٢	جەنگی هەواڵگریی نێوان دەزگای هەواڵگریی ئەمریکا و ڕوسیا بەرگی (٢)	سیلینا بلیدوسکا و جوناسان بلوتش	هێرش هەورامی
١٣	زمان و عەقل و کۆمەڵگە	جۆن سێرل	عەبدولا مەحمود
١٤	چۆن لەبواری ڕاگەیاندندا سەرکەوتن بەدەستدەهێنیت	جەلال فەرحی	لوقمان غەفوور
١٥	سەرمایەداری یان دیموکراتی؟	مارك ڤاوربایێ	ئیسماعیل کوردە
١٦	ڕۆمانی تەپڵی باران	ئیسماعیل کاداریە	دلاوەر عەبدولا
١٧	بیرەوەریەکانی جەنەڕال دیگۆل	جەنەڕال دیگۆل	خالید هەرکی
١٨	ئەمریکا لە بەردەم چوار ڕێیانێدا	فرانسیس فۆکۆیاما	ناسر سەلاحی
١٩	نیچە	جیل دۆلۆز	ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل

٢٠	خۆشەویستیی و وزەی دەروونی	د.یوری ریوریکوف	سۆزان جەمال
٢١	عەتر	پاتریك زۆسكیند	ئەرخەوان
٢٢	ئەردۆغان كێیە؟	چەند نووسەرێك	زریان رۆژهەڵاتی
٢٣	قومار لەسەر مەحاڵ	سلافۆی ژیژەك	مەنسوری تەیفوری
٢٤	ژیان جوانە	كۆمەڵێك گفتوگۆ	هیوا قادر
٢٥	پێشبینێكی ئەفرەتلێكراو	جەنگیز ئیتماتۆف	جەوهەر كرمانج
٢٦	نادیار	ئەوال ئەلسەعداوی	تریفە محەمەد
٢٧	تیرۆریزم و جەنگ	هاوارد زین	محەمەد سالح
٢٨	لەفەرهەنگی كەلەپوورەوە	هادی ئەلعەلەوی	تەیب عارف
٢٩	هەمینە	سەلام عەبدوللا	محسن حسین
٣٠	هەڵپەی ئیمپراتۆرییانە	نۆم چۆمسكی	كامیل قەرەداغی
٣١	میدیای نێودەوڵەتی	تۆماس نێل ماكفیل	هەندرێن شێرزاد
٣٢	ئەوەیە مرۆڤ	فردریك نیچە	رێبین رەسول
٣٣	بونیادنانی دەوڵەت	فرانسیس فۆكۆیاما	ئیسماعیل كوردە
٣٤	سەدەكانی ناوەڕاست	كۆمەڵێك نووسەر	هەورامان وریا قانع
٣٥	پانتوركیزم	جیكوب لاندۆ	ئەبوبەكر خۆشناو
٣٦	عێراق وەك كۆمپانیایەكی وەبەرهێنان	پراتاپ چاتەرجی	ئەیاد خالد
٣٧	چارەنووسی شومی ئیمپراتۆرێك	پیرتزلف فرانسوی	هێمن جەلال
٣٨	لەمۆدێرنەوە بۆ جیهانگەرایی	ج.تیمونز ڕوبیرتس ، ئەیمی هایت	محەمەد حسێن
٣٩	رۆمیۆ و جولێت	ولیەم شكسپیر	عەزیز گەردی
٤٠	دیالۆگەكانی كرتایی سەدە	ریچارد كیرنی	دیار عەزیز شەریف
٤١	قەرەج	جان ـ پول كلیبەر	نوری سەعید
٤٢	مەم و زین (بەئینگلیزی)	ئەحمەدی خانی	عەزیز گەردی
٤٣	كورتە مێژووی زەمان	ستیڤن و. هاوكینگ	سامان عەبدوللا
٤٤	شەوكوتەكان	ئیبتسام ئەعیم	جەلال دەباغ
٤٥	سەرۆكی و نەخۆشی	دیڤید ئەوین	شیرزاد هەمینی
٤٦	هاتا یۆگا	سوامی سڤان مارامآ	هاوبیر گامەران

من وا هەست دەکەم ناوەرۆکی ئەم کتێبە بابەتێکی زیندووەو کەم لە کوردستانو ناوچەکەمان ئازایانە ئاو ڕی لێ دراوەتەوە، چونکە ماوەی حوکمڕانی سەرۆکەکانی ئەم ناوچەیە، تا مردنە لە کورسییەوە بۆ نەخۆشخانە، یان یەکسەر بۆ گۆڕستان بووە، لەو ماوەیەشدا کەس باسی نەکردوونو توێژینەوەی بابەتییانەیان لەسەر نەنووسراوە.

کتێبی دەسەڵاتو نەخۆشی، کە لە لایەن وەزیری دەرەوەی بریتانی پێشووتر (دیڤید ئۆین) نووسراوەو لە ڕۆژنامەی ئەلقەبەسی کوێتی بە زنجیرە بڵاوکراوەتەوە، لێکۆڵینەوەیەکە لەسەر باندۆری سەرۆکە نەخۆشەکانی جیهان . بابەتێکە لەسەر باندۆری نەخۆشییەکانو چارەسەرکردنەکانی بەدەنیو دەروونییان، لەسەر بەڕێوەبردنی دەسەڵاتو دەرکردنی بڕیارەکان، کە ئەنجامی بڕیارەکان کوێرانەو گێژانەو گەوجانە بووە.

گـارام
Designer